

HVIDBJERG

Historien om
perlen ved Vejle Fjord

Den fredede bøgegruppe ved Hvidbjergvej
tegnet af Jacob Christensen, Horsens.

HVIDBJERG

Historien om
perlen ved Vejle Fjord

Udgivet af Hvidbjerg-Fonden

HVIDBJERG – Historien om perlen ved Vejle Fjord. 1992.
© Forfatterne og Hvidbjerg-Fonden

Forfattere:

Tage Beck, Poul Hviid, Peter E. Seehausen,
Svend Erik Sørensen, Jørn Larsen,
Preben Andersen, Gordon Albøge.

Tegninger ved

Henning Jensen, Vrå, forside og bagside.
Jacob Christensen, Horsens. Den fredede bøgegruppe.
Preben Andersen, Egeskov. Hvidbjergmotiv og vinterfugle.

Bogen er sat med Times
og trykt i Jelling Bogtrykkeri as

ISBN 87-984171-1-8

Indholdsfortegnelse

Bøgegruppen ved Hvidbjergvej, tegn. ved Jacob Christensen	side 2
Forord ved fondsbestyrelsen	side 7
Hvidbjerg, en indledning	side 9
Hvidbjerg i oldtiden	side 12
Middelalderen og de gamle arkiver	side 16
Til Ribe domkapitel	side 18
Krigstider	side 21
Fiskeriet og færgefarten	side 25
Vejen til Hvidbjerg ca. 1900	side 31
Knolden og bopladserne	side 34
Sandmændene og tanghytterne	side 37
Borlevskov, Helligvand	side 40
Stednavnene og Høll/Høl	side 45
De gamle ejerforhold og A/S Hvidbjerg	side 53
Den lange ørkenvandring	side 67
Dampbådene og Hvidbjærgene	side 71
Teltfolket på Hvidbjerg	side 74
Røde Kors	side 76
Naturen og dens liv	side 78
Feriekolonier og campingpladser i området	side 96
Friluftsgudstjenesterne på Hvidbjerg	side 98
Grundejerforeningen og Hvidbjerg i dag	side 100
Noter m.v.	side 106
Kilder og henvisninger	side 116
Sponsorer og meddelere	side 118

) betyder henvisning til noterne.

Forord

I adskillige år er der ytret ønsket om, at Hvidbjerg og Hvidbjerg-området fik sin historie på tryk, og det må da også indrømmes, at udviklingen på stedet de sidste 100 år berettiger en bog. På en måde ligner Hvidbjergs historie i det tidsrum mange andre danske sommerbyers og badsteders. Turisme-tanken lå til grund, og et næsten øde naturområde udviklede sig til det, vi kender i dag. Men på flere områder adskiller Hvidbjerg sig fra de fleste andre sommerbyer. Her var der ingen idyllisk landsby som centrum, hvorfra man hurtigt eller langsomt kunne udstykke velegnede, omliggende arealer til sommerhusgrunde. Hvidbjerg var ingen by eller bymæssig bebyggelse og har aldrig været det.

Hvidbjerg var et naturnavn, og det var bebyggelsen af det øde sted, der udviklede sig til det nu tæt bebyggede område.

Et andet særkende var, at på Hvidbjerg var der nøje planlægning for og kontrol med den hele udvikling lige fra starten. Hvidbjergs natur måtte aldrig ødelægges.

Om Hvidbjerg som sommerby kan man sige, at her begyndte man med et hus eller to – og så kom alle de andre. Det ændrede selvfølgelig, men det ødelagde ikke.

Nogle læsere vil måske i det følgende savne en grundig gennemgang af egnens gårde og mindre ejendomme og deres beboere. Det skyldes ganske enkelt, at den allerede er givet i den udmærkede bog »Gaarslev, spredte træk af egnens historie« ved P. Mikkelsen og Hanne Hovmand m.fl.. Nebbegård og dens tilliggende, der periodisk kunne berøre Hvidbjerg-egnen, er ligeledes omtalt grundigt i andre bøger. Derfor vil den kun sporadisk blive omtalt her.

Til gengæld søges det vist, at Hvidbjerg og dets nærmeste omgivelser som alle andre danske lokaliteter har en interessant historie, der fører os mange tusind år tilbage.

Og med til historien hører emner som erhverv, trafik, kirke, kunst, politik, natur og kultur. For Hvidbjerg er og har naturligvis været en blanding af det hele.

Men der er også en direkte anledning til, at denne bog ønskes udgivet netop i 1992.

Den 26. oktober 1892 underskrev de 24 Gaarslev-landmænd, der var ejere af matr. nr. 71 af Gaarslev By, Holmans Herred, Vejle Amt, kaldet Hvidbjergene, en overenskomst, der blev en officiel interessentskabskon-

trakt. Formålet var tilplantning og vedligeholdelse af arealet, og tilplantningen skulle ske efter Hedeselskabets plan og anvisning. Samtidig omtaltes det, at interessentskabet senere kunne overtage en fredskovsforpligtelse.

Som udgiver af denne bog står »HVIDBJERG-FONDEN«, oprettet 1991. Fondens formål er at udgive og støtte udgivelsen af skrifter omhandlende Høll-Hvidbjerg-Mørkholt-egnens historie samt at yde støtte til andre skrifter af lokalhistorisk interesse, og fondens hjemsted er Børkop Kommune.

Bestyrelsen har kunnet glæde sig over den store forhåndsinteresse, og en samlet tak skal her stiles til de mange, der har bidraget på forskellig vis til udgivelsen af denne bog. Der er hentet og givet hjælp af enhver art fra lokale beboere, fra mange private og institutioner i så at sige hele Vejle amt, fra arkiver, Institut for Navneforskning ved Københavns Universitet og mange andre; en særlig tak til den lokale grundejerforening.

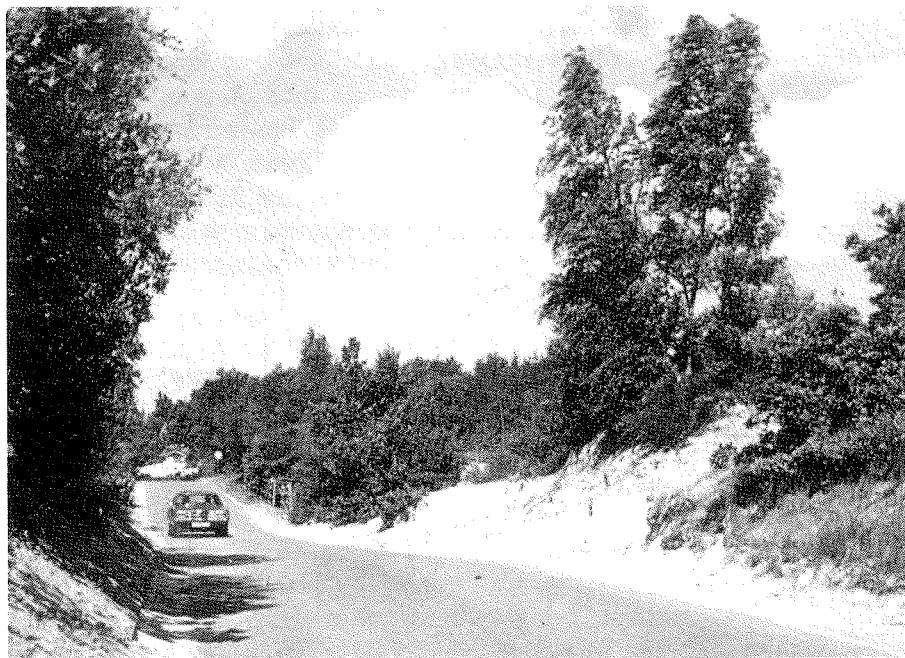
En varm tak skal også rettes til dem, der ved deres økonomiske støtte har muliggjort denne bogudgivelse.

Fondsbestyrelsen

Hvidbjerg

Hvidbjerg er et af vore mere almindelige stednavne. Ganske naturligt tænker vi på sand, når vi hører navnet. Vi forbinder det med naturen, ikke med bebyggelse. Derfor mener de fleste heller ikke, at der ligger noget historisk bag navnet. Formen Hvidbjerg kan ikke føres langt tilbage, og det kan ikke undre, for mens der i dag kun er ét bjerg, var det helt anderledes førhen. Vi kan vanskeligt sige, hvor mange bjerge der har været, og antallet har vel også ændret sig med mellemrum. Men flere var der. Derfor var stednavnebetegnelsen i 1600 tallet – og sikkert også i århundrederne før – DE HVIDE BJERGE. Vi kender dette navn fra en gammel præsteindberetning til den navnkundige Ole Worm. Præsten skildrede efter ordre egnen indgående, men De hvide Bjerge var kun noget, der kunne ses i det fjerne. Helt op til århundredskiftet 1900 brugte man stadig flertalsform: Hvidbjærgene eller Hvidbjerge. Af den simple grund, at der var flere. Først i allernyeste tid møder vi kun Hvidbjerg. Igen ganske indlysende,

for de sidste par generationers tilplantning har gjort det til ét bjerg, og den meget omfattende sommerhusbebyggelse har gjort det til ét område også omfattende de flade arealer omkring det, ikke mindst mod syd.

Der er nok af steder at tænke på, når ikke-lokale hører ordet Hvidbjerg. I Jylland kender vi mange af slagsen. Vi har et vigtigt Hvidbjerg i Thy, et andet på Mors, et tredje lige vest for Skive. Der er også et Hvidbjerg ved Sinding, og det kender vi fra de gamle markbøger 1683, som Huidberig Agerne. Helt tilbage i 1547, i Kronens skøder, kendes et Hvidbjerg i Hjerm sogn. Vi føler os mere på hjemmebane, når vi hører, at et Hvidebjerg i Hind herred betegner en klit, og når vi træffer et Hvidebjerger mellem Vejers og Oksbøl plantager. Men Hvidbjerg-navnet kan altså udmærket også forbindes med vigtige bebyggelser med større landbykirker. Nogle af stederne har altså andet end natur. De har en historie, der går langt tilbage. Rent umiddelbart synes det ikke at være tilfældet med vort østkyst-Hvidbjerg. Det har endda været skrevet, at Hvidbjergs klitter engang strakte sig tværs over fjorden og fortsatte i Trelde-klitterne. Men dette kan man vanskeligt få til at passe med udløbet fra Rands Fjord, og Hvidbjerg er i virkeligheden ikke egentlige sandklitter. Det er skrænter og bakker af ler, nogle steder blåler, og brunkul, som så er blevet dækket af sand. Søkort viser, at vandet gennem årtusinder har ædt sig ind på landet. Landskabet var i fjern fortid et andet.

Endnu i dag kan vi ane bjergene fra den gamle præsteindberetning. Vi har et mindre bjerg vest for Hvidbjergvej, når den fører hen over det nuværende Hvidbjerg. Til højre det nuværende Bjerget, som giver Hvidbjerg navn. Nord for det et mindre bjerg, og hotelbanken er også et bjerg.

Præsten i 1600 tallet skulle indberette oldtidshøje, storstensgrave, runesten og andre bemærkelsesværdige oldtidsminder. Men Hvidbjerg gav ham ingen. Man kendte heller ikke gamle storgårde op til sandhavet, eller forsvundne bebyggelser, eller gamle sagn, der kunne lede datidens historikere på sporet af noget interessant.

Men tilstedeværelsen af ler og brunkul og tynde lag af al på selve Bjerget mere end muliggør, at Hvidbjerg ikke altid har været de hvide bjerge. Der kan have været tider, hvor meget var dækket af lyng. At denne lyng ikke udviklede sig til skov, kan igen skyldes flere ting. Strandenge syd for og vådområder syd og vest for var ikke de bedste betingelser for skov. Og på selve Hvidbjerg kan får og geder i for stor mængde have afgrævet al lyng og muliggjort fygning og klitternes fremmarch. Vi har set tilsvarende mange steder ved vestkysten. Det eneste typemæssigt gamle stednavn, Fædriften eller Fedderet, kan pege i samme retning. Det ligger tæt ved bjergenes vestsider. Her kan egnens beboere meget vel i årtusinder have

ladet deres får, geder og køer græsse og tage alt, hvad de kunne finde af føde.

Et gammelt kort fra ca. 1800 viser også, at Hvidbjerg kunne ændre sig. Den nuværende Hvidbjergvej standsede pludselig ved bjergenes fod, her fortsatte to stiplede linier til nord for det nuværende hotel, hvor den normale vej så igen begyndte for bl.a. at gå til Mørkholt. Der var helt sikkert tale om en tilsandet vejstrækning. Vejen var der før tilsandingen, men kan man være sikker på, at det sydvestligste bjerg også var der? Hvidbjergvej kan være meget gammel, og den kan have gået langs bjergenes vestside. Til gengæld kan havet have ædt andre sandbjerge mod øst.

Men sammenfatter vi alt dette, kan der absolut være grund til at interessere os lidt for stedet i årtusinderne før præstens ret intetsigende egenskildring om Hvidbjerg-egnen. Den kan have haft en historie.

Hvidbjerg i oldtiden

Historisk og arkæologisk har Hvidbjerg-egnen lidt en del på grund af den store afstand til museerne. Egnen hører under Vejle kulturhistoriske Museum, men der er langt fra Vejle til Hvidbjerg. Det kunne være en af grundene til, at museets arkæologiske kort reelt ikke viser noget som helst. Det kunne så igen skyldes, at der ikke har været og ikke er noget at registrere, enten fordi egnen var mennesketom i oldtiden, eller fordi de lokale beboere ikke har givet indberetninger om fund, der ville fordre nærmere undersøgelser og udgravninger. Og det ville ikke have gjort det lettere, hvis det var folk fra Fredericia, der gjorde fund, for så ville det ikke høre under Fredericia Museum, dels fordi det ikke tager sig af oldtiden, dels fordi Hvidbjerg hører under museet i Vejle. Man kunne godt forestille sig, at det for en fredericianer ville være lidt unaturligt at kontakte Vejle-museet, hvor man jo med nogen ret kunne betragte Hvidbjerg som en ørken eller ødemark, hvorfra der ikke kunne ventes nyt, og da slet ikke nu, hvor alt er tilplantet og bebygget.

For næsten alle har det stået klart, at Hvidbjerg-området ikke kan have haft andet end en geologisk og naturhistorisk historie. Kun få har vidst, at amatørhistorikere og amatørarkæologer efter en stor indsats gennem mange år allerede for en snes år siden kunne offentliggøre en omfattende rapport, der klart viste, at man ikke blot kan »affærdige« Hvidbjerg-egnen som et ældgammelt naturfænomen, der viste sig at have alle forudsætninger for at blive et turistparadis.

En halv snes amatører udgav i 1973 i samarbejde med Arkæologisk Forening, Vejle, Rands Fjord Rapport. Amatørerne var fra hele Vejle-Fredericia området, og deres rapport var selvfølgelig ledsaget af fund.

En af amatørarkæologerne, Olaf Aastrup fra Vejle, blev allerede sommeren 1940 opmærksom på, at der på selve Hvidbjerg havde været en stenalderboplads fra Gudenåkultur-tiden. Bopladsen var 150×80 meter stor. Den lå 18-20 meter over havets overflade på det sydligste plateau på det, der i dag kaldes Bjerget. Olaf Aastrup angiver, at der var 250-300 meter til den nærmeste kilde. Og kilden synes at kunne være det sted, der i dag kaldes Helligvand. Bopladsen fører os altså ca. 5000 år tilbage i historien. Men Aastrups fund af oldsager peger både på Gudenåkulturen og Ertebøllekulturen. Flere oldsager peger på dolktiden, og der blev fundet 3 mejslers og et større antal flækkeredskaber. Men der gøres opmærksom på, at der ingen økser var på bopladsen.

Et tilsvarende bopladsfund lå på Trelde-siden ved Skulderbæk mellem Trelde Klint og Trelde by ca. 300 meter fra stenalderkysten. Endnu en boplads var ved Jubæk 500 meter vestsydvest for Trelde Klint. Ialt blev der fundet 15 bopladser i Jubæk-området, men kun den ene var fra Gudenå-kulturen.

Olaf Aastrups undersøgelser strakte sig over hele 10 år fra 1939 til 1949, og de omfattede hele strækningen fra Trelde Næs over Hvidbjerg til Mørkholt Hage. Også på den sidste strækning fra Hvidbjerg til Mørkholt Hage blev der gjort fund.

Ved den ydre del af Rands Fjord fandt man bopladser fra 5400-4000 år før Kr., og på Rands Fjords østside i en grusgrav (tilhørende vognmand Møller) fandt man spor af en interglacial boplads. Det er også vigtigt at nævne, at der er gjort fund af bopladser i vandet ud for Fladstrand, og det skulle være særdeles sandsynligt, at sådanne fund kan gøres helt op til ud for Mørkholt Hage.

Som tidligere nævnt har Hvidbjerg eller De hvide Bjerge ikke altid passet til navnene. Kulturlagene viser, at der har været bevoksning med lange mellemrum, og dertil kommer, at et klitområde kan have ligget i det nuværende vand. Det kan så med vindens hjælp være vandret lidt mod vest samtidig med en højere vandstand. Området kan have været både trafikeret og beboet i oldtiden eller i det mindste dele af den.

Olaf Aastrups bemærkning om, at der mellem hans oldsagsfund ikke var økser, skal ikke føre til misforståelser. I Rands Fjord Rapporten omtales det, at der er gjort ret betydelige fund af kærneøkser mellem Rands Fjord og Pindengbugt ved Høll, ligesom det nævnes, at en del sommerhusejere har gjort fund af oldsager på og ved Hvidbjerg.

Desværre har det ikke været muligt at efterspore fundsamlingerne fra amatørarkæologerne, der stod bag Rands Fjord Rapporten. Sporene fortaber sig i Vejle. Olaf Aastrups bopladsfund findes tilsyneladende heller ikke længere. Men beretningerne er så overbevisende, at det gør mindre.

Bronzealderen er også repræsenteret på egnen, eller rettere lige syd for Høll. I Nationalmuseets sognebeskrivelse omtales bosætning fra yngre bronzealder og skaldynger fra jernalderen. Syd for Overhøvl ved Lien kender man en jernalderboplads, og i ret ringe afstand møder vi Vejrsmøllehøj, Pindshøj og Metteshøj. Der har heller ikke manglet en 30×16 meter langdysse. Så alle oldtider er repræsenteret, omend selvfølgelig ikke på selve Hvidbjerg. Af særlig interesse er en sænkesten fra jernalderen fun-

det ved Høll. Den skal sættes i forbindelse med fiskeri fra det flade land syd for Hvidbjerg for et par tusind år siden, og de endnu ældre nævnte skaldynger ligeledes. Det er jo helt naturligt, at selve beliggenheden betød fiskeri.

Et interessant fund kunne have givet os meget værdifulde oplysninger. Olaf Aastrup havde fået nys om et bådfund ved Høll, og hans datter, Kamma Varming, Fredericia, husker, at hun som barn var ude ved bådfundet. Til stede var også ingeniør Bågård fra Fredericia Museum. Men der kendes ingen rapporter om det fund, hverken bådens alder eller størrelse eller eventuelle undersøgelser af den. Med vor viden om flere tusind års fiskeri i det område er mulighederne mange.

Måske er der fundet meget mere på Hvidbjerg-egnen. Lokalhistorikeren Rasmus Mortensen har meddelt følgende til Vejle Amts Aarbog: En undersøgelse viser, at Britisk Museum, London, huser en meget omfattende og værdifuld samling oldsager fra Danmark, ganske særlig, ja helt overvejende fra Vejle amt: Vejle by, Daugård, Rosenvold, Gårslev, Jelling (meget talrige genstande), Gadbjerg, Mørup, Lindeballe, Dørken, Thyregod, Låge m.fl. steder — der findes nævnt nogle stednavne, jeg ikke kan identificere.

Forklaringen på, at Vejleegnen har ydet dette fyldige bidrag til Britisk Museum, er ligetil. »Skænket af Worsaae«, »Skænket af T.W.N. Robinson«, »Skænket af A.W. Franks« (samlere som Worsaae havde forbindelse med), står gentagne gange på kort ved materialet. Vi kan gå ud fra, at hovedparten er gået gennem J.J.A. Worsaaes hænder, og vi kunne godt have ønsket, denne udmærkede danske arkæolog havde været lidt mindre gavmild – navnlig også når vi tænker på Vejle Museum, hvor disse rare oldsager mere naturligt hører hjemme end i Londons mylder. Allerede som dreng begyndte Worsaae fra hjemmet i Vejle at grave i gravhøjene. Jelling og Gårslev besøgte han ofte, og hos gæstgiver Larsen, Vejle, som var ivrig samler, fik den vordende videnskabsmand mange gode oldsager. En samling på 277 numre, erhvervet 1833-39, blev 1867 udlånt til udstilling i Paris. Samlingen solgtes, på nær nogle få stykker, 1868 til ovennævnte A.W. Franks, Britisk Museum, London.

Rasmus Mortensens ord fortæller klart, at Gårslev var godt repræsenteret i mængden af forsvundne oldsager. Og hvad der synes endnu værre: Når samlingen var havnet hos så prominente samlere og kendere, så kan vi være næsten helt sikre på, at det var oldsager af høj klasse og interesse. Hvidbjerg-egnen kan udmærket have været repræsenteret, men det hører vi nok aldrig nærmere om.

Middelalderen og de gamle arkiver

At vi slet intet kender til Hvidbjerg-egnen i vikingetid og den tidligste middelalder kan skyldes flere ting. Egnen har bestemt ikke ligget øde hen, og f.eks. skibstrafikken har været mere intens end nogensinde før. Vejle Fjord førte til og fra kongesædet Jelling, og de dybe fjorde, der adskilte Elbo Herred fra det øvrige jyske fastland, gav fortræffelige havne og båddepladser. Ved den sydlige grænse kender vi navne som Skibdræt og Gudsø, og i Eltangvig er der fundet et vikingeskib. Her i nord kender vi Ran(d)s Fjord, Egum, Vejlbj, Østed, Husby, Rerslev, og man mener, at det ældste Nebbe (= næb) har været på Ørnsbjerg, en lille halvø i Rands Fjord. Alle ældgamle navnetyper, der fortæller historie. Det er mere end sandsynligt, at Ørnsbjerg har været vagten ved indsejlingen til fjorden, og ligeledes at fjorden mod syd og her i nord kan have været blokeret af de flydespærringer, som man kender fra andre fjorde.

At vi ikke kender noget til Hvidbjerg og Høll kan også skyldes, at Hvidbjerg netop i de århundreder (igen?) var blevet til den sandbjergsørken, som ret snart kaldtes De hvide Bjerge.

Men Hvidbjerg var dengang som senere omkranset af gamle landsbyer og gårde, og der har også været befæstede gårde både mod nord, vest og syd. De gamle dokumenter om disse kan fortælle egnens historie og løfte sløret for Hvidbjerg-egnens tilhørsforhold.

I 1300 tallet møder vi kendte adelsslægter både i Gårslev og Mørkholt. Timme v. Godendorp, ridder og foged i Kolding, og Dose v. Godendorp, ridder, pantsatte 8.10.1340 Gårslev sogn til Henneke Bymand. Sidstnævnte var fader til Lene gift med Tovi Nielsen til Nebbe. Samme Tovi oplader 16.6.1354 for 25 mark sølv Kong Valdemar Atterdag alle de retigheder, han har gennem sin hustru i kraft af de åbne breve, som Timme og Dose v. Godendorp havde givet Lenes far Henrik Bymand.

På samme tid møder vi Urnegaard og adelsmanden Erik Urne i Mørkholt. Urnegaard var ganske sikkert egnens vigtigste gård, og den må have haft tidligere Urne-ejere. Nu overgik den til Erik Urnes datter Katarina/Kathrine Eriksdatter, gift med Erik Rind. Som enke pantsatte hun 1381 Urnegaard og Mørkholt til sin frænde Kristian Åstredsen. I 1389 møder vi i et dokument atter Kathrine og Urnegaard, men nu er gården blevet en ødegård (--curiam desolatam Vrnægaarth in villa Myrkholt). Gården må

enten være brændt eller været gået til af alder. Under alle omstændigheder møder vi igen Vrenegard og en Peter Jenss i 1437 og igen 1438, så den må have været genopført af den adelige ejer. Kathrine nævnes for sidste gang i et dokument 11.4.1400. Hendes ejendom overgår til Hermann Yurerss, og fra ham går den til datteren Yngierth, der var gift med Jes Vogn(sen) eller Woghens, ligeledes af en kendt adelslægt.

Men Urnegaard synes at have mistet sin førerposition i Mørkholt. I de sidstnævnte dokumenter nævnes Gravensgaard før Urnegaard, og Gravensgaard synes at være blevet egnens hovedgaard. Meget tyder på, at den også har været befæstet.

Det er værd at bemærke, at Mørkholt synes at have været under 1 ejer hele tiden, og man kan roligt gætte på, at den nordlige del af Hvidbjerg har hørt derunder.

Gårslev synes i mindre grad at have været et samlet hele, men dets bønder har ganske givet haft den sydlige del. Hvidbjergs Fædriften var beregnet for Gårslev-bøndernes dyr. Ligeledes strakte Gårslev mark sig helt ned til Høll. Intet tyder på, at Hvidbjerg har hørt under Nebbegård, og kort fra 1810 og 1820 bekræfter da også, at Nebbegårds jorder kun gik til Høllhuset, som det vil fremgå senere af en strid 1677.

Til Ribe domkapitel

Bag på 1381-pantebrevet, hvor Katarine Eriksdatter pantsatte Urnegård i Mørkholt, skrev en ukendt i 1400-tallet:

»Panthebreff paa Wrngardt oc alle Mørkholth«.

Det får os til at forstå omfanget, når vi møder Ribe Domkapitels overtagelse af et betydeligt antal gårde i Gårslev Sogn.

1434 sælger og skøder Jes Woghens enke, Yngierth Hermendotter ærkedegnen og kapitlet i Ribe sin gård i Gårslev (Anders Ploghss) med tiliggende jord på Gaarslev Mark, og samme år modtager hun 16 ryns Gld. i guld af Hr. Jon Pethers, kannik i Ribe, for pantsættelse af Grauengard i Myrkeholt i Garslef Sogn. Samme år følger samme dames gård i Gårslev (Anders Ploghss). 1434 erfarer vi videre, at der er tale om

Grauenghard (Per Baghers) i Mørkholt

Vrnægardh (Pether Jenss) i Mørkholt

1 gård i Mørkholt (Jessæ Nielss)

1 møllested i Mørkholt

1 gård på Gårslev Mark (Pæther Roths)

Omkring samme tid blev der til Gårslev Kirke lagt jordarealer med navnet Arins ottingh oc stuff.

Lovhævd på Ribe kapitels gods i Mørkholt og Gårslev 27. april 1507 omfattede

8 gårde i Mørkholt og Gårslev

+ jordstykker,

medregnet deres lod og del »i gamel Bylycke effter reth og reeb oc gardh«.

I lovhævd på kapitlets gods 8. april 1483 lyder det bl.a.:

»... oc hør til Riber doomkyrky i Garsløff oc i Mørkeholt, i Garsløff ij (= 2) gardhe og ij boel, i Mørkholt vj (= 6) gardhe met theres retthe tilleggelse indhen alle iiij (= 4) markskeel, som er skoff, mark, ager, engh, fiskewan, fegang (= fægang), forthe, woth oc tywrth (= vådt og tørt), inthet vndhertaghet (= undtaget), hwat thet helst neffnes kan i nogher madhe.

Der synes ikke at være over 500 år mellem ordvalget i vor tids tilsvarende dokumenter og ovenstående.

Og man må ikke forledes til at tro, at udtrykket »vådt og tørt« henviser til Høll og Hvidbjerg. Udtrykket er et standardudtryk i de gamle dokumenter. Derimod er det interessant at lægge mærke til retten til fiskeri.

Her kan man godt slutte, at kapitlet har haft fiskeret både syd og nord for Hvidbjerg, men man må selvfølgelig huske, at fiskevande også var åer og bække, ålegårde og fiskedamme, og dem var der på den tid masser af alle steder, hvor det var muligt.

Kirken var blevet den store jorddrot på egnen. Det var hele Mørkholt, og når man lagde kirke, præstegård og unævnt jord til de nævnte Gårslev-gårde og -jorder, så ejede kirken også en god del af Gårslev med tilhørende marker, enge og skov. Det kan ikke undgå også at have berørt ejendomsforholdene på selve Hvidbjerg-egnen.

Men når vi siger, at kirken var blevet jorddrot, så må vi samtidig sige, at det var kapitlet i Ribe ikke Ribe-bispen. Det forhindrede ikke bispens interesse for besiddelserne i Gårslev sogn, og vi ved, at han direkte lejede det af kapitlet.

Et dokument fra 25. september 1456 siger således:

Vi Henric Biskop i Ripe har til Leje annammet af vort i Ripe
... saa meget gods, som de har i Garsleff Sogn.

Ejerforholdet var altså klart, men bispen forestod brugen.

En af de vigtige lokalhistoriske kilder er den enestående »Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol«, der også kendes som Pia Mater og Avia Rispensis, men er bedst kendt som »Oldemoder« eller Ribe Oldemoder.

Samlingen er nedskrevet gennem de godt 200 år fra 1290 til 1518, og ganske naturligt er også Gårslev (der mødes med navneformerne Gaardzleff, Gardsleff, Garzløef, Gartsleff, Garsleff, Gaardslev) og omegn omtalt en hel del gange. Vi møder Jess Nielssen i Myrkholt, Urnegaard i Myrkholt, dominus Henricus Stangbiere i Garsleff, alle i første halvdel af 1400 tallet. Endnu mere interessant for denne bog er Niss Hølye i Gaardslev i samme århundrede. Niss' efternavn er ganske givet vort stednavn Høll, og der er altså tale om Niss fra Høll. Det fører stedets historie små 100 år længere tilbage og er endnu et sikkert tegn på en Høll-beboelse i tidlig middelalder.

Der er i det hele taget meget, der tyder på, at man kan have undervurderet Mørkholt-Hvidbjerg-Høll områdets strategiske betydning i vikingetid og tidlig middelalder. Netop herfra kunne man overskue indsejlingen til Vejle og Jelling i nord og indsejlingen gennem Rands Fjord til Ørnsbjerg, Ullerup og Hus(e)by i syd.

Vi ved, at Skærup (Skyæpthorp) forbindes med flere gamle kongenavne, og en lignende kongelig forbindelse kan knyttes til Huseby ved Ulle-

rup. I Oldemoder henvises til et Valdemar II-brev af 1233, hvoraf det fremgår, at mellem kongen og Ribe kirke var en sådan skik, at kongen havde biskoppens jurisdiktion i de byer, som hedder Huseby, og som tilhørte ham, og biskoppen havde i sådanne byer, der tilhørte ham, foruden sin ret tillige kongens 3 marks sager og leding. Datering 1233.

Huseby-navnet viser klart tilbage til vikingetid, og vi har altså kongerne både syd og vest for Mørkholt-Hvidbjerg-Høll. Og Ribe Domkapitel senere.

Men dette er ikke stedet til at give et samlet billede af den større geografiske helhed. Måske kan man dog tillade sig at pege på, at her ligger en fremtidig opgave for andre. Den er ikke blevet mindre interessant eller mindre naturlig ved denne sommers fund af et meget betydeligt vikingehus netop ved Hus(e)by-Ullerup.

Krigstider

Hvidbjerg kunne ikke undgå at blive berørt af de voldsomme krigshandlinger omkring Fredericia i midten af 1600 tallet, og takket være stedets natur var det direkte inddraget i krigshandlingerne. Et gammelt kort fra 1657-belejringen af Fredericia eller Frederiksodde viser, at svenskerne havde fast vagtmandskab på selve Hvidbjerg, og det er jo kun helt naturligt, når vi tænker på, at man herfra kunne følge alle fjendtlige troppebevægelser fra Trelde-egnen til dybt ind i Rands Fjord. Og lige så vigtigt var den fremragende udsigt over hele udløbet fra Vejle Fjord til Æbelø.

Det gamle kort viser også en vigtig vej fra Gårslev til Mørkholt Hage, hvilket mere end antyder, at færgefarten her til Vejle Fjords nordside går meget langt tilbage i tiden. En interessant enkelthed ved samme kort er også indgangen til Svingestedet ved Høll. Her er placeret en ting, der kunne betyde, at der var en slags fyrtårn ved indsejlingen. Det betyder igen, at »havnen« nok har haft større betydning end almindeligvis antaget.

Mejers håndtegnede kort omtaler et Hyls Mynd, men indsejlingen til Rands Fjord synes fortegnet. På samme kort møder vi også selve Weis Bhere.

De få skildringer af selve krigshandlingerne på egnen har nærmest sagnagtig karakter, men de har et fælles præg. Svenskerne får faktisk skyld for al nød og elendighed.

I følge 1662 matriklen havde Gårslev sogn en ødeprocent på 33, hvortil skulle lægges 31% afbrændte steder.

Koldinghus Lens Jordebog 1661 viser 62% steder uden mænd i Holmans herred, og efter præsteindberetning 1660 kan Koldinghus meddele, at af 55 steder i Gårslev sogn var 27 øde, 9 ubesat, 15 afbrændt, 2 (ny) besat, og kun om 2 var der ingen bemærkninger. Et andet sted omtales 60 steder i Gårslev, heraf 40 øde eller afbrændt.

I Holmans herred var der efter krigen 41% ødesteder, og dødsprocenten var ca. 60. I Gårslev sogn var 96% steder øde, ubesatte eller afbrændte og altså kun et par nybesatte. Dødstallene er selvsagt langt højere end ødetallene, omend ikke i procenttal.

Man forstår, at der blev lagt et vældigt ansvar på de fjendtlige styrker. Vi kender således historien om Gårslev-sognets beboeres flugt til et af enkedronningens godser i Bjerre herred, hvor svensken ikke turde komme. Det er Rosenvold, der hentydes til. Og svenskernes tilbageholdenhed skyldtes ikke militære årsager, men ejerforholdene. Rosenvolds ejer var

Kirstine Munk, hvis datter og hendes ægtefælle var svenskernes forbundsfæller.

Tidligere bøger har skrevet, at bøndernes flugt for svenskerne fandt sted 1658-59, men det kan ikke passe.

Den 17. september 1658 skrev Frederik III et brev til almuen i Jylland: »... alle er klar over, at kongen af Sverige uden årsag har overfaldet Danmark og belejret København, men da nu »Hans Kærlighed, Kurfyrsten af Brandenburg sig med en anseelig arme til Vores succurs herind begiver, beder Vi eder alle — og formaner alle og enhver — at I til Vores såvel som fædrelandets og eders egen befrielse fra det svenske åg indstiller eder med eders gevær hos højbemeldte Hans Kærlighed ved Frederiksodde.«

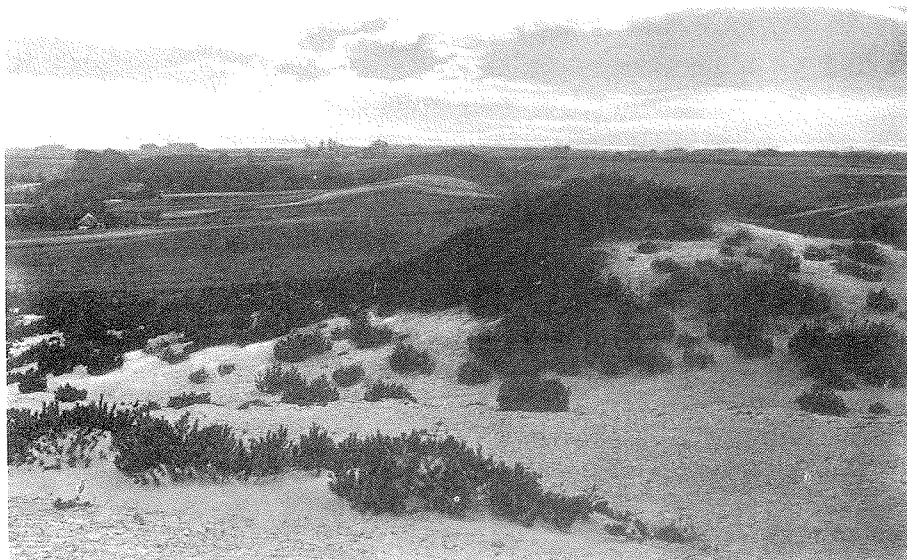
Fra efteråret 1658 og den efterfølgende vinter 58-59 var det altså store hjælpestyrker sydfra, der lå i en ring omkring Frederiksodde. Polakker var de talrigeste her, men hjælpestyrkerne sydfra omfattede også 13.000 brandenburgere og 12.000 østrigere. Nu var det altså ikke de fjendtlige svenske styrker, der hærgede egnen, men vennestyrker, der også måtte klare deres egen forplejning. I første omgang var det ikke hjælpestyrkernes mening at generobre Frederiksodde, men jernringen om byen skulle forhindre effektivt, at svenskerne kunne få forsyninger. Man kan nok have en vis tvivl, om bønderne på Fredericia-egnen virkelig mødte op hos kurfyrsten med deres gevær. De var end ikke i stand til at gøre det. Men vi må slå fast, at var svenskerne en ulidelig byrde for egnens beboere, så var polakkerne og deres kammerater det i langt højere grad. Var der flugt, da svenskerne hærgede, så blev det endnu værre nu.

Men myrderier var der ikke tale om i større omfang. Dette ville slet ikke være i besættelsesstyrkers interesse. Men hvad var så årsagen til, at dødstallene var katastrofale? Omkring et andet »vennehovedkvarter« ved Skodborg ved Kongeåen antages dødsprocenten at være omkring 90, og der er ikke tale om en sammenblanding af forholdene omkring Den sorte Død århundreder tidligere.

Dødsårsagen var krigssygdommen eller rettere krigspestens plettyfus, og den blev medbragt af hjælpestyrkerne. Vennerne forøvede langt større skade end fjenderne.

Men efter disse krigstider må vi regne med en næsten øde Hvidbjergegn. Pålidelige kilder viser dog, at selv de hårdest ramte egne i Jylland overraskende hurtigt kom på fode igen. Ødegårde kunne der ganske vist være i generationer, men her skal man huske, at efter krigstider giftede enkemanden på en gård sig ofte med enkekonen på nabogården, og så kunne den ene gård godt rent statistisk kaldes øde meget længe. Ellers kunne herremand og fyrste og kirke nok i fællesskab sørge for, at der kom nytillflyttere fra storgårde andre steder i landet.

Der var god udsigt fra De hvide Bjerge over hele omegnen.

Fiskeriet og færgefarten

I mange tusind år har fiskeriet haft betydning for beboerne på og omkring Hvidbjerg og i og ved Rands Fjord, og det er ikke for dristigt at sige, at siden middelalderen har langt de fleste beboere ved kysten kombineret deres landbrug med fiskeri på Vejle Fjord. Det er vel det, der i nyeste tid har lokket til sagnagtige beretninger om store fiskemængder, der kunne sammenlignes med fortidens sildeeventyr i Øresund. Hvidbjerg-, Høll-, Mørkholt- og Trelde-kysterne har vel med lange mellemrum haft deres små eventyr, og dem har man hurtigt hørt om i nabolagene, hvorefter folk strømmede til for at købe billigt ind. Men sådant skete overalt langs Danmarks kyster. Der forlyder intet om fiskemarkeder ved Vejle Fjord, hvor man på bestemte tider strømmede til fra nær og fjern. De små fiskerlejer på kysten fra Mørkholt Hage til Trelde Næs havde kun betydning for den lokale befolkning.¹⁾

Men det må ikke få os til at undervurdere fiskeriet her. Et par gamle beretninger mere end antyder fiskeriets betydning. Den Hartvig Limbæk, der ejede Nebbegård omkring 1500, var mere ilde lidt end hans forgæn-

gere og efterkommere — hvis man kan tro på eftermælet. Han siges at have lukket Høll-mundingen bl.a. med en mængde gærder. J.J. Ravn skriver i sin »Historisk-topografisk Beskrivelse af Sognene i Holmans og Elbo Herreder«, at det var for at hindre Rands Fjords fiskere og beboere i at få fisk fra fjorden, men at resultatet blot blev, at nu måtte beboerne stjæle fiskene.

Den lille beretning fortæller os flere vigtige ting. Omkring og før 1500 blev der fisket frit i Rands Fjord og også på Vejle Fjord, og nogle fiskere havde deres anløbsplads i selve Rands Fjord eller ved Lillestrand, som det altid kaldtes. Og Nebbegårds ejere havde ikke mulighed for at hindre fiskeri på fjorden, ligesom de ikke havde hjemmel til det. Vi må nu ikke tro, at et større antal fiskere direkte og gennem lang tid har givet sig af med så alvorlig en forbrydelse som tyveri. Det ville have fået endog meget alvorlige konsekvenser.

Omvendt må vi heller ikke tro, at der blot var tale om et onskabsfuldt lune fra en forhadt herremand.

Marius Hansen skrev 1941 i sin artikel »Vejle Fjord« i Vejle Amts årbog, Hartvig Limbæk nok snarere var en flittig og stræbsom mand, der anlagde et ørredspring og satte vagter til at hindre tyveri.

Det er rigtigt, at der var et vigtigt ørredfiskeri i Vejle Fjord, men det var kongens, og der var ansat en særlig mand til at foretage fiskeriet og aflevere alt, så det er mere end tvivlsomt, om Limbæk ville øge sine indtægter ved ørredfiskeri.

I artiklen omtales også, at Limbæks vagter hørte den »tyvagtige« fisker kaste »den ene fisk ind over gærdet efter den anden, idet han sagde: »Den skal Hr. Mads i Pugdal have; den skal præsten i Igum have; den skal han i Ødsted have; den skal han i Bredstrup have; og den med den takkede hale skal den lille Hr. Mads i Pjedsted have«.«

Det fortæller mere om kirkens ret til fiskene før reformationen end om et ørredspring, og vi må jo huske, at Ribe-bispen havde sine kanniker og bestyrere ved mange kirker.

Forklaringen er snarere en helt anden. Fra Arilds tid havde større vandløb og søer tilhørt kongen, som så selvfølgelig kunne lade retten gå videre til adel eller kirke. Hvis Rands Fjord blev lukket og gjort til en sø, var ejerforholdene altså ændret, men det var slet ikke sikkert, at det ville blive til Limbæks fordel — hverken før eller efter reformationen.

Der var også retslig strid om den frie fiskeret på Vejle Fjord, men den endte til sidst til fiskernes fordel, efter at det var ved at gå galt. Noget sådant kunne også have givet Limbæk ideer. Men fiskeforholdene giver ingen baggrund for at kalde ham en ond mand.

Men Nebbe-ejerne synes at have nået deres mål mellem 1500 og 1660.

For det sidste år opsagde en Augustinus Poulsen i Rands det fiskeri i Rands Fjord, som han havde i forpagtning. Det var sikkert ikke nogen god forretning på det tidspunkt. Om Augustinus havde hele fjorden i fæste, hvilket ville være det mest naturlige, eller kun Nebbegård-siden, kan ikke uddybes her.

Ifølge J.J. Ravn vidner en Anders Nielsen 1677, at i den tid, han var fæster på Nebbegård, hørte det fiskerhus ved stranden, som kaldtes Høllhus (det lå på »Høllslette«) under gården og ydede arbejde dertil. Nogle gamle mænd vidnede derimod, at de som har boet i huset, har givet deres årlige rettighed til bymændene i Gårslev, fordi huset lå på deres mark, og at beboerne af huset havde tilsyn med de Gårslev mænds kvæg, at det ikke skulle sætte livet til i det uføre, som kaldtes Muldholm. Desuden skulle de føre beboerne over stranden, når det var fornødent.

Igen ser vi et forgæves Nebbegård-forsøg på at lægge fiskeri ind under sig. Men Høllhus hørte altså under Gårslev-bymændene, og det havde det i 1677 gjort i mands minde. Høllhus-beboerne havde pligter over for Gårslev og bymændene, og det er interessant at se, at beboerne nu og da skulle hjælpes over stranden. Med det ordvalg kan det ikke have været over et vadested ved Rands Fjords udløb. Det har snarere været over de

9 fiskere ved Høll Fladstrand. Ca. 1910.

Nr. 2 fra venstre Simon Gade, nr. 3 Johs. Blaabjerg senere fiskehandler i Børkop.
Siddende til venstre Hans Lund og siddende til højre Peder Sommer.

sumpede steder vest for den nuværende Hvidbjergvej ved Høll og ned til bymændenes fiskerbåde ved den lille havn. Gårslev-mændene har altså også haft fiskeri som bierhverv.

Høll selv har sikkert ikke været så ringe et sted, når vi sammenfatter Hølsgårde, Høllhus, Hølmunde (ca. 1800), forbindelser til Mørkholt, Gårslev, Trelde, Egeskov og Fredericia.

Det passer udmærket med, at føromtalte førstelærer Marius Hansen i sin artikel om Vejle Fjord skriver om 1700 tallet: »Almindeligvis har disse fiskere boet spredt langs fjordsiderne og kun enkelte steder dannet egentlige fiskerlejer som ved Høll, Vindingland og Bredballe Strand«, og at hele kystområdet fra Ankjær Hage til Trelde blev kaldt Høll-distriktet. Lige efter 1900 lå der endnu 10-20 fiskerbåde af forskellig størrelse ved Svingstedet eller Svingestedet ved Høll. Høll var altså et fiskerleje helt op til vor tid, men fangsterne må ikke overdrives. 1765 var der ikke tale om stort fiskeri. Man fangede blot »nogle sild, plæder og torsk«, og omkring 1900 var der kun en enkelt fisker, der trak en trækvogn til Fredericia for at sælge de friske fangster. Hotel Victoria var en af de faste aftagere. Ellers bar kvinderne gerne fangsten i rygkurve. Fra midten af sidste århundrede var Høll-beboerne faktisk alle i familie med hinanden.²⁾

På stranden ved Svingstedet lå også nogle ejendommelige tanghytter, der blev brugt til fiskernes redskaber, og dem vil vi senere komme tilbage til.

På selve Hvidbjergs sydside var der også flere fiskerboliger. 2 af dem lå ved den nuværende Rosenstien, den ene af dem helt nede ved stranden, der har været meget bredere. Men ellers var der ingen bebyggelse på Fladstranden mellem Høll og Hvidbjerg. Først turismen vendte op og ned på det hele.

Nord for Hvidbjerg, i Mørkholt-området, var der fra gammel tid også fiskeri. Ved vandet for enden af Vognkjærvej ligger »Palles Hus«, der har navn efter en fisker, der stammede fra Lundbjerg. Her var også stejlepladsen, og her lå helt op til 1940 en tanghytte, der sikkert har haft adskillige forgængere på kysten.

Ved vejen boede også færgemanden. Amtmand Hans de Hoffmann omtaler 1786 i sin »Økonomisk Beskrivelse over Koldinghus Amt«, at man ved både kunne føres over Vejle Fjord til Bjerre Herred fra Mørkholt. Vi kender færgemanden en snes år længere tilbage, men færgeriet kan meget vel være langt ældre. Vi kender anordninger fra 14. juli 1812 og 15. maj 1832, hvor priserne var anført.

For en båd fra Rosenvold eller Fakkegrav til Mørkholt Strand var prisen om sommeren 2 Mark og 8 Skilling, om vinteren 3 Mk. og 8 Sk.. Men det var for hele båden. Kom der yderligere en passager, skulle han give 12

Gl. fiskerhus syd for Store Klit.

sk. om sommeren og 1 Mk. om vinteren, og beløbet skulle så trækkes fra den første passagers. Håndværkssvende, bønder, tjenere, matroser og lignende skulle betale 8 sk. og 12 sk., og børn under 12 år det halve. Der var priser for dyr, bagage m.m., men der var ingen priser for heste og større kreaturer af den simple grund, at de ikke kunne komme med.

Povl Løvenørn fik 1810 opgaven at få orden i det danske færgevæsen. På den tid drøftedes det flere gange at nedlægge færgestedet i Trelde og flytte det til Mørkholt, hvor man alligevel med mellemrum måtte erstatte Trelde, når vinden og søen var for stærk og i en uheldig retning. Løvenørn var klar over, at vanskeligheden lå i forbindelsen fra Fredericia til Mørkholt, og han foreslog derfor anlæggelsen af en vej direkte fra Mørkholt Færgested til Hølmunde. For os lyder dette forslag interessant, for en sådan vej måtte føres ned over eller langs den vestlige udkant af Hvidbjergene. Disse kan altså ikke have været så skræmmende på det tidspunkt. Og det blev da besluttet at lave en dæmning og sluse ved Rands Fjords munding, eller der kunne laves en trækfærge, der kunne klare overfarten her. 1827 talte man igen om at flytte Trelde-færgefarten til Mørkholt, men forslaget faldt ikke i god jord i Fredericia.

Langs hele kyststrækningen fra Mørkholt Hage til Rands Fjord findes der med jævne mellemrum østersskaller, og ikke mindst historisk interesserede forbinder dem med de tidligere omtalte stenalderboplads i

vandet. En forbindelse kan vel ikke helt udelukkes, men man skal være yderst forsigtig med dateringen. For 1861 blev der givet bevilling til østersfiskeri på Frederiks Grund ud for Mørkholt. 1871 blev bevillingen fornyet for 15 år, og netop på den tid var der planer om at starte et selskab og udsætte hele 10000 limfjordsøsters på grunden. Der var ikke mulighed for nogen succes, men de skaller, der findes på Hvidbjerg-egnen, kan meget vel stamme fra forsøget.

I dag har fritidsfiskere og lystfiskere overtaget egnens gamle erhverv, men det største udbytte ved fiskeri på stedet har nok nu den sorte skarv, der en god del af året i stort antal sidder på bundgarnspælene langs kysten. For 100 år siden tog Høll-fiskerne til Horsens Fjord for at fiske. I dag tager lige så dygtige fiskere altså den modsatte vej.

Mørkholt-kysten nord for Hvidbjerg.

Vejen til Hvidbjerg

Lillebroen på vejen op mod Hvidbjerg, som ses i det fjerne. Man ser bjergets mørke fyrrekalot, som viser, at tilplantningen er begyndt.

Det var ikke mange fremmede, der for 100 år siden – og århundrederne før dem - kom til Hvidbjerg. Det var et afsides sted, hvor kun få havde ærinde. De rejsende nøjedes med at se bjergene fra Herredsvejen på strækningen fra Egeskov til Hølsgårde Kro, hvadenten man benyttede det ældgamle vadested eller den lille færgebåd over Rands Fjord. Det samme gjaldt rejsende, der satte over Vejle Fjord til og fra Trelde-siden, ja, det gjaldt for alle søfarende, der passerede Lillebælt den ene eller den anden vej vest for Æbelø, eller for dem, der skulle sejle på Vejle Fjord. Alle så Hvidbjerg, og i solskin var stedet en lille jysk udgave af de hvide klinte ved Dover. De blændede med deres skønhed.

Men skulle en enkelt være drejet af fra Herredsvejen for at se nærmere på Hvidbjærgene, var vejen ikke lang. Den gik gennem mose og eng hen mod Høll eller Slethøl. Først havde man på venstre side de lave skrænter op mod Overhøl eller Hølsgårde, der fra middelalderen omfattede 5 gårde, hvoriblandt Hølsgårde Kro, der i gammel tid hed Lien eller Liegaard.

På højre side sivskove og pilekrat, der hurtigt bredte sig til begge sider af vejen. Ikke underligt at mange gamle stednavne her begyndte med Pind- eller Pinde-. Snart blev vejen mere sandet, og man passerede Lillebroen. Her lå de små ejendomme. Man havde nået Høll eller Slethøl.

Til højre strakte Rands Fjord sig helt ind til Hølsminde, og yderst ved stranden lå æ Svingstej eller Svingstedet, hvor de mange lokale fiskerbåde lagde til eller ind. Der skulle landes eller sejles ud med stor forsigtighed, for renden var smal, men Svingstedet var en ideel lille havn, hvor bådene var godt beskyttet mod vind og hård sø. Og det var et stort antal både, der lå her. Hvert lille hus eller ejendom havde sin egen båd, og her kunne der til tider være stor trafik, når bådene var kommet ind med gode fangster. Ikke underligt, at der fra gammel tid gik en vej fra Gårslev ned til Høll over Pindengene, der selv før var Pindeng Bugt. Men også den vej havde sit vad, før man kunne nå ned til Høll og Svingstedet.

Fra Hølsminde gennem Høll eller Slethøl til Hvidbjergenes fod lå kun en halv snes små ejendomme tæt op til Hvidbjergvej, der vel må siges at gå næsten midt gennem en lav halvø. For ret tæt vest for vejen møder vi stednavne som Pindengene, Pindeng Bugt, Møllebækken, Holbæks Rende (æ haalbæks = rind'), Mosebanken med Mosen, Mudderet, Sumpen (æ slawwer). Øst for vejen lå et bredere, fladt stykke land, der gik ned til

Det ensomt beliggende hus på skråningen fik hurtigt øgenavnet Toskholm (= Torskholm) Kirke. Den store bygning i forgrunden er Børnernes Vel.

stranden. Helt uden bebyggelse, kun længst mod nord tæt ved vandet lå et lille fiskerhus.

Det er hele det område, der årtier senere skulle komme til at hedde Fladstranden og blive fyldt med sommerhuse og sommergæster fortrinsvis fra Vejle- og Fredericia-området.

Men det var endnu ikke cyklisternes og bilernes tid. Kun få »fremmede« kendte vejen for 100 år siden, og beboerne kendte både dem og deres ærinde.

Knolden og bopladserne

Den nordlige del af Fladstranden, i baggrunden Knolden.

Det sydøstligste punkt af selve »bjergområdet« kaldes Knolden. Navnet går i det mindste tilbage til det forrige århundrede, og det synes ikke, som om stedet har været dækket af sand på den tid. Ved foden af Knolden, der ligger for enden af Rosenstien, der starter netop, som man er kommet op på Hvidbjerg, ser vi stadig et gammelt fiskerhus, hvis nuværende ejer har et gammelt billede af en af sine forfædres store sejlskib liggende for anker uden for kysten. Fiskerhuset ligger faktisk på stranden og tæt op til Knoldens skrænt. Ingen ville have lagt sit hus her tæt op til en stor sandbanke. Og det passer også godt med, at Knolden efter sidste århundredskifte var dækket af et tæt brombærkrat. Ved Hvidbjerg-udstyknngen lod ejeren, fabrikant Jacob Christensen, Fredericia, sit sommerhus overtage stednavnet.

I lige linie er der kun kort vej til Hvidbjerghus, der ligger lige syd for, hvor man fandt en stenalderboplads på selve bjerget. Der skal ikke megen fantasi til at forestille sig, at oldtidsmennesker også boede på Knolden, men der er ikke gjort fund på dens top. Det skyldes nok snarere, at man

hverken tænkte på at undersøge det eller kunne undersøge det i årene efter 1900. Mere end at der ikke er eller har været spor.

For oldtidsfundene er gjort på stranden ved foden af Knolden og i vandet ud for Knolden.

Det første fund var en ren tilfældighed. Det var en lille pige, datter af Knud Simon Christensen, Jacob Christensens yngste søn, der fandt en »smuk lille sten« på stranden. Den blev til hendes konfirmation omdannet til et smykke. Hendes fader var straks klar over mulighederne, og han fandt en pilespids, en flække(skraber) og en groft tilhugget økse. Herefter

Den lokale skønnert til ankers ud for det gamle Hvidbjerg.

gjorde han en ven fra København opmærksom på fundene og lånte ham »Knolden« til en ferie. Vennen var amatørarkæolog, og han blev hurtigt klar over, at det ikke var på selve stranden, der skulle gøres fund, men et godt stykke ude i vandet, hvor der dengang var land. Her var bopladsen, og der blev gjort adskillige fund, der klart viste tilstedeværelsen af en stenalderboplads. Dens udstrækning mod nord og syd er ikke blevet undersøgt, men den må også have været ud for selve Hvidbjerg.

I samme forbindelse må man huske, at havet længe har ædt sig ind på kysten. Knolden må også have været større og have strakt sig ud mod øst. Hvidbjerg har set anderledes ud.

Det gælder også Hvidbjerg set fra de andre verdenshjørner. Mod vest har vi Helligvand tæt op mod et af de mindre sandbjerge. Og mod vest og syd blev der bygget mindre ejendomme eller huse lige så tæt op til Hvidbjerg, som vi ser det ved fiskerhuset ved Knolden.

Knolden kunne meget let være blevet et historisk sted for Hvidbjerg. Ældre beboere fortæller nemlig endnu, at der i 1864 krigen var planer om at lave en stor kanonstilling netop her. Kanonerne skulle være rettet mod vandet og altså skibsfarten. Det var herfra faren kunne komme for tyskerne. Trods deres overlegenhed til lands kunne de ikke få magten over de danske farvande. Det blev alligevel ikke til noget med planerne. Men stedet var ikke dårligt valgt. Tilsyneladende fandt alle fjendtlige styrker Hvidbjerg velegnet til observationssted.

Sandmændene og tanghytterne

Ikke så sjældent har man i forbindelse med Hvidbjerg omtalt »Sandmændene«. Det var fiskere og landmænd, der i gamle dage kørte deres hestevogne til Hvidbjerg for at hente et læs meget fint sand til at strø på deres lerstampede gulve i husene. De kom gerne fra Egeskov-, Bøgeskov- og Trelde-egnene, krydsede vadestedet over Rands Fjord, hvor nu vejbroerne sørger for mere stabil forbindelse, og kørte så gennem Høll op til Hvidbjerg. Intet andet sand i vid omkreds kunne måle sig med bjergets. Hjulsporene i sandet på billedet viser den sandsynligste rute de første årtier i dette århundrede. Vognene passerede tæt forbi stedet, hvor Hvidbjerghus kom til at ligge. Sandmænd fra Høll, Rands-egnen og Gårslev-kanten hentede nok også sand her, men ikke beboerne fra Mørkholt. Optegnelser fra 1921 i Institut for Navneforskning ved Københavns Universitet omtaler i stedet mindst 4 lokaliteter langs kysten syd for Mørkholt Hage, hvor man gravede sand og ler. Et sådant sted kaldtes gerne af beboerne æfæ'led, fordi stederne var udlagt til fælles afbenyttelse.

Borlevskov

Højt knejsende i den nordlige del af Hvidbjerg-området står Borlevskov. Om nogen skov er der egentlig slet ikke tale, og det har der ikke været de sidste 100 år. Men de pragtfulde bøge, som vi ser i dag, er en sidste rest af en stor bøgeskov, der tidligere strakte sig mod nord og op øst for Mørkholt. Her hedder et større område Rydningen eller æ ryd'ning, og på et højere liggende område mellem Mørkholt by og Rydningen træffer vi navnet Ryddelandsæggen. Begge navne viser, at her har der været skov. Navnet Mørkholt fortæller også om skov og træer, og da det stednavn kan føres tilbage til 1381 og 1400, men sikkert er meget ældre (den ældste form synes at være Myrkholt), kan vi roligt tale om et stort skovområde fra slutningen af vikingetiden eller i det mindste fra tidligste middelalder. Men selve navnet Borlevskov har aldrig omfattet andet end den store bøgegruppe, for navnet stammer fra Hans Borlev, hvis lille ejendom lå i ly af bøgene. Så der er intet mærkeligt eller gammelt ved Hvidbjergs Borlev. Det forhindrer dog ikke, at selve landejendommen, dens beliggenhed, vejene til og fra må interessere.

Vi har tidligere omtalt de ejendommelige udbygninger mellem træerne. På den brolagte gårdsplads bag Hans Borlev og hans lille mælketrækvogn står, hvad der ligner en stor dragkiste. Det er gårdens brønd, og den omtales endnu med en vis ærefrygt af egnens ældste beboere, for den var 23 alen dyb.⁴⁾

Men mest bemærkelsesværdig var dog selve beliggenheden og naturen her kort efter 1900. Udsigten fra Borlevskov mod syd var både imponerende og ejendommelig.

Bemærk først træet i billedets nederste venstre hjørne. Det er begyndelsen til den nuværende enestående ring af bøgetræer for foden af bakken ved indkørselen til Becksvej. Ringen eller kredsen af træer er nu fredet, men hvordan den er opstået, er der stadig flere teorier om. Som et eksempel kan nævnes muligheden for, at et dyr kan have haft et depot af bog gemt i jorden.

Videre viser billedet vejforholdene vest for det store bjerg. Hvor dobbeltvejen ender i baggrunden før de sorte træer, deler vejen, den nuværende Hvidbjergvej, sig. En gren går mod sydøst op mellem bjergene (sta-

digvæk Hvidbjergvej). Det er vejen, som kendes fra kort helt tilbage til 1800. Den anden, Plantagevej, går videre mod syd langs skovranden for til sidst at udmunde i Hvidbjergvej syd for bjergene. Billedet med de to veje og hele landskabet leder tanken hen på partier af den gamle Hærvej, og der skal ikke megen fantasi til at forestille sig årsagen til, at der var flere veje eller vejmuligheder. Sandfygningen ved østenstorme eller tørke kunne hurtigt gøre sandvejene helt ufremkommelige.

Helligvand

Omkring 1920-21 blev det indberettet til Institut for Navneforskning, at en lokalitet ved navn Helligvand, en kilde eller et væld, befandt sig på skrænten lige vest for Borlevskov. Det er korrekt, at der var og er et sted kaldet Helligvand. Men placeringen tæt ved Borlevskov er meget tvivlsom. Svend Pedersen fra Mørkholt har hele sit liv kendt Helligvand, der i stedet ligger ved foden af det sydlige, mindre bjerg, nærmere bestemt ved enden af den nuværende Plantagevej, eller ved øverste højre hjørne af det foregående billede.

Ingen kender i dag oprindelsen til navnet Helligvand. Men det er bestemt ikke usandsynligt, at der har været tale om en helligkilde eller en lille helligdam ved en kilde. Helligkilder med undergående vand var ikke ualmindelige i gamle dage, og de kunne ligge de mest afsides og utilgængelige steder. Mindre sandsynligt er det, at Helligvand ved Hvidbjerg kan føre sin historie helt tilbage til tiden før reformationen, endstige til oldtiden. Men intet er umuligt. De hvide Bjerge med det ødelæggende fyge-

Borlevskov blev også navnet på et hvilehjem, og andelsselskabet Borlevskov havde 80 andelshavere. 1922 blev det til Hvidbjerg Badehotel. I dag Hotel »De Tre Vande«.

sand, når vinden var i øst, kan ikke undgå at have indgydt omegnens beboere en vis ærefrygt grænsende til uro. Og en livgivende kilde netop ved sandbjergene — —. Dog, vi må huske, at stedet var ikke så øde. Helligvand var ikke langt borte fra fædriften, hvor østlige bønder i fællig lod deres kvæg græsse. Svend Pedersen siger helt jordnært, at Helligvand løber ud i Mose Høl Bæk i lavlandet syd derfor.

Men står vi nede på sandvejene for mere end trekvart århundrede siden og kigger tilbage mod Borlevskov-bakken, eller -bjerget, så ser vi atter et sceneri, der har fået det til at gibbe i en østjysk byboer og naturelsker eller i enhver kunstner.

Stednavnene Høl/Høll

Stednavnene er en af vore vigtige, historiske kilder. De kan føre meget langt tilbage i forhistorisk tid (f.eks. Gårslev) eller de kan være fra den nyeste tid og kun have få generationer bag sig. Stednavnene er vel også en af de kilder, der interesserer flest, ofte fordi deres betydning eller form kan synes så indlysende, at de indbyder til fortolkning og forklaring. Men netop her er en advarsel på sin plads. Møder man et stednavn på nogle af vore ældste kort fra før 1800, så er de gerne udarbejdet af specialister fra København, der kunne klare alle de nødvendige opmålinger for højder og afstande. Ofte var det officerer, idet kortene gerne kunne have militær betydning. Men én ting var de ikke specialister i, og det var navnestoffet, især på de afsides steder. Her måtte man direkte prøve at oversætte dialekter til læseligt dansk, og man behøver slet ikke at kommentere, hvor ringe en procentdel af det lokale sprog, der kunne oversættes af en ikke-sprogkyndig. De havde ikke en chance for at gætte rigtigt ved mange stednavne. Når vi i dag ser gamle navne på generalstabskort, kan vi kun være sikre på, at kortmageren bestemt ikke var sprogkyndig. Vi kan altså slet ikke bruge hans »udlægning« som bevis hverken på stavning eller oprindelse.

Og bruger vi det alligevel som en slags bevis, så er der alle chancer for, at vi vikler os ind i misforståelser og problemer.

Her ved Hvidbjerg har vi et særdeles godt eksempel. Skal det hedde HØL eller HØLL? Kan det ikke være helt ligegyldigt, om det hedder HØL eller HØLL? Og hvad betyder stednavnet?

Det er ingen hemmelighed, at meningerne er delte, mest af alt rent lokalt, vel mindre blandt de sidste fastboende, d.v.s. dem, der har boet på stedet i generationer i 100 år eller mere, end blandt sommerhusejerne, der i det mindste ikke kan føre deres ejendomme på stedet mere end 75 år tilbage.

Stednavneforskning er en videnskab, og tolkning og forståelse for specialister. I stedet for her at gennemgå de mange folkelige forklaringer og argumenter vil det være rigtigt at høre en grundig forklaring fra det sted, der har den højeste sagkundskab.

Der tænkes her på Københavns Universitets INSTITUT FOR NAVNEFORSKNING, tidligere omtalt som Stednavneudvalget.

GORDON ALBØGE er en af dets kendte skikkelser og forfattere, og han har beredvilligt givet sagkundskabens 1992-mening om det lokale

problem, der viser sig at rumme endnu flere perspektiver og muligheder, end de fleste amatører kan forestille sig i fantasien, men samtidig slår han fast, at det aldeles ikke er ganske ligegyldigt, hvordan et stednavn staves.

Gordon Albøges udredning:

Vedrørende stednavnet Høll/Høl i Gårslev sogn

Idealet for enhver ortografi må være at den så fuldstændigt som gørligt gengiver ordenes udtaleformer. Bl.a. er det vigtigt at ortografien entydigt viser om vokalen er lang eller kort. I den henseende står vores retskrivning desværre — og uden gyldig grund — tilbage for f.eks. den svenske og norske, idet vi besynderlig nok ikke anvender dobbeltskrevet konsonant i enstavelsesord med kort vokal. Formålet med dobbeltskrivningen er jo at markere at den foranstående vokal er kort. I tostavelsesord markerer vi det: leddet, råddet, viddet, duggen, myggen, riggen, hallen, tallet, hæset, læsset, mosset, rosset, visse. Men ikke i enstavelsesord: led, råd, vid, dug, myg, rig, hal, tal, hæs, mos, ros, vis. At disse skriftformer også bliver tvetydige, er relativt sjældent til ulempe. I de fleste tilfælde vil det fremgå af sammenhængen om eksempelvis et skrevet mos refererer til »løvsporeplanter af klassen Bryophyta« eller til »mosede grøntsager eller frugt«. Jeg har dog været ude for at måtte skrive dugg for at undgå misforståelse. Og jeg kvier mig ved at skrive »en vis mand« når jeg mener »en viss mand«.

Når det gælder stednavne — og navne i det hele taget — vil vokallængden ikke kunne udledes af sammenhængen. Her kan det tilmed hænde at et enskrevet ord i det almindelige ordforråd kan føre til forkert udtale af navnet. I sådanne tilfælde er der kun én realisabel løsning: den at suspendere retskrivningsreglerne.

Derfor har vi fået de anormale men funktionelle skriveformer Dall (sognavn i Himmerland) og Sall (sognavn i Houlbjerg herred, Viborg amt). Disse navne udtales nemlig med kort vokal, og skrivemåderne Dal og Sal ville uvægerligt have ført til de gale udtaleformer [da'l] og [sa'l] hos ikke-lokale navnebrugere. — Man har altså valgt en såre enkel måde at forebygge en fejlagtig udtale på.

Når det gælder Høll med den genuine, uforfalskede udtale [hø'l], altså med kort vokal, er problemet lidt anderledes. En skrivemåde Høl vil nok af nogle få navnebrugere med kendskab til det ældre jyske ordforråd blive identificeret med substantivet høl »dybt sted i vandløb« — en identifikation som forøvrigt ikke er historisk korrekt. Men for langt de fleste navnebrugere vil et Høl være en meningsløs bogstavfølge som med hensyn til udtale kan sidestilles med ordet møl men også med pøl og søl, og derved

med gal udtale – [høʻl] – til følge. Hvis den korrekte kortvokaliske udtale skal sikres, bør skrivemåden Høll foretrækkes.

På min barndomsegn har vi ønavnet Gjøl hvis rette udtale er [gø] (kort vokal), dialektalt [jøl]. Det ærgrer mig hver gang jeg hører den gale udtale [gøʻl]. Skrivemåden G(j)øll ville have løst problemet.

Det ærgrer mig også at Solrød, navn på bebyggelse nord for Køge, af næsten alle udtales som om forleddet var det nydanske substantiv sol. Det er det ikke. Det er det gammeldanske substantiv sol »sump, søle«, og den nedarvede stedlige udtale er da også [ˈsålˌrødˀ], altså med kort åben vokal. Hvis denne udtale skal reddes hér i allersidste øjeblik, står der kun ét middel til rådighed: at skrive Sollrød. Man kunne dog også vælge Soldrød, men denne form ville stride mod etymologien.

Med hensyn til skrivemåden Høll er det værd at lægge mærke til, at den ikke bare har været anvendt af stedets befolkning – det ses bl.a. af en indberetning fra 1926 – men også af den stedlige administration. I 1946 blev kommunalbestyrelsen spurgt om man anvender formen Høl eller Høll. Svaret lyder i al korthed: Navnet staves Høll.

Forresten er det ikke sikkert at den stedlige stavemåde Høll udelukkende er baseret på ovennævnte rent praktiske grunde. Tradition spiller – og bør spille – en stor rolle i vore stednavnes skriveformer, og overfor denne tradition må en alt for pedantisk anvendelse af retskrivningsreglerne afvises. Det bliver den heldigvis også i mange tilfælde. Så må pedanterne finde sig i »normfremmede« j-skrivemåder (Gjellerup, Kjellerup, Skjern) th-skrivemåder (Thisted, Thy, Thorning, Thurø, Uth), og tilmed helt »abnorme« former som Fjerritslev, Viuf og Hauge.

Men skrivemåderne Dall, Sall og Høll (og G(j)øll og Sollrød) er fremfor alt logiske og formålstjenlige. Om vi vil bruge dem eller ej, bliver i den sidste ende et spørgsmål om vi vil lade vore ortografiske muligheder tjene vor sproglige kompetence.

Et par ord om tolkningen af Høll. Ældste belæg er: Skatteliste 1524 hylli, Domme og Forfølgninger 1538 Hølli, Søkortdirektør Jens Sørensens kort 1690-92 Høll. I sammensætningen Slethøll, som vi kun kender fra unge belæg, er efterleddet antagelig substantivet slette i betydningen »flad strækning«. Et tingsvidne fra 1677 nævner et Høllhus, som siges at ligge på Hølslette.

I Danmarks Stednavne bind 8 tolkes navnet – der antages at sigte til den yderste del af Rands Fjord – som substantivet gammeldansk hyl, gammelvestnordisk hylr »dybt sted i vand, især vandløb«. Dette ord, som altså med lydåbnet vokal endnu findes sporadisk i jyske dialekter, er dannet til roden i substantivet hul.

Tolkningen er ikke helt korrekt; for af de to første belæg fremgår det at Høll går tilbage til et ældre *Hylia, som igen forudsætter urnordisk *Hul-iön. Denne afledning har også substantivet hul som basis; men medens ordet gammeldansk hyl som nævnt især bruges om dybe steder i vandløb, så har vi i *Hul-iön et ældgammelt fjordnavn.

(Stjerne * ved ordene *Hylia og *Hul-iön betyder, at der er tale om konstruerede ord, der ikke kan findes i bevaret form i dag.)

Gordon Albøges ord om et urnordisk *Hul-iön eller fjordnavn på det sted, der nu hedder Høll, bringer fundet af fiskeristenen fra jernalderen frem i erindringen. Det kunne måske antyde bebyggelse allerede for flere tusind år siden - eller en indsejlingsvej til bebyggelse. Umiddelbart ville man nok tænke på en meget sandsynlig vej ind i den nuværende Ran(d)s Fjord. Men man kunne også tænke på en fortidig fjord mod vestnordvest. Der går jo sagnagtige historier om sejlmuligheder fra Høll til eller i det mindste op mod Gårslev.

Foreløbig må vi dog regne det sagnagtige for det mindst sandsynlige. Man aner med det ældgamle fjordnavn, at stedets historie går langt længere tilbage end til ca. 1525, da vi møder de første skriftlige beviser på Høll-navnet. Endnu en ting viser, at det bestemt ikke er et tilfældigt stednavn. Geografisk breder det sig, og vi kender her følgende former og lokaliteter:

Høll/Høl, Slethøl, Slethøl Huse, Overhøl (gårde), Hølleshul, Hølle-møl, Hølmunde, Hølhus, Hølsgårde, Hølsgårde Kro. Ser vi dem samlet, kommer man let til at tænke på Ørnsbjerg ved Rands Fjord, det første sted for nuværende Nebbegård. Den nordlige indgang til Elbo Dal kan have været lige så vigtig som den sydlige ved Gudsø Vig. Og selv om det tilsyneladende intet har med stednavne at gøre, så erindrers man historierne om Nebbegård-ejernes pæleafspærringer ved Rands Fjord. Pæleafspærringer var almindelige helt tilbage i vikingetiden, og de nyeste undersøgelser viser afspærringer (ved Haderslev Fjord) fra slutningen af jernalderen, så de gamle historier her ved Høll og Ørnsbjerg kan have rod i en spændende fortid.

Svarbrevet til Stednavneudvalget for et halvt århundrede siden:

Svarbrevet til Stednavneudvalget for et halvt århundrede siden :

Tilstilles Sogneraadet, idet man efter Anmodning fra Stednavneudvalget skal bede foranstående besvaret ved Paategning paa nærværende Skrivelse, som derefter bedes hertil tilbagesendt.

V E J L E A M T, den 28. Oktober 1946.

I Henhold til nærværende Skrivelse meddeles følgende .

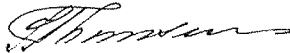
Betegnelsen Slethøl. Hse. Høl. Staves Høll.

Vi har ikke noget med Betegnelse Mølkørlund, men derimod Mølskov, herudover har Sogneraadet intet at bemærke.

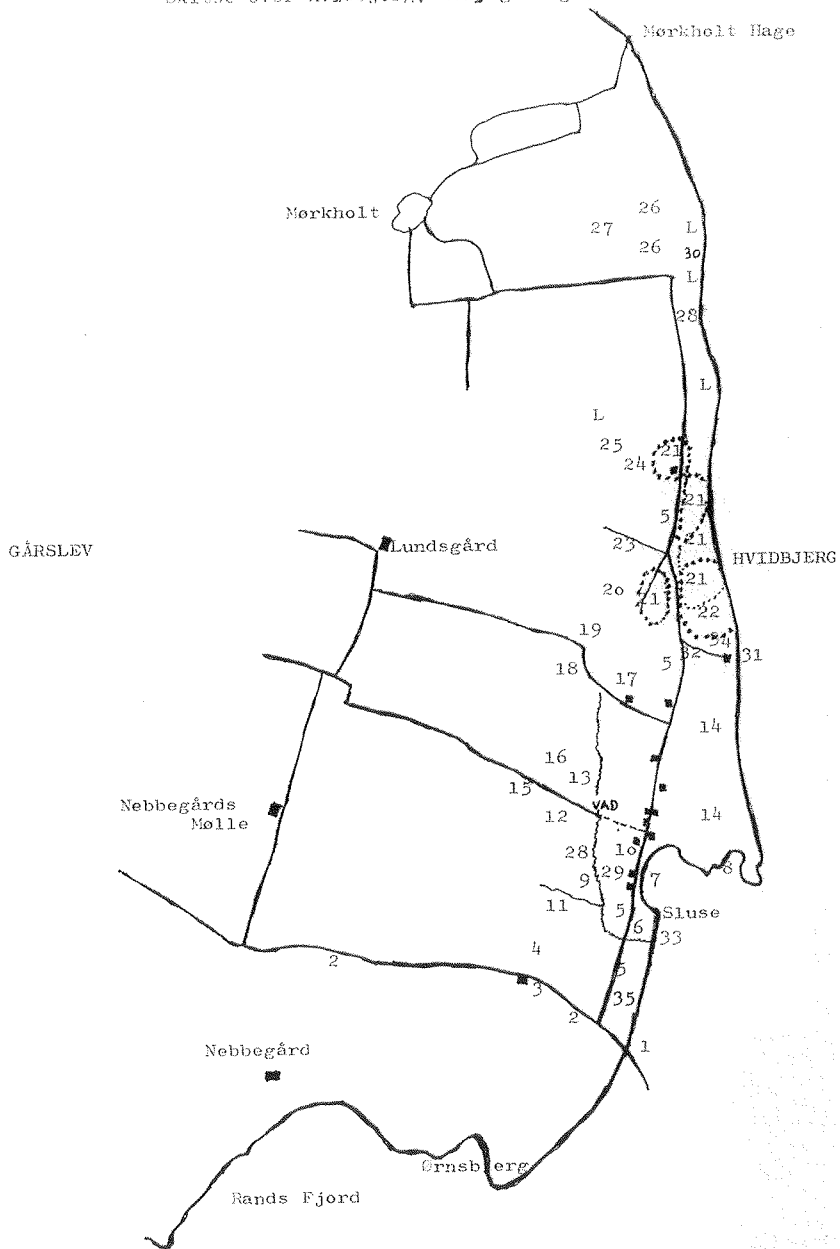

den 11/11. 1946.

P . S . V .

Skitse over Hvidbjerg, Høll og omegn.

Stednavnene fra egnen

1. Vadestedet. Det gamle vadested, hvor man med besvær kunne krydse udmundingen af Rands Fjord.
2. Herredsvejen til herredstinget i Fredericia.
3. Hølsgårde Kro, der tidligere hed Lien og Liegaard.
4. Hølsgårde, der medregnet nr. 3 omfattede 5 gårde, eller Overhøl.
5. Hvidbjergvej.
6. Lillebroen.
7. Hølsminde. Hyls Mynde (Mejers Kort).
- 8, Svingestedet, Svingstedet. Fiskernes bådeplads.
Lumskebugten et nyere navn, der kendes 1930-40. Navnet skyldes de vanskelige besejlingsforhold.
9. Høllemøl kendes fra 1683, men vandmøllen kan have været langt ældre. En regulær vandmølle dengang i modsætning til Nebbegårds Mølle, der kun var en skvatmølle (schwatmølle). Høllemøls placering kendes ikke, men den må have ligget ved nr. 11.
10. Høll eller Høl, Hølleshul. Stednavnet kan i det mindste føres tilbage til 1524, hvor vi under Mørkholt møder manden Tyge i Hylli (= Høl).
11. Møllebæk.
12. Pindengene, Pind-Eng. Kendes både 1690 og 1810.
13. Pindeng Bugt. Navnet bruges om et større område her.
14. Fladstranden.
15. Pindevejen, æ pinn'vej. Navnet bruges også i dag.
Pinds Fald: Dette vangnavn kendes fra slutningen af sidste århundrede, men kan være meget ældre. Vi har ikke kunnet stedfæste det, men det må ligge i den vestlige udkant af Pindengene.
16. Kohave Bækken er en fortsættelse af Holbæks Rende.
17. Baaskær.
18. Holbæks Rende, æ haalbæks-rind'.
19. Mosebanken. Tæt ved den lå en sumpet, moset strækning, der kaldtes Mudderet, Sumpen, æ slaw'wer.
20. Helligvand, væld eller kilde, der løber ud i Mose Høl Bæk.
21. Hvidbjerg, Hvidbjerg, Hvidbjergene, De hvide Bjerge.
22. Hvidbjerghus.
23. Fædrift, Fædriften. På gamle kort Fedderet.
24. Borlevskov, Hvidbjerg Badehotel, Hotel »De tre Vande«.
25. Rødebanken, der skulle have noget med hør at gøre.⁵⁾

26. Rydningen, æ ryd'ning.
27. Ryddelandsæggen, æ rydlandsægg'.
28. Muldbjerg.
29. Høllhus. Som nævnt foran kendes også følgende Høll-bebyggelsesnavne ved og omkring Høll: Hølsgårde, Hølsgårde Kro, Overhøl (gårde), Slethøl Huse ved Slethøl.
30. Stejlepladsen ved Palles Hus.
31. Fiskerhytten ved Rosenstien.
32. Toskholm Kirke, Torskholm Kirke. Parmo Sørensens hus Hvidbjergvej 36. Fik sit øgenavn, da det hvide hus oppe ved toppen ved indkørslen mellem bjergene var så synligt som en kirke på en bakketop.
33. Hølmunde (ca. 1810).
34. Knolden.
35. Flasken, siv- og vådområde syd for Fladstranden.

L. Steder, hvor alle måtte tage sand og ler.

I området kendes også bebyggelsesnavnene Strandgaard, Lille-Strandgaard, Hvidbjerg Huse samt fiskerlejet Rands Fjordstrand.

Trap-oplysninger om egnens navne (under Gaarslev sogn):

Udgave ca. 1858 omtaler HØLHUSE FISKERLEJE (genfindes 1879).

GAARSLEV STRAND MED STOR
SANDBAKKE (også 1879).

Udgave 1904 omtaler »— den stejle Sandbanke Hvidbjærg (28 m)«.

FISKERLEJET RANDE FJORDSTRAND
= RANDE LAND.

Udgave 1926 omtaler OVERHØL MED HØLSGAARDE
KRO.

HØLSMINDE BADEHOTEL.
HVIDBJÆRG MED SOMMERRESTAURATION
»HVIDBJERGSTRAND«.

Villa »Vi Vandt« i ophøjet ensomhed.

De gamle ejerforhold og aktieselskabet »Hvidbjerg«

Hvidbjerge omfattede i hele 1800 tallet ca. 30 tdr. land. Der var tydeligt tale om en fælleslod, matr. nr. 71 af Gårslev by og sogn. I 1892 har 25 Gårslev-lodsejere oprettet et interessentskab, der omfattede fællesloden og kaldtes Hvidbjergene. Overenskomsten var klar den 26. oktober 1892.

Den 21. juli 1893 møder vi følgende deklARATION:

Undertegnede Bestyrelse for Hvidbjerge Plantage Interessentskab, der eier det på vedheftede Rids aflagte, til Plantning bestemte Areal, Hvidbjerge Plantage, Matrikel Nr. 71 af Gaarslev Sogn, stort ca. 30 Tdr. Land geom. Maal, forpligter herved mig og efterfølgende Eiere af Arealet til at overtage Fredskovforpligtelse på bemeldte Plantage ...

På samme tid møder vi også en udtalelse om, »at de Gårslev bymænd er ejere af området«, og her er vi nok tilbage ved den gamle sandhed. I mange århundreder har det været en kendsgerning, som ingen kunne eller ville anfægte. Det nævnte interessentskab kan man sikkert kun betragte som en metode til at skaffe statsstøtte til en beplantning på et sted, hvor der kunne være stort behov for at forhindre sandfugning. Og man gjorde virkelig en indsats. Det var altså ikke det senere aktieselskab, der kunne tage æren for beplantningstanken⁶⁾. Men det fik mere held med sig end de gamle ejere. Der blev for interessentskabet aldrig tale om noget, der kunne ligne en fredskov, og det var da også baggrunden for, at de senere ejere kunne slippe for forpligtelsen 1915. Januar samme år kunne aktieselskabet helt sandfærdigt skrive:

Da Plantningerne — udelukkende Naaletræer og i Hovedsagen Bjergfyr — kun daarligt kan trives, formentligt paa Grund af Jordbundsforholdene, og kun har taget nogen Væxt — om end kun meget ringe — paa Halvdelen af Arealet, medens de for den anden Halvdels Vedkommende ere udgaaede, vil Ejendommen ingensinde faa Betydning som Skov og ej heller som saadan kunne ventes at afgive Indtægt for Ejerne. (Brev til Det danske Hedeselskab, Viborg).

Til landbrugsministeriet skrev man: »... findes en Del Naaletræsplantning, hovedsagelig mindre Fyr; men Arealet er ikke Fredskov«.

Der skulle gå en lille halv snes år, før man hørte mere til det »gamle« interessentskab.

I 1911 foreligger der en erklæring af 31. juli, hvori følgende Fredericiaborgere, redaktør Johs. Jensen, arkitekt J. Jespersen, sagfører E. Thielsen og sagfører W. Johansen, er enige om at ville danne et aktieselskab til indkøb af Hvidbjerg i Gårslev sogn, eventuelt under navnet »Det hvide Bjerg«. Det første forslag til aktiekapitalens størrelse er kr. 5.000, fordelt på 10 aktier á kr. 500.

Redaktør Jensen og arkitekt Jespersen bemyndigedes til at købe Hvidbjerg med et areal på godt 30 tdr. land for 10.000 kr. kontant, idet sagførerne lover at skaffe et 1. prioritets lån på 6000 kr.. Sagførerne pålægges inden udgangen af september 1911 at få udarbejdet love, få tinglysning af skøde m.m..

Den 8. august 1911 fremsendes på konsortiets vegne af arkitekt Jespersen alene — vi hører ikke mere til redaktør Johs. Jensen — til gårdejer S.P. Petersen, Gårslev, et tilbud på Hvidbjerg-arealet. Ved en skrivelse af 11. august 1911 bliver dette tilbud accepteret.

September 1911 blev der udfærdiget købekontrakt mellem køberne, Aktieselskabet Hvidbjerg, og sælgeren, interessentskabet »Hvidbjerg«. Som ejere af det sidste anførtes:

Mads Sørensen, Mads Antonsen, Søren Pedersens enke, Steffen Steffensen, Niels J. Nielsen, Søren H. Clemmensens enke, Niels Qvist, Jens P. Schouenborg, Mads Pedersen, Hans P. Sørensen, Hans P. Hansen, Mads Clemmensen, Jens Sørensen, S.P.S. Steffensen, Rasmus Steffensen, Niels Clemmensen, Jens Johansen Kyed, Hans Hansen, P.A. Ryeholm, Knud Knudsen, Johannes A. Knudsen, Jørgen Geertsen, Mads Knudsens enke, Theodor O. Folmer og Søren P. Petersen.

På disses vegne solgte bestyrelsen for interessentskabet, gdr. S.P. Pedersen, gdr. Mads Pedersen og gdr. Hans Peter Clemmensen, og overtagelsen skulle finde sted 1. oktober samme år.

Det skulle dog vise sig, at så let og så hurtigt gik det ikke. Der skulle gå mere end 2 år før den endelige overtagelse, men det vidste kun de få på Fredericia- og Vejle-egnen. Ingen kunne forstå, at der ikke skete noget efter købet 1911, og slet ingen tænkte tilsyneladende på, at køberne i flere år var afskåret fra at gøre noget som helst.

I en deklARATION dateret 23. september 1911 erklærer de to fiskere, Jens Jacob Jensen og Jens Møller Jensen, der havde ejendomme ved den nu-

Den nordlige del af Hvidbjerg set fra Becksvej-området.

værende Rosenstien i Hvidbjergs sydligste udkant, over for A/S Hvidbjerg repræsenteret af arkitekt J. Jespersen og sagførerne E. Thiellesen & W. Johansen, at hverken de eller kommende ejere nogensinde »skal kunne vinde Hævd paa at benytte Strandbredden udfor Matr. Nr. 71b eller udfor Matr. Nr. 71a til Færdsel, Henlægning eller Røgtning af Baade, Fiskegarn, andre Fiskeredskaber eller nogetsomhelst andet, ...«.

Det kunne synes at været meget skrappe krav til de to fiskere, men dels var bestemmelsen helt i overensstemmelse med de snart gældende VILKAAR FOR SALG AF PARCELLER I SOMMERKOLONIEN HVIDBJERG, hvor det i punkt r blev bemærket, at der ikke til nogen af parcellerne hører særlig strandret, men at enhver ejer af en parcel har fri adgang til stranden, dels lå fiskernes ejendomme jo på Hvidbjergs skel, hvilket betød, at Hvidbjergs strand ophørte her, og Fladstrandens begyndte. Og for Fladstranden var der da ikke tilsvarende regler. Man kan altså ikke tro, at fiskerne blev generet i deres daglige arbejde af Hvidbjergs nye ejere. Aktieselskabet forhindrede samtidig fri afhentning af grus, sten og sand og kørsel med vogne på bjerget og ved stranden.

Som naboer til »Hvidbjerg« erklærede Hans Nielsen Borlev, Johanne Carlsen, Kirsten Larsen, Thorvald Hansen, Martin Mathiasen og Jens Peter Nielsen den 23. marts 1912 i forbindelse med opmålinger, »at vi ikke kende eller rette os efter andre Grænser imellem vore Lodder ... end *den i Terrainet staaende gamle Jordvold* ... samt at der ikke saalænge, som nogen af os kan huske, har eksisteret andre Grænser ...«.

Den samme jordvold omtaler landinspektør P. Pedersen på samme tid. Aktieselskabets Hvidbjerg var altså fra gammel tid omgivet af en jordvold. Det må betyde, at fællesområdet for egnens bønder fra gamle tider var afgrænset. Men det er tvivlsomt, om volden har hindret kreaturer, får og geder i forsøg på at finde føde.

Den 7. maj 1912 meddelte herredsfuldmægtig Becher, at nu havde han de 25 underskrifter. Men af pantebøgerne fremgik det, at de 25 grundejere ganske vist havde andel i Hvidbjerg, men ikke, at de tilsammen ejede hele Hvidbjerg. Derfor kunne skødet til ny ejer ikke ekspederes uden med påtegning om manglende adkomst. På købernes vegne svarede sagfører Thiellesen, Fredericia, at det var sælgerens sag. Man måtte gå rettens vej med en ejendomsdom, og den blev først nået den 12. november 1913. Så kunne skødet endelig underskrives, og aktieselskabet kunne for alvor overtage Hvidbjerg. Tinglysning fandt sted den 26. november 1913.

Nu kunne A/S Hvidbjerg endelig gå i gang for alvor, og det gjorde be-

styrelsen bestemt også. Formanden var sagfører E. Thiellesen og de to øvrige i bestyrelsen sagfører W. Johansen og arkitekt J. Jespersen. Det betyder bestemt ikke, at perioden 1911-13 havde været en rolig og fredelig tid.

I løbet af de to år op til tinglysningen kunne Vejle- og Fredericia-borgerne forlyste sig med en til tider hidsig debat i dagbladene. Det blev »slået fast«, at Fredericia-købernes hovedgrund var at værne fredericianske interesser og vise, at Hvidbjerg og omegn var Fredericias opland, ikke Vejles. Iøvrigt ville køberne blot lade Hvidbjerg og opland ligge hen — mente diverse indlæg fra Vejle. Vejle ville i stedet have sørget for fast daglig dampskibsforbindelse og have startet en restaurant med badeadgang, til stor fordel for Hvidbjerg. Og det var derfor helt uforståeligt, at en ubetydelighed som 1000 kr. skulle få sælgerne til at vælge fredericianerne.

En fremmed gæst i Fredericia udtrykte sig til gengæld i Fredericias aviser med stor anerkendelse af byen og dens omgivelser, som han fandt betydeligt over de almindelige og mest opreklamerede turiststeder omkring i landet. Hvorfor, spurgte han, reklameres der ikke for denne by, der ejer skønhed af så enestående art.

Den store turiststrøm, der årligt går gennem Fredericia, går i almindelighed kun fra banegården og til færgen og fra færgen til banegården. De forhold bør ændres, skrev han.

Her må man jo i dag huske, at den nævnte »turistvej« kun var et par hundrede meter, idet det jo var byens gamle banegård tæt ved havnen, der var tale om, og ikke den nuværende, der dog ville give en så lang vej til færgen, at Fredericia ville være blevet opdaget.

En tilfældighed havde ført den fremmede til Fredericia, hvor han blev gjort bekendt med ejendommeligheder, der ligesom gemmes her. To ting mente han at have fået følelsen af.

For det første syntes han at spore en kendelig mangel på foretagsomhed, og for det andet havde han fået en fornemmelse af, at militarismens tunge hånd havde lagt sig hæmmende på den frie udvikling, der råder i andre byer. På de mest idylliske steder møder man det famøse »Adgang forbudt«. Senere i artiklerne tilføjer han, at den smule opland, der hører til byen, »har vor handelsstand ikke forstået at knytte til byen«. En væsentlig del deraf havde altid søgt og søgte stadig til vore nabobyer. Det var derfor ikke så underligt, at disse blev vænnet til at betragte en del af Fredericias opland som hørende til dem.

Fredericianernes opkøb af Hvidbjerg varslede nye tider og ny forståelse.

Efter et års tid, men altså stadig før tinglysningen af købet, genoptages avisskriverierne, især i Vejle, hvor man bebrejder, at der slet intet sker i

Hvidbjerg-området, og skriver, at man tvinges til at tro, at stranden er købt, for at Fredericia kan lade det hele ligge og derved hindre, at der gøres noget fra Vejles side.

Man konkluderer dog, at spørgsmålet om Hvidbjergs tilgængelighed ikke bør være et stridspunkt mellem to nabobyer. Det forhindrer dog ikke en slutsalut, at det vist er meningen, at Hvidbjerg fremdeles skal ligge hen.

Nu må man nok ikke forledes til at tro, at det var en sag, der satte de to købstæder på den anden ende. Man får snarere det indtryk, at det var to partier læserbreve, der fortsatte og fortsatte.

Fra 1913 begyndte man at se turistreklamen for Hvidbjerg. Både fotos af Hvidbjerg og malernavne som William Giles og Johs. Glob og digternavnet Johannes Jørgensen optræder som levende reklamer hver på deres måde, og aktieselskabet fik hele to sider i bladet Verden og Vi med det betragtelige oplag på 25.000. Det var i julenummeret 1914. A/S Hvidbjerg havde givet Verden og Vi tilsagn om vederlagsfrit at kunne råde over en sommerhusgrund, hvorpå Verden og Vi ville opføre et sommerhus med stråtag, som kunne vindes af bladets læsere. Forinden måtte aktieselskabet dog have ophævet fredskovforpligtelsen på Hvidbjerg. Landbrugsministeren klarede det 5. maj 1915, og huset blev opført. Det blev »Vi vandt 1915«, det andet hus efter starten.

Det første var »Hvidbjerghus«. A/S Hvidbjergs bestyrelse havde tidligere bemyndiget arkitekt Jespersen til på selskabets vegne at byde 400,00 kr. for et beboelseshus i bindingsværk på hjørnet af Bjærgegade og Danmarksgade i Fredericia. Ejendommen var ejet af A/S Bloch & Andresen. Huset skulle så brydes ned og flyttes til Hvidbjerg for at blive opført et passende sted. Huset på Hvidbjerghusvej fik to lejligheder med tilhørende staldbygning. Man kan ikke sige andet, end at de nye ejere var gået i gang.

Hvidbjerghus var forøvrigt også bopæl for arkitekt Jespersen, der var en passioneret rytter. Men ikke en elsket rytter på Hvidbjerg-egnen. Selv nu snart 70 år efter går der historier blandt de gamle landmænd, hvordan Jespersen ikke tog hensyn til nysåede marker. Men han var jo også en fremmed og Hvidbjergs første faste sommerturist.

Det kan også have interesse at kende A/S Hvidbjergs åbningsstatus. Aktiverne var ejendommen til 10.000 kr. og aktiekapital på 6.000 kr. Passiverne den samme aktiekapital og den skyldige købesum for ejendommen for de samme 10.000 kr.

Bil og badning

Man kan også forestille sig Gårslev sogneråds drøftelse og bemærkninger, da de modtog en ansøgning fra Jespersen. Jespersen ville køre i automobil til Hvidbjerg og have mulighed for at befordre gæster derud, og så måtte der i henhold til datidens lovgivning sendes en skriftlig ansøgning til Gårslev sogneråd – og forøvrigt også til Vejlbys sogneråd – om at få anvist en automobilpassage. Men man kunne selv foreslå en passende vej og oplyse, om man eventuelt benyttede lejet vogn og i så fald udlejerens navn og adresse. Sognerådets skriftlige tilladelse var en nødvendighed. Der skulle være orden i sagerne. Men en bil på Hvidbjerg i de dage! Af en gammel erindringsliste for bestyrelsen fremgår det, at man ønskede at reklamere for grunde til sommerhuse til salg eller leje i Politiken, Berlingske Tidende og Fyns Stiftstidende. Turistforeningerne i Vejle og Fredericia blev informeret; der blev lavet prospektkort for området, og man syslede endog med planer om sporvognsreklamer i København. Der foreligger dog ikke beviser på, at de sidste planer blev til noget.

Derimod kom der jernbane-reklamepladser, og det varede ikke længe, før der kunne opsættes dampskibsplan i Færgerrestauranten i Fredericia.

Aviserne fik anmodning om »at oplyse til sine læseseres kundskab, at Hvidbjerg med tilliggende strandbred er privat ejendomsret undergivet, men at ejerne i hvert fald indtil videre beredvilligt giver publikum adgang til terræn og strandbred, men dog – også i publikums egen interesse – må stille som betingelse, at badning kun foretages i badedragt, og at der ikke henkastes papir eller andet affald på terrænet, samt ej heller tændes bål, ryges eller henkastes tændstikker i nærheden af plantagerne«.

Kravet om badedragt fremkaldte i øvrigt i 1920'erne en hel korrespondance mellem ledelsen af en københavnerkreds under Frivilligt Drenges Forbund og arkitekt Jespersen. Kredssekretæren gav dengang udtryk for, at bestemmelsen angående badedragt eller svømmebenklæder ville føles som en dæmper på friheden. Men Jespersen havde åbenbart haft dårlige erfaringer med kredsens tidligere lejr på stedet, så han så sig nødsaget til at indskærpe regler for bl.a. badningen og brændetagning. Det må have været sådanne »forhold«, der også fik læserbreve i aviser til at udtrykke ængstelse for en fremtidig moral på badestedet Hvidbjerg.

Hvidbjerg var allerede på vej, da aktieselskabet »Hvidbjerg« blev anmeldt til A/S-registret 1919, og man så ikke fejl, da man kunne slutte en henvendelse til dagspressen med ordene:

»Vi ser i et ikke fjernt perspektiv Hvidbjerg som et af vore mest søgte sommeropholdssteder. Den skønhed og ro og de i hygiejnisk henseende enestående betingelser, også ozonen fra fyrreplantagerne, som stedet byder, i forbindelse med den ideelle badestrand, beskyttet af Kattegats salte vover, taler i høj grad herfor«.

Aktieselskabet var selvfølgelig lige fra starten klar over, at et af dets hovedformål var at sikre en rigtig form for bebyggelse på Hvidbjerg. Det var nødvendigt med faste regler. Parcellerne skulle være mindst 2000 kvadratalen (den oprindelige pris var 50 øre pr. kvadratalen), og der måtte i almindelighed ikke opføres mere end én beboelsesbygning på en parcel. Dertil kom en række andre vilkår, der alle blev tinglyst. At reglerne var nødvendige skal blot et enkelt eksempel vise. Meget tidligt dukkede en plan op om at opføre flere rækker af schweitzerhytter i en ring rundt om Store Klit, og der blev givet tilbud til aktieselskabet. Det faldt ikke bestyrelsen svært at afslå.

Man vogtede nøje naturforholdene på Hvidbjerg, og det førte ejendommeligt nok til en mild form for uenighed med fredningsnævnet for Vejle amt. Af en brevveksling mellem parterne i 1920'erne fremgår det, at

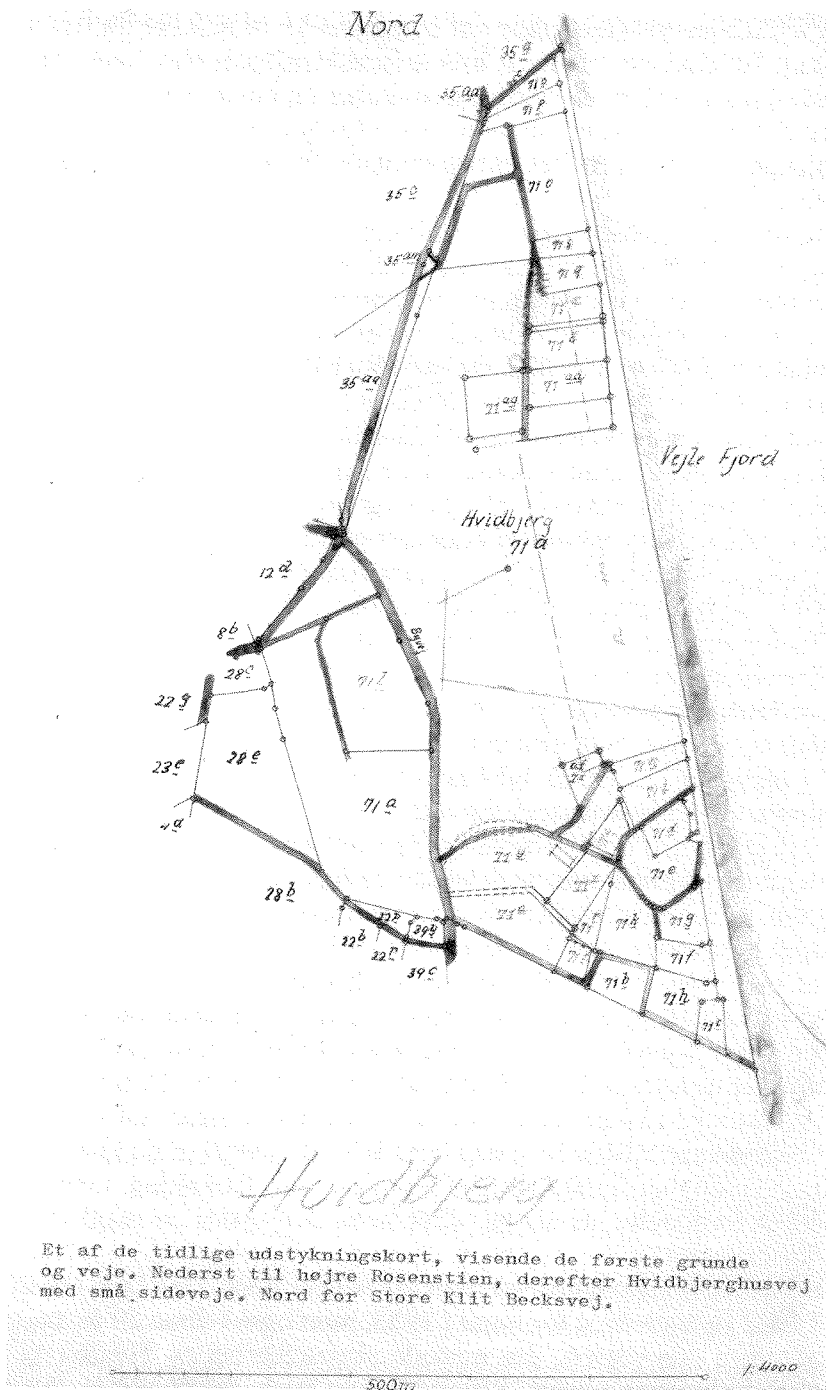
aktieselskabets bestyrelse ikke var begejstret for visse krav fra fredningsnævnet. Bestyrelsen mente, at hvis dele af Hvidbjerg blev fredet og givet fri for offentligheden, så ville aktieselskabet og bestyrelsen være frarøvet retten til at bortvise de mennesker, der opførte sig mindre godt eller direkte ødelagde plantagen eller ejendommene. Fredningerne 1937 og 1970 skal omtales senere.⁷⁾

Sagfører E. Thiellesen var som tidligere nævnt den første formand for aktieselskabets bestyrelse. Han døde allerede 7. maj 1916, og i hans sted indtrådte direktør Carl M. Cohr i bestyrelsen. Cohr døde 1925, og arkitekt Jespersen døde 1926. Tilbage var nu kun sagfører W. Johansen, og han ønskede snart at udtræde, da han blev bankdirektør i Fredericia. I direktør C.M. Cohrs sted »valgtes« direktør Einar Cohr. Suppleanter havde man tilsyneladende ikke tænkt på. Einar Cohr blev ikke tilmeldt registret, og man må sige, at aktieselskabet i hele perioden 1926 til 1932 havde en ledelse, der bestemt ikke var efter love og regler. Først i 1932 blev sagerne bragt i orden. På en ekstraordinær generalforsamling valgte man en ny bestyrelse bestående af vinhandler Andreas Christoffersen, direktør Einar Cohr og sparekassedirektør Holger Beck, alle fra Fredericia. Sagføreren W. Johansen ønskede som ovenfor nævnt ikke genvalg. Samme efterår afhændede aktieselskabet til restauratør Møller den grund, hvorpå det senere Hotel Hvidbjerg opførtes, og man gav en midlertid tilladelse til Møller til en kiosk ved stranden. Vejen fra klitten til hotelgrunden blev også istandsat i 1932. Den nye bestyrelse var begyndt at fungere med vinhandler Christoffersen som formand.

Uden at træde A/S Hvidbjergs forskellige formænd og bestyrelsesmedlemmer gennem et halvt århundrede for nær, synes der ikke at være tvivl om, at især 2 personer står som de mest markante i aktieselskabets historie. Den første var arkitekt Jespersen. Han var – som det også fremgår af det foregående – drivkraften og hovedmanden i startårene, ide-mand og initiativtager til en ikke ringe del af aktieselskabets planer.

Han tjente selvfølgelig aktieselskabets interesser, men tydeligt var han naturelsker af format. Hvidbjerg betød meget for ham. Han var også en elsker af kunst og kultur, og det var nok mest hans drøm at gøre Hvidbjerg til et Lille-Skagen. Mon ikke han også følte sig støttet af de kunstnere og kulturpersonligheder, han kendte. Formand blev han aldrig, men det var helt efter fortjeneste, at det var efter ham, der rejstes en mindesten ved Hvidbjergsvej.

Den anden personlighed var direktør Holger Beck. Han kom i bestyrelsen i 1932 og blev først formand i 1953, men også i disse 20 år stod han for alle som den person, der tegnede aktieselskabet og Hvidbjerg. Det havde sine naturlige årsager. Det var Holger Beck, der boede dér, hvor al-

le turisterne kom, og han var der ikke alene i sommermånederne. Faktisk var han der hver weekend året rundt, arbejdende som tømrer, snedker, murer, skovhugger, anlægsgartner på den store grund eller vejmand på den del af Becksvej, der førte til den. Som Jespersen elskede han Hvidbjerg. Det var hos ham, alle teltligere hentede vand ved pumpen lige syd for »Udsigten«. Det var selvfølgelig hans private brønd, men da alle teltligere og søndagsturisterne syd for hans grund ellers ville have urimeligt langt til vand, blev det til allemandspumpen. Og der var vand nok i den til alle, indtil Hvidbjerg Vandværk ramte samme vandåre. Så var det slut med vandmængderne ved sommertid.

Det var til Holger Beck, alle kom for at bede om råd og hjælp eller med ansøgninger, forespørgsler og småklager. Her kom opsynsmanden, teltligere, sommerhusbeboere, turister af enhver art, myndigheds personer, og alle var velkomne uanset ærinde. Om sommeren var der også jævnligt besøg af alumner fra Brejninge. De vandrede den lange vej til Hvidbjerg fra Brejninge og tilbage igen. Hos Beck'erne var der altid husly og gæstfri servering.

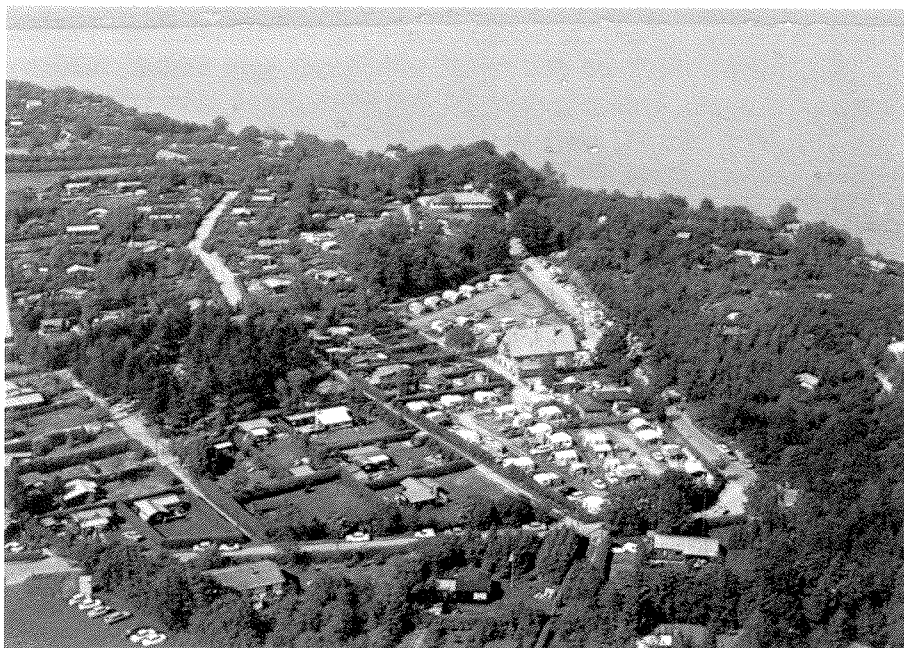
Men når Hvidbjergs natur var i fare, var Beck stejl, og resten af bestyrelsen ligeledes.

En forretningsmand fandt i krigsårene på, at det kunne blive yderst givtigt at grave brunkul på Hvidbjerg, og hans planer var langt fremme. Han var ved at indkalde grundejere og beboere til stormøde på hotellet. Der er ingen tvivl om, at der virkelig kunne være mange penge at tjene også for beboerne og aktieselskabet, for der er masser er brunkul under Hvidbjergs sand. Men god fortjeneste kunne ikke opveje kærlighed til Hvidbjerg, og der blev sat en effektiv stopper for alle planer.

Det samme var tilfældet med en plan efter krigen. Her ønskede en campingpladsejer at opføre en række mindre sommerhytter ved selve skovbrynet på østsiden af Hvidbjergvej over for campingpladsen på det sted, hvor der nu er parkeringspladser. Igen var der et fast nej fra bestyrelsen.

Som følge af lovgivningen både under 1. og 2. verdenskrig om fremskaffelse af indenlandske brændselsmaterialer var der fastsat bestemmelser angående hugst i landets skove og plantager. Dette gjaldt også for Hvidbjerg plantage. Under hensyn til plantagens ydeevne fastsattes omfanget af den pligtige brændehugst af brændselsnævnets forstkyndige tillidsmand i Vejle amt. Som følge af denne pligthugst tilfaldt der aktieselskabet nogle indtægter under begge krigsperioder, men man kan let forstå, at der

Hvidbjerg-luftfoto ca. 1970. I centrum campingpladsen og rækken af biler øst for Hvidbjergvej. Øverst i midten Hotel De Tre Vande.

var tale om småpenge. Allerede i 1930 var al grustagning og jagt på sel-skabets område blevet forbudt.

Besættelsesårene var stille år for Hvidbjerg og derfor også for aktieselskabet. Brandfaren fra teltliggerbål kunne klares, bilparkeringsforhold skænkede man af gode grunde ikke en tanke, og isvintrenes skader var til at overse. Dog lykkedes det ikke anløbsbroen for Mirabådene at modstå ismassernes pres. Broen forsvandt for ikke siden at blive genopført.

Det tyske militær generede meget lidt, men en episode skabte lidt uro hos Holger Beck, som en sommerdag med sol, stille vejr og udsigt helt til Æbelø stod og nød det hele fra sin ejendom. Beck så, at en stor tysk hurtigbåd tilsyneladende gik på grund ud for huset, men et godt stykke ude i vandet. Det *var* lavvande, og man kunne vel forstå, at det kunne lade sig gøre. Begivenheden blev nøje fulgt i kikkert fra »Udsigten« oppe på skrænten. Fra hurtigbåden kiggedes der den modsatte vej, og snart så man en båd blive sat i vandet. Et par officerer sprang i båden, som satte kurs mod stranden lige neden for skrænten. Her blev båden trukket på land af mandskabet, og officererne begav sig op ad de mange stejle trapper mod huset. Her gav Holger Beck hurtigt de omkringstående børn og voksne besked om, at tyskerne skulle modtages korrekt og frem for alt

meget afslappet. Var hurtigbåden nu også virkelig strandet? Hvorfor standsede den mon netop her og lod båden ro i land med officerer? Lå der andet bag? Beck havde grund til at gøre sig visse tanker, for han var i en del af besættelsestiden medlem af Fredericias modstandsbevægelse. De tyske officerer var virkelig i knibe. De ønskede at hidkalde hjælp, og man hjælper jo altid nødstedte mennesker, endda på en høflig måde. Ikke mindst da man jo altid var gæstfrie her.

Båden blev senere hentet eller rettere hjulpet ud på dybt vand. På land åndede man lettet op.

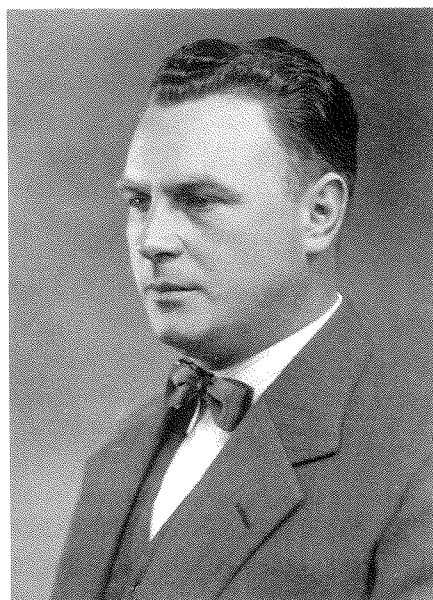

I 1944 traf selskabet to beslutninger. Dels ville man sælge ejendommen Hvidbjerghus til privat køber, dels ville man fra samme års sommer slutte udlejningen af teltpladser. Hvidbjerghus og teltpladsudlejningen havde ellers gennem årene bidraget væsentligt til selskabets indtægter.

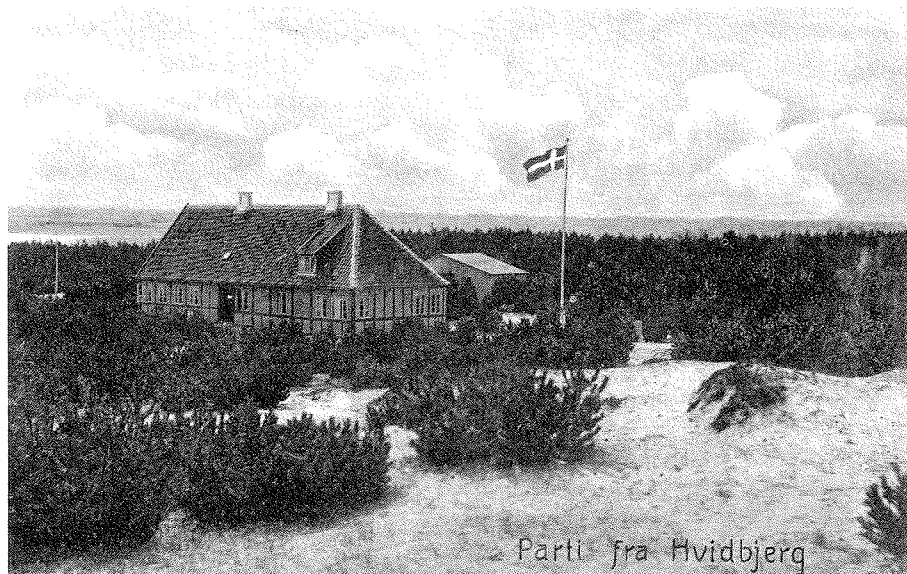
I bestyrelsen var der også gennem årene sket en del ændringer. Da formanden, vinhandler A. Christoffersen døde i 1953 og som før nævnt afløstes på posten af Holger Beck, valgtes Holger Mehl til bestyrelsen, men han udtræder 1959 og afløses af Johanne Marie Christoffersen, enke efter vinhandler Christoffersen. Ved direktør Einar Cohrs død i 1970 indvælges enken Ellinor Cohr.

Arkitekt J. Jespersen.

Holger Beck.

Hvidbjerghus.

Den 25. november 1970 afholdtes generalforsamling i Sparekassen Fredericia, hvor samtlige 4 aktionærer var til stede. Bestyrelsesformanden, direktør Holger Beck redegjorde for en række forhandlinger med Fredningsnævnet. De var resulteret i, at der var afsagt fredningskendelse for det resterende areal af aktieselskabets ejendom. For H. Beck var det meget vigtigt at bevare det højeste areal i terrænet — kaldet Store Klit — og de tilstødende arealer tilgængelige for offentligheden, selvfølgelig på grund af netop disse arealers naturskønhed og den helt enestående udsigt fra klittens top.

Selskabets servitutpåtaleret skulle fremover varetages af Børkop kommune på Fredningsnævnets vegne.

Efter den ordinære generalforsamling kom så en ny ekstraordinær generalforsamling den 5. januar 1971 med eneste punkt på dagsordenen: Frivillig likvidation af aktieselskabet.

Selskabet havde modtaget og godkendt den af Fredningsnævnet tilbudte erstatning for fredningen. Det oplystes, at selskabet ikke ejede flere grunde eller anden form for virksomhed, og Holger Beck valgtes som likvidator. Den d. 30.9.1971 aflagte likvidationsstatus nævner, at overskydende beløb af det til skat hensatte ville blive skænket som gave til en nyoprettet børnehave i Gårslev.

Den lange ørkenvandring

Da Fredericia og Vejle »kæmpede« om retten til at købe Hvidbjerg, var der i sagen en godt skjult faktor, der kunne have rejst en storm, men ingen var interesseret i en sådan på så tidligt et tidspunkt.

Selvfølgelig var det fra starten helt klart, at køberne af Hvidbjerg regnede med, at værdien af netop deres område ville stige i takt med turisternes ankomst. Lige så klart var det for sælgerne i Gårslev sogn, at deres resterende område nord, vest og ikke mindst syd for selve Hvidbjerg ville stige tilsvarende. Begge parter kendte hinandens motiver godt, og her lå der ikke noget sprængstof gemt. Begge parter havde økonomisk interesse i en stigende turisme. Man vidste selvfølgelig også, at denne turisme var helt afhængig af forbedrede trafikforhold til og fra Hvidbjerg. Søvejen var den hurtigste, men selvfølgelig kun foreløbige løsning. Men alle vidste, at når trafikforholdene var i orden, ville alt andet gå hurtigt. Var turisterne først på Hvidbjerg, ville spørgsmålet om deres forplejning melde sig omgående. Og så ville man blive nødt til at nævne de to ord, der kunne skabe langvarige vindstyrker mellem kuling og stærk storm.

De to ord var SPIRITUS og SPIRITUSBEVILLING. De kunne få følelserne til at blusse op alle steder, ikke mindst i landdistrikterne. Jørgen Geertsen fra Gårslev skrev 13. juli 1914 i Fredericia Dagblad:

Da vi her i Gaarslev — før vi solgte til Selskabet »Hvidbjerg« — underhandlede med et Vejle-Selskab om Hvidbjerg, forlangte dette Selskab som Betingelse at få en Udsækkningsbevilling. Vi var klar over, at den ville møde Modstand. Derfor blev Fredericianernes Tilbud foretrukket.

Det var altså ikke — efter Geertsen — det lidt højere bud fra fredericianerne, der fik dem til at gå af med sejren. Vejle havde spillet med åbne kort og nævnt det famøse emne, som alle tænkte på, og havde tabt spillet. Fredericianerne nævnte intet — og vandt. Og nu i sommeren 1914 var de alligevel kommet med en ansøgning om spiritusbevilling til en beværtning, som de enten selv ville drive eller ville lade bortforpagte. Skændigt. Men stormen var brudt ud, og egnens avislæsere måtte i måneder holde godt fast i avisen for at følge med i underholdningen.

Turister og turistorganisationer, herredsfoged og politifolk, amtsrådsmedlemmer og andre »fremmede« kunne både se fornuften og nødven-

digheden, men bestemt ikke de lokale i Gårslev. Her har man nu ikke kunnet være særlig chokeret over ansøgningen og problemets opdukken. Det må have været forudset. Det vil være en fornærmelse at sige andet. Men for Gårslev var fornuft og nødvendighed noget helt andet. Trofaste avislæsere uden for Gårslev kunne med god grund føle sig forvirrede.

Så hørte man den 24. april, at A/S Hvidbjerg havde ansøgt om tilladelse til selv eller ved forpagter at forhandle »sodavand og lignende kølige drikke, kaffe, te, cigarer, kager, frugt, konfekture og lignende samt postkort og andre souvenirs«. Ikke et ord om spiritus. Men politiet kunne en uge senere meddele, at man ikke havde hjemmel til at give tilladelse.

Og nu var en anden hovedperson på arenaen, nemlig kroejer Folmer fra Hølgårde Kro. Han søgte om beværterbevilling *uden* ret til udskænkning af stærke drikke. Til en restaurant syd for bjerget, på Fladstranden.⁸⁾

At kroejeren ikke søgte spiritusbevilling skyldtes ikke blot en kommunal uvilje mod en sådan. Det må allermest have været en forståelig ængstelse for, at han kunne komme til at udkonkurrere sig selv, ikke mindst da det nye sted skulle ledes af en bestyrer. Hølgårde Kro havde jo i forvejen sin spiritusbevilling. Forsøger man at være objektiv, må man sige, at en beværterbevilling til Folmer på Fladstranden og ingen til aktieselskabet på bjergområdet ville være et alvorligt slag mod de kommende turister på selve Hvidbjerg. Dampfærgerne ville anløbe langt nord for Fladstranden, og blev ilandgående turister tørstige her, var der i sandhed en lang ørkenvandring til Folmers oase. Vi vover den dristige påstand, at visse Gårslevbeboere frydefuldt drømte om disse ørkenkaravaner af byboere, ikke mindst når de passerede skeletterne af deres forgængere.

Og man foreslog frejdigt at lade damperne anløbe ved Fladstranden og Folmer i stedet.

Og nu er vi ved kernen af hele sagen. Det var spørgsmålet om de lokales syn på »de fremmede«, byboernes syn på landboerne og især det omvendte.

En enkelt modig mand vovede at omtale det i dagspressen. Den 16. juni skriver Jens Pedersen i et langt indlæg i Fredericia Dagblad:

Jeg påstår nu, at det publikum, der kommer på Hvidbjerg, og det bliver med årene flere og flere, er lige så pænt og godt som dem, der i denne tid går sognet rundt her med en liste for at skade Hvidbjerg. Ja, det er sikkert både afholdsfolk og ikke-afholdsfolk, der kommer på Hvidbjerg. Hvorfor må de mennesker da ikke få deres kaffe, afholdsøl eller bajer der ---.

I samme indlæg giver Jens Pedersen forøvrigt den smukkeste hyldest til Hvidbjerg og naturen.

Forvirringen var stor i månedsvi. Endelig i slutningen af juli 1914 synes

der at komme en afklaring fra indenrigsministeriet, men det gav i stedet endnu mere forvirring. Afslag blev til bevilling. Men om nogen løsning var der slet ikke tale. Diskussionerne skulle komme til at fortsætte mange år endnu.

Beværtningsspørgsmaalet paa Hvidbjerg.

**Indenrigsministeriet nægter at
bevilge de to Andragender.**

Følge Privattelegram til os er de to Andragender om Beværtning paa Hvidbjerg nu tilbagesendt til Vejle Amt med Paategning om, at de ikke kan bevilges, da de mangler den fornødne Anbefaling.

By og Egn.

Hvidbjerg.

**Indenrigsministeriet giver
Folmer, Hølsgaard Kro, Til-
ladelse til at drive alkoholfri
Restavration.**

Fra paalidelig Kilde meddeles os, at vort Privattelegram i Lørdags om Indenrigsministeriets Svar paa de to Hvidbjerg-Andragender er urigtig. Det virkelige Forhold er dette, at Ministeriet har bevilget Andragendet fra Folmer, Hølsgaard Kro, om Tilladelse til at drive en alkoholfri Restavration ved Hvidbjerg, hvorimod det har afflaaet Andragendet fra Hvidbjerg-Selfabet.

Turisterne måtte altså klare sig, somde bedst kunne. Vand måtte hentes et godt stykke vej borte hos de nærmeste landboere, halm til teltplads ligeledes. Proviant måtte man selv have med. Først henimod slutningen af 1. verdenskrig var der en lille handel ved Borlevskov, det nye hvile- og rekreationshjem for brugsuddelere. Her var Niels Knudsen blevet formand for ca. 80 andelshavere, og han søgte 1919 forgæves om tilladelse til at starte et konditori. Niels Knudsen var godt kendt af sognets beboere, men bestemt ikke elsket af alle, så afslaget var nok mere, fordi netop han søgte, end for at genere turisterne.

Som forudset af alle steg antallet af turister. På samme tid kunne man konstatere, at Folmers nye gæstgiveri på Fladstranden ikke blev den store forretning. Først 1922 lysnede det. Nu solgtes Borlevskov til Magnus Møller, der byggede Hvidbjerg Badehotel og 1934 købte Klithuset. Magnus Møller havde fået en afholdsbevilling, men 1926 søgte han om bevilling til udskænkning af stærke drikke i sommerhalvåret.

Straks var stormen der igen, og denne gang var det ja eller nej til spiri-

tus. Modstanderne stod fast. Gårslev sogneråd vedtog ikke at anbefale ansøgningen, idet rådet især frygtede, at »det i forvejen frie badeliv ved en spiritusbevilling ville antage tøjlesløse former«. Stærke ord i en officiel sognerådsvedtagelse, og man må føle sig overbevist om, at rådsmedlemmerne om sommeren havde gjort grundige studier på Hvidbjerg for at kunne begrunde en angst for direkte tøjlesløst liv i klitterne. En af modstanderne havde det vægtige argument, at spiritusbevilling ikke højnede moralen. Han anbefalede i stedet, at de mange, der kom til Hvidbjerg, selv kunne tage spiritus med og nyde den på stranden.

Andragendet var ellers anbefalet af alle amtets politimestre og en pæn række foreninger, handelsforeninger, motorforeninger, sejlsportsforeninger, turistforeninger i både Fredericia, Vejle og Kolding. Intet hjælp, og man hørte igen en snak om Hølgårde Kro på den anden side af Hvidbjerg, flere kilometer væk. Med sognerådets afvisning kunne amtsrådet ikke så godt gøre meget ved dets behandling af sagen.

Man måtte vente på nye tider.

Hurtigt gik det ikke, men der skete dog noget nu og da. Midt i juni måned 1928 havde Hvidbjerg fornemt besøg. Bag det større stævne stod egnens socialdemokrater, og »trækplasteret« var duoen L. Rasmussen og Th. Stauning. I dag kender vel de færreste den førstnævnte, men på det tidspunkt var den 66 årige L. Rasmussen en af de allerkendteste politikere. Han var startet som typograf, var en halv snes år redaktør for Horsens Social-Demokrat, en fremtrædende socialdemokratisk folketingsmand i det lange tidsrum fra 1906-35 og forsvarsminister 2 gange i Staunings regeringer. Selv var Stauning jo en gammel Fredericia-dreng, kendt af enhver, og på Hvidbjerg ville de to være så at sige på hjemmebane.

Måske var det derfor, at Fredericia Social-Demokrat den 13. juni 1928 nøjedes med at nævne de to talere på 1 linie, nøjagtig én hundrededel af den store artikel, der sluttede med de lovende og manende ord: »... vil denne Dag blive en Oplevelse af Betydning.

ALTSAA: TIL HVIDBJERG PAA SØNDAG!«

Resten af den store artikel var én stor hyldest til Hvidbjerg, og man citerede bl.a. »Turisttidende«s lovprisning:

»Hvidbjerg ligger ved det yderste af Vejle Fjord, gemt bort fra Alfarvej som et Eventyrets Land; det er en stor Sandmile, som ved et Lune er kastet ned i et prægtigt østjydsk Landskab med Enge og Aaer, frugtbare gyldne Marker og grønne Skove. Det ligger der og virker storladent skønt, ikke blot i Kraft af dets talende Modsætning til det øvrige Landskabs blide Linier, men tillige i Bevidstheden om den Skønhed, det ejer i sig selv. Hvis De ikke har besøgt Hvidbjerg, da indhent det forsømte.«

Grunden til udvikling var lagt.

Dampbådene og Hvidbjærgene

For Vejle var Hvidbjerg ikke noget betydningsløst sted. Vejle Amts Avis kunne august 1911 skrive:

Hvem kender ikke »Hvidbjærgene«, de hvide sandbrinker derude, hvor Vejle Fjord og Rands Fjord mødes, Vejlefjordens eneste gode badestrand, og hvem har ikke hørt tale om, at dér, netop dér var pladsen til et badehotel med udsigt til rentabilitet, og at det næppe varede længe, før Aktieselskabet Vejle Dampbåde tog det med ind under fjordfarten.

Også det nye A/S Hvidbjerg havde store håb, drømme og planer for Hvidbjerg: Man drøftede muligheden for en særlig lille sommerhusby af samme art som et netop udført byggeri på Kobæk strand ved Skelskør, man drømte om en kunstnerkoloni som i Skagen, og man håbede på en udstrakt dampbådssejlad i Lillebælt. Fra A/S Hvidbjerg tilflød der pressen en ret så omfangsrig reklame for Hvidbjerg. Et godt eksempel er en henvendelse til Vejle den 4. maj 1914.

Til redaktøren af Vejle Amts Avis, Vejle.

I tilslutning til vor meddelelse om, at maleren Johs. Glob har taget sommerophold på Hvidbjerg og vor øvrige meddelelse pr. telefon tillader vi os at fremsende en artikel, der har stået i Turisttidende, og afskrift af et digt, der berører Hvidbjerg, af Johannes Jørgensen, og som for ikke ret længe siden fandtes i Nationaltidende.

Det skulle glæde os at få fremhævet, at interessenterne i A/S Hvidbjerg består af såvel Vejle- som Fredericia-borgere, og at det er interessenternes højeste ønske at være med til at fremskaffe samarbejde såvel med de vedkommende faktorer i disse to byer som med de tilsvarende faktorer i Kolding og Middelfart byer til oparbejdelse af en trafikeret turistrute kyststrækningen rundt med de mange skønne og dog i karakter så forskellige steder, Skamlingsbanken, Kolding med Koldinghus, Fænø, Snoghøj, Middelfart, Strib, Fredericia med de smukke volde og krigsminder, Hvidbjerg med dets klitlandskab, Vejle Fjord med Munkebjerg og last not least Vejle med hele dens skønne nærmere og fjernere omegn.

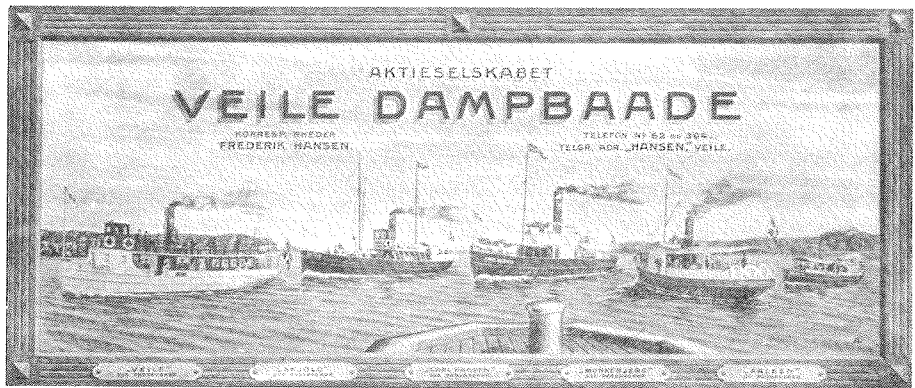
Den berømte engelske maler, William Giles, har flere år efter hinanden haft sommerophold i et transportabelt telt ved Hvidbjerg, og et af hans smukkeste billeder derfra og fra Trelde næs »A Midsummer's Night« er gengivet i et pragtfuldt farvetryk i sidste års store ekstranummer af »The Studio«.

Endnu skal vi tilføje, at det er interessenternes hensigt at værne om stedets skønhed bl.a. således, at sommerboliger og bungalows kun må opføres på visse dertil egnede pladser og kun efter en stil, der falder sammen med og harmonerer med stedets natur ---.

Ærbødigst

Det var ikke noget tilfælde, at det unge aktieselskab omtalte ønskerne om dampbådssejlad. Man havde længe været i forhandling med Vejle Dampbåde og Frederik Hansen, der skulle bekoste en dampskibsbro i Hvidbjerg, hvis aktieselskab dog gav tilskud mod at få den øvrige rådgighedsret og ejendomsret over broen. Vejle Dampbåde skulle begynde rute-sejladsen den 17. maj 1914, og Vejle-selskabet var pligtig til daglig dampskibsforbindelse Vejle-Hvidbjerg i de tre første sommersæsoner og regelmæssig dampskibsforbindelse Fredericia-Strib-Hvidbjerg-Vejle mindst sommersæsonen 1914.

Fartplanerne var fra Vejle sendt til samtlige barberer og hoteller i Fredericia, der var bygget nyt dampskib, der var blevet reklameret bravt, og man var i gang med bevillingsansøgninger og havde drøftet midlertidigt beværtningstelt og kiosk på strandbredden. Fortæring i Hvidbjerg var ikke det mindste problem, for dampbådsturisterne var på heldagsudflugt, når de skulle besøge Hvidbjerg. Vejle havde hele 6 dampere at sætte ind: »Hvidbjerg« til 400 passagerer, »Carl Hansen« til 325, »Skjold« til 250, »Munkebjerg« til 240, »Veile« til 205 og »Falken« til 130.⁹⁾

Den store rute Vejle-Hvidbjerg-Fredericia-Strib blev ikke den store succes, og allerede den 7. juni 1915 meddelte Vejle Dampbåde, at dampskibsforbindelsen til Fredericia nu blev indstillet. Men Vejle Fjord-sejladsen fortsatte.

I dag huskes nok kun de såkaldte Mira-både, men de begyndte først i begyndelsen af 30'erne at sejle på Vejle Fjord-ruten til og fra Hvidbjerg. Bådforbindelsen var på det tidspunkt stadig en livsnerve, ikke mindst for det daværende hotel. Biltrafik fandtes ikke, og vejforholdene var stadigvæk umulige.

Tidligt badeliv på Hvidbjerg. Ved anløbsbroen en af de store fjorddampere.

Teltbyen i 70'erne.

Teltfolket på Hvidbjerg

Ejendommeligt nok kender vi en af de første — måske den første — teltligger på Hvidbjerg. Det var den kendte maler William Giles. Han havde sit telt her gennem længere tid, allerede før turistpioneringerne fra A/S Hvidbjerg startede deres kampagner. Vi ved ikke, hvor han havde sit telt, men det har nok været på selve stranden, der dengang var langt bredere med græstæppe og mod nord med mange store træer. Der er ingen tegn på, at den engelske kunstner boede på Hølgårde Kro. William Giles havde naturen for sig selv, og han værdsatte det.

Den brede strand holdt i mange år. Hans Morten Koch har fortalt, at her havde han selv de første 5 år sin teltplads, indtil vandet havde taget for mange meter.

For den engelske kunstmaler var det den fantastiske havudsigt og de pragtfulde naturpartier, der betød noget, og han brugte tiden. Hans maleeri »A Midsummer Night« blev også kendt i Danmark gennem en meget fin gengivelse i kunsttidsskriftet »The Studio«. Motivet var — man kan næsten sige naturligvis — udsigten over Vejle Fjord ud til Trelde Næs med de særprægede træer, der dengang var kendt af alle, gæster som fastboende. Giles havde ro til sin kunst på Hvidbjerg. Der var ingen nysgerrige turister, der kiggede ham over skulderen. Og der skulle gå en snes år, før billedet helt ændrede sig, og uden at Hvidbjerg i det tidsrum var blevet et nyt Skagen. Det gik langsomt med byggeriet, og det gik også langsomt med teltliggerturismen.

Indtil først i 1930'erne. Nu skete der ligefrem en eksplosionsagtig udvikling, og allerede 1933 måtte aktieselskabet ansætte en opsynsmand, en sergent Hansson. Nu kunne teltfolket også få sæsonkort, så de kunne sikre sig en god teltplads for hele sommeren. Kun toppen af selve Bjerget var friholdt, ellers var snart hver en idyllisk krog optaget, foruden at der var en større telt- eller campingplads på det flade areal vest for Hvidbjergvej og neden for hotellet.

Hans Morten Koch skriver om teltfolket, som han selv tilhørte:

»Jeg husker, vi var en slags pionerer, hvad lejrliv angik; efterhånden havde vi lavet uskrevne love. For det første måtte der ikke bruges andet transportmiddel end cyklen. Blød hat og kravetøj, dengang almindelig påklædning, var bandlyst. Søndagsturister, der fik smag for lejrlivet, skiftede hurtigt påklædning. Man var blødsøden, hvis man hentede halm til underlag, men alligevel kom mange i højsæsonen til gården bag hotellet

for at købe for 25 øre halm. Jacob og Johanne drev da stadig gården som landbrug. Ovenpå boede Borlev, en gammel mand med træben, han havde lært lidt skrædderi, og i nødens stund kunne man få et par benklæder presset eller en knap syet i. Han var en slags vejrprofet, men desværre passede hans udlægning af, hvordan vejret ville blive, næsten aldrig.

Efter de tre meget markante personer i datidens Hvidbjerg blev Johannevej, Gregersensvej og Borlevvej opkaldt.«

Der var et mylder af mennesker på Hvidbjerg hele sommeren, men selvfølgelig allermest lørdag og søndag. Med menneskemængden steg også risikoen for småuheld. Derfor mødte man hurtigt Røde Kors-folkene, der selv var teltligere.

Hytten ankommer.

Røde Kors

Strømmen af teltligere og søndagsturister i højsæsonen skabte et nyt problem på Hvidbjerg. Hvor så mennesker var samlet, kunne der ikke undgå at ske en hel del småuheld for både børn og voksne. Der var kort og godt brug for en Røde Kors-station eller samarittervagter på selve Hvidbjerg. Allerede et par år før verdenskrigen, i sommeren 1938, rettede sparekassedirektør Holger Beck, Fredericia, henvendelse til Fredericiaafdelingen af Dansk Røde Kors om etablering af en permanent samarittervagt på søndage i selve sommertiden. Røde Kors var meget positiv, og allerede i slutningen af august var man klar til at sende en anmodning til Fredningsmyndighederne om tilladelse til at opstille en vagthytte på Bjerget. Samtidig gik man i gang med at indsamle midler til vagthytten, og A/S Hvidbjerg bidrog med 100,00 kr.. Vagthytten skulle ikke være per-

Den samlede samaritterkolonne eller vagtstyrke på Hvidbjerg sommeren 1943.

manent, dvs. den skulle nedtages efter højsæsonen og genopsættes næste år, og det var ikke noget ringe arbejde, når man kendte de elendige tilkørselsforhold. Elementerne måtte bæres et pænt stykke de to gange om året.

Fredningsmyndighederne gav deres tilladelse, midlerne til hytten blev skaffet, og den daværende reservekolonnefører tømrermester Egil Rasmussen stod for fremstillingen for de særdeles små midler. Hytten var på plads på Hvidbjerg i sommeren 1939.

Vagten og hytten fungerede efter hensigten. Der var ofte travlt, men heldigvis ikke for travlt. Krigen bevirkede, at samarittervagten kun fik 5 år på Hvidbjerg. Sommeren '43 blev den sidste, og det var de alvorlige ændringer af besættelsestiden efter den 29. august samme år, der umuliggjorde en fortsættelse. Men hytten på Hvidbjerg nåede at blive en god, fast institution.

Naturen og dens liv

Fra tidernes morgen har de mest særegne ting i naturen frembragt særlige følelser og tanker hos mennesket, ikke mindst når der er noget storladent over dem, måske endda noget uforståeligt, noget respekt – ja frygtindgydende; men også noget dragende. Ikke mindst når tingene gik op i en højere enhed med elementerne: den voldsomme vind, det oppiskede hav, de jagende skyer, den bagende sol, den store stilhed.

Det gælder for kæmpetræerne og storskovene, kæmpestenene og storbakkerne, den dybe kløft og den bundløse mose, og måske mest af alt for havet. Og menneskets særlige følelser og tanker kunne så meget let få en religiøs karakter.

Vi kan stadig med kun lidt hjælp af fantasien forestille os de hvide bjerge i fortiden. Uanset vejr og vind dominerede de enhver udsigt fra alle verdenshjørner, og i sol var de som blændende og glitrende diamanter, der lod alle omgivelser være glemte. Og når vindene rejste sig – især fra øst – skjultes de hvide bjerges tinder og den nære himmel over dem i kæmpefaner af gråhvid »røg«. I sandhed kunne man sige, at her stod himmel og jord i ét.

Sådan lå De hvide Bjerge, vort Hvidbjerg, i århundreder, måske i mere end 1000 år. De lå her i et stærkt trafikeret og tæt beboet område, omgivet af eng og mose mod syd og vest, hav mod øst og et landskab med skove og klinter mod nord.

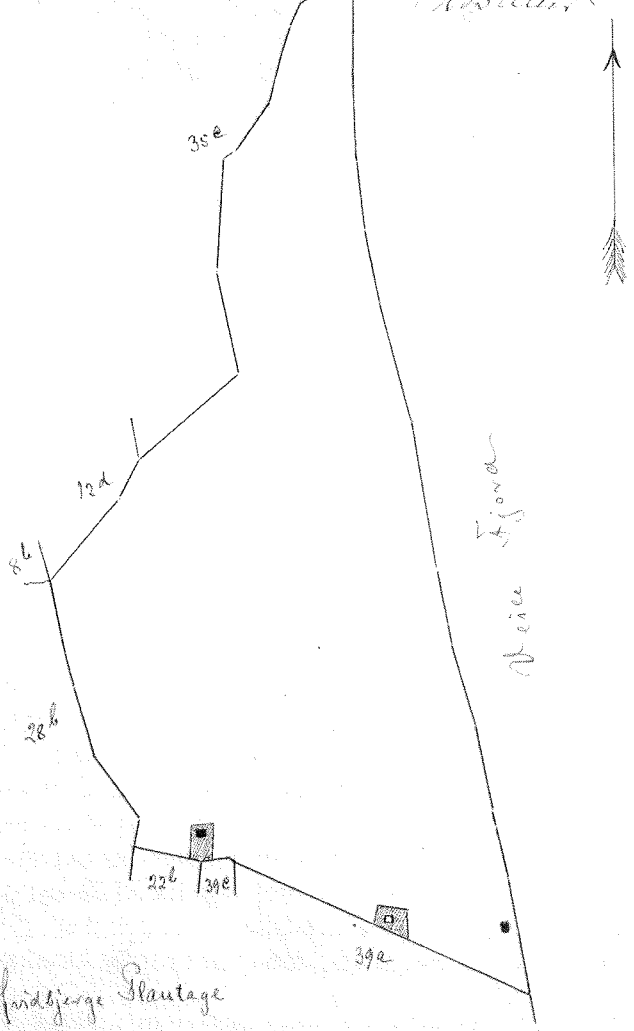
Men sådan så de ikke ud fra de tidligste tider, og snart skulle de igen blive forvandlet, denne gang ikke på grund af vejr og klima, men ved menneskets moderne tanker og ideer.

Omkring sidste århundredskifte var der stadig så meget tilbage, at det mere lignede de gamle hvide bjerge end det kommende Hvidbjerg. Karakteristisk var naturnavnet nu også Hvidbjergene. Men 1892 havde Gårslev-landmændene, hvis jord stødte op til bjergene, besluttet at beskytte sig mod dem ved beplantning, og man planlagde allerede en fredskov. På samme tid spirede også turismen, og her var det byboerne, der førte an. Ikke underligt at turismens foregangsmænd fik øje på stedet og fik helt andre planer. Det moderne Hvidbjerg var planlagt. Selv om man ikke kan tro, at de nævnte foregangsmænd kunne have forudset det endelige resultat.

Det lykkedes ikke de lokale landmænd at få skabt en rigtig skov, endsi-ge en fredskov på bjergene, sådan som planerne ellers var allerede tidligt i 1890'erne, og sådan som skitsen viser. På skitsen hed matrikel 71 nu Hvidbjerge Plantage, men det var en plantage, der kun fandtes på papiret. Der blev virkelig plantet, og man fjernede vel en fare for, at bjergene kunne genere landmændenes jorder; men ellers kan man sige, at naturen sejrede. Den hindrede effektivt dens ejere og brugere i at gøre en ørken til en

Land of the District of Holmås. Found in Act No. 21 dated 1893 and the provisions of the Declaration of Independence of 1814. The land is situated in the parish of Gausdal.

K. B. B. B.

Land of the District of Holmås

Act No. 21 of Gausdal By, Gausdal Sogn

Holmås Herred, N. B. B.

1893 Act

1000 H.

grøn forretning. Det var måske en hovedårsag til, at landmændene mindre end 20 år senere besluttede sig til at sælge matr. 71. Køberne — byboerne med turisttankerne — havde ikke alene udstykningstanker; de ville også beplante, og for dem skulle det lykkes.

Men det gik langsomt, meget langsomt. Længe var fyrrene kun spredte totter i det hvide sand, og Hvidbjerghus kunne en snes år endnu glæde sig over den pragtfuldeste udsigt til bjerg og vand.

Udsigt fra Bjerget mod syd, ca. 1930. I baggrunden til højre ses Hvidbjerghus' tag og flagstang. I billedets midte Knolden, hvor bevoksningen har fået godt fat.

Starten var også kunstnerens tid, først den allerede nævnte engelske maler Giles, så tidens kendte danske navn Glob. I dag huskes vel kun digteren og forfatteren Johannes Jørgensen, der også elskede Hvidbjergs natur.

I Cannes ved Middelhavet så han det hjemlige landskab for sig, og det inspirerede ham til et smukt digt dateret 1913. I et af versene er Hvidbjerg nævnt:

Gulspurven kvidred fra gran til gran,
stærerne fløjted i linde.
Vejlefjord blåned og blinked i sol,
i sol så jeg Hvidbjerg skinne.

Teksten viser klart, at det var ikke på Hvidbjerg, der var linde og graner. Verset ses i dag på mindestenen over arkitekt Jespersen tæt ved Hvidbjerghus.

De nævnte kunstnere var gode bekendte af arkitekten og de øvrige initiativtagere til A/S Hvidbjerg, og kunstnerne – og vel også den tyske turistpioner, professor Menthe – har sikkert næret de nye ejeres drøm om at gøre Hvidbjerg til et nyt Skagen. Men Hvidbjerg eller Hvidbjergerne havde ingen forudsætninger for at blive det. I stedet sørgede bevoksningen for, at Hvidbjergerne langsomt blev til Hvidbjerg og det flade kystland mod syd til Fladstranden.

Udsigt fra Bjerget mod nord før teltliggertid og turiststrøm. Billedet viser tydeligt, at der fra starten var flere sandbjerger. Til venstre på fjorden en af Vejle Dampbåde. Skonnerten er lokal og med hjemsted hos ejeren af det gamle fiskerhus neden for Knolden.

På selve Hvidbjerg voksede fyrrene og granerne langsomt men sikkert. Det sydvestligste bjerg blev til skov med enkelte stier, og på partiets vestside var der en lille hedestrækning med lyng. Ved Hvidbjerghus forsvandt havudsigten. Den sidste rest var »Kigget«, en smal stribe nedklippede fyr mod nord fra ejendommen. Langs østsiden af Hvidbjergvejen var der også »skov« hele vejen til bakken op til hotellet. Men ad stier, mere eller mindre fremkommelige, kunne man stadig komme ind til sandområderne.

Med sommerhusbyggeriet gik det stadig langsomt. Der kom flere i 30'erne i nærheden af Hvidbjerghus, og nord for Bjerget byggedes de første ved den senere Becksvej. Det var et helt andet tempo, man mødte nord for hotellet langs Hvidbjergvej til svinget og langs kysten i Mørkholtområdet. Det samme skete syd for Hvidbjerg på Fladstranden ned til Høll. Det var nord og syd for det egentlige Hvidbjerg-område, der kom sommerbyer. I midten lå Bjerget eller bjergene med den uberørte natur. Kun teltliggerne i højsæsonen lod ane, at også her var nye tider på vej. Krigsårene og besættelsen 1940-45 satte en ekstra stopper for udviklingen alle steder derude. Opklodsede biler og stor mangel på cykeldæk gjorde det ikke let for sommerhusejere og teltliggerne, og det gavnede bestemt heller ikke det svagt spirende erhvervsliv, der begyndte at ane en fremtid takket være sommergæsterne.

Forfatteren Finn Gerdes har meget smukt skildret naturen på Hvidbjerg for et halvt århundrede siden. Det kan ikke gøres bedre, og da slet ikke efter erindringen.

Men kneb det med mennesker uden for højsæsonen, og især i besættelsesårene, så var der alligevel et myldrende liv overalt, naturens eget.

Jeg har selv som stor dreng, når jeg ved vintertid med kikkert gik på fugletur ad snoede stier mellem fyrrebevoksningen fra syd op mod Bjerget, oplevet at blive skræmt af en hel snes ugler, der lettede fra et buskads kun et par meter fra mig. Der var flokke af stillitser og silkehaler og nøddekrager, og dompap, korsnæb, grønirisk, vindrossel og andre vintergæster kunne træffes hvert år. Med foråret kom alle de andre kære fjerede gæster; lærken, toplærken, bomlærken, hvid vipstjert og — syntes jeg — en masse gule, tornirisk, rødkælk, mejser i hobetal, ringduen, gulspurv, gærdesmutte, bogfinke, sangdrossel, flagspætten og svalerne. Og selvfølgelig mange, mange andre arter. Det var et paradis for fugle- og naturelskere. Hugorme og snoge så jeg aldrig ved Bjerget, heller ikke ræve eller deres spor, selv om der var masser af småmus overalt. Haren befandt sig tilsyneladende langt bedre.

De store hvide sandarealer var langsomt ved at forsvinde, men med bevoksningen kom fuglene, der ellers længe havde holdt sig på afstand.

På stranden langs Fladstranden var bl.a. strandskaden, præstekraven og rylen, og her kom også andefuglene. En hel verden for sig var engene og sivskovene lige syd for Høll. Her var et nyt fugleliv, og her hørte fiskehejren hjemme ved åen, ligesom der var masser af føde til storken. Her kom trækfuglene på dato og klokkeslet, og her kunne fanges haletudser og salamandere, iagttages snoge og guldsmede. Ved broen og langs åen hældede fiskestænger altid ud over vandet, og mænd og drenge sad eller stod tavse og stille i timevis.

Det er i dette område, naturens liv er kommet mest i fare det sidste halve århundrede, og amatørerne følger her nøje udviklingen ved de mindste vandhuller og de andre vådområder, der endnu er tilbage.

De sidste 30 år

Det er altid med en vis ængstelse, at naturelskere — og ikke mindst ornitologerne — giver nøjagtige og interne oplysninger fra sig. Kærlighed til naturen er noget, vi alle bør have, men hvis den er kombineret med *for* stor nysgerrighed og endnu værre med tankeløshed og uvidenhed, så kan det direkte skade naturen. Og er skaden først sket, så kan den desværre vise sig at være uoprettelig.

Det følgende er derfor hverken skrevet for at imponere eller for at gøre hele hærskarer af sommergæster til ornitologer. Men det medtages for at vise, hvilke rigdomme der er på Hvidbjerg-egnen. Det er vores pligt at bevare og forvalte dem, og det gør man ikke ved at gå på jagt efter fuglere der og fugleæg eller ved at trafikere naturens stille steder.

Kunstneren, ornitologen og zoologen *Jørn Larsen*, København, har gennem en lille menneskealder tilbragt måneder hvert år i sit sommerhus på Fladstranden, og ingen kender sikkert hele egnens fugleliv bedre end han. Det gælder også egnens insektliv, og også på dette felt har han gjort adskillige sjældne og interessante iagttagelser.

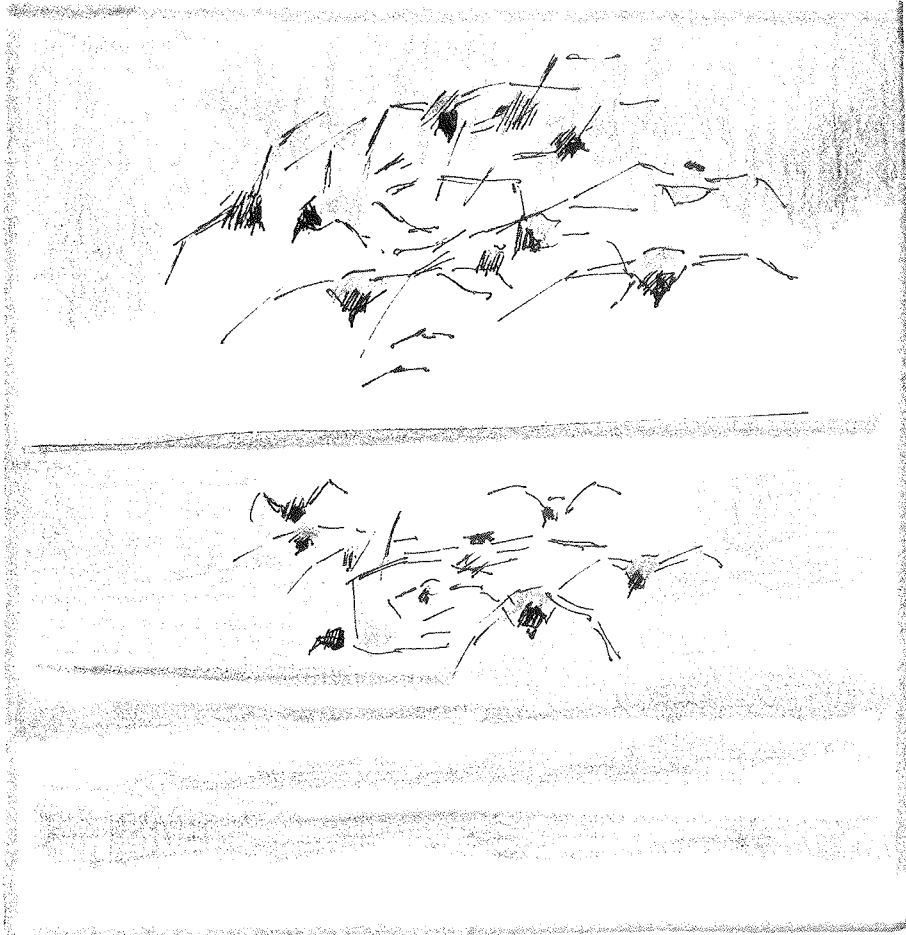
Jørn Larsen har stillet efterfølgende fuglefortegnelse til rådighed. Den strækker sig over de 30 år fra 1961 til 1991 og omfatter årstiden fra ultimo marts til primo september. Det geografiske område dækker Hvidbjerg, Høll, Neder Bøgeskov og Rands Fjord ud for Egeskov Kirke.

Ud for fuglenavnene står 2 tegn:

O betyder redefund, unger.

X betyder almindelig for området.

Hele listen bygger på Jørn Larsens egne iagttagelser; kun isfluglen har han ikke selv set her.

Hættemåger over fjorden.
Tegning v. Henning Jensen.

OX	Toppet Lappedykker	X	Svaleklire
	Lille Lappedykker		Tinksmed
X	Storskarv	OX	Rødben
X	Fiskehejre		Sortklire
	Rørdrum	X	Hvidklire
	Hvid Stork	X	Mudderklire
	Flamingo (undsluppet)		Islandsk Ryle
OX	Knopsvane	X	Almindelig Ryle
OX	Grågås		Sandløber
OX	Gravand		Brushane
OX	Gråand	X	Svartbag
	Krikand		Sildemåge
	Pibeand	X	Sølvmåge
	Troldand		Stormåge
	Hvinand	X	Hættemåge
	Sortand		Sortterne
	Stor Skallesluger	X	Fjordterne
	Toppet Skallesluger	X	Havterne
OX	Musvåge	OX	Dværgterne
OX	Spurvehøg		Splitterne
	Duehøg	OX	Ringdue
	Hvepsevåge	OX	Tyrkerdue
O	Rørhøg	OX	Gøg
	Fiskeørn		Natugle
OX	Tårnfalk		Skovhornugle
OX	Agerhøne	X	Mursejler
OX	Jagtfasan		Isfugl
	Vandrikse	X	Stor Flagspætte
	Plettet Røgvagtel	OX	Sanglærke
OX	Grønbenet Rørhøne	OX	Landsvale
OX	Blishøne		Bysvale
OX	Strandskade	O	Digesvale
OX	Vibe		Sortkrage
OX	Stor Præstekrave	OX	Grå Krage
X	Strandhjejle		Råge
X	Alm. Hjejle	OX	Husskade
	Stenvender	OX	Skovskade
OX	Dobbeltbekkasin	OX	Musvit
	Tredækker (kun 1 gang)	OX	Blåmejse
X	Stor Regnspove	X	Sortmejse
X	Lille Regnspove	X	Topmejse

X	Stor kobbersneppe	X	Sumpmejse
X	Kobbersneppe		Halemejse
O	Pungmejse	OX	Løvsanger
O	Skægmejse	X	Gransanger
	Spætmejse		Fuglekonge
X	Træløber	OX	Grå Fluesnapper
OX	Gærdesmutte	OX	Jernspurv
	Sjagger	OX	Engpiber
OX	Sangdrossel	OX	Hvid Vipstjert
OX	Solsort		Nordisk Gul Vipstjert
	Stenpikker	OX	Gul Vipstjert
OX	Bynkefugl	OX	Stær
OX	Rødstjert	OX	Grønirisk
X	Nattergal	OX	Stillits
	Rødhals		Grønsisken
	Græshoppesanger	OX	Tornirisk
OX	Rørsanger	X	Gråsirken
OX	Kærsanger	OX	Dompap
OX	Sivsanger	OX	Bogfinke
OX	Gulbug	OX	Gulspurv
OX	Munk		Bomlærke
X	Havesanger	OX	Rørspurv
OX	Tornsanger	OX	Gråspurv
X	Gærdesanger	OX	Skovspurv

Jørn Larsens faunaskildring

Faunaen i Hvidbjerg er righoldig, men de seneste års landskabsændringer – især afvanding og dræning i forbindelse med motorvejsanlægget Fredericia-Vejle – har forringet kårene for mange fugle, padder og insekter.

Da man afvandede og fjernede »Flaskens« rørskov samt de gamle træer ved denne sydrand gik et af områdets bedste naturrefugier tabt.

»Flaskens« rørskov var gennem generationer overnatningsplads for hele omegnens stærebestand. Hen på sommeren var det almindeligt med 30-40.000 stæres overnatning her! Store flokke kom fra alle verdenshjørner, slog først ned i de største træer ved Overhøll og Egeskov. Herfra fløj de i utallige grupper til de gamle træer ved »Flasken«, der snart lignede kæmpemæssige bisværme. En halv snes minutter efter solnedgang lagde de som et bølgende tæppe an i rørskoven.

De meget sumpede engområder betegnet »Flasken« var et yndet sted

for mange fuglearter tilknyttet vådområder, ikke bare fourageringsplads for den lokale bestand, men også rasteplass for arter, der via Elbodalen/Als trækker ned gennem Europa. Her opholdt sig altid mange viber, dobbelt bekkasiner, ænder og vandhøns. Desuden mange forskellige vandinsekter, guldsmede, vandnymfer, vårfluer osv., samt mange padder og snoge. Vadede man gennem området, var det ikke ualmindeligt at se ål sno sig gennem den våde engvegetation.

Ved ebbe kunne man være sikker på at se rastende og fødesøgende klirrer — hvid-, sort- og svaleklire, forskellige ryler, måske en hjejle eller brughøneflok. Her var mange gravænder, gråænder, krikænder og undertiden grågæs. Ualmindeligt var det heller ikke med spover og kobbersnepper.¹⁰⁾ Uanset ebbe eller flod kunne man fra slusen altid tælle 10-15 fiskehejrer stående foran »Flaskens« rørskov, og nu som dengang næsten altid en musende tårnfalk over »Muldholm«.

Det var et fantastisk sted! — I det allertidligste gry kom rævene med halvoksne hvalpe, plaskvåde og tynde som piberensere, for at delikatesere sig med de stæreindivider, der i nattens løb var bukket under i »Flaskens« rørskov. Seancen varede en times tid, så retirerede de til »Ørnebjerg« neden for Nebbegård, som var een stor rævegrav.

Her er også iagttaget hermelin, mår, brud og engang undvegne mink. I en årrække yngede et hermelinpar i en tæt kreaturbidte tjørn i markskellet mellem Strandengen og Muldholm. Dyrene var ikke særligt sky, man kunne på 10-15 meters afstand se ungerne lege på hegnsstolperne, hvorfra de med stor elegance kunne springe gennem et lille hul i tjørnen — hullet var vel på en tokroners størrelse — afstanden mere end 2 meter! De forsvandt, da der pludselig skulle avles korn, hvor der før havde græsset kvæg. Stedets grøfter blev gravet dybere — der taltes om at sænke vandstanden tyve centimeter — busken forsvandt! —

Indtil omkring 1970 — og især i de våde somre — var engen omkring »Flasken« forholdsvis ufremkommelig. Gummistøvler var obligatoriske. Så begyndte forskellige lodsejere at dræne deres områder, mange grøfter blev ikke bare rensed men gravet dybere. Der blev etableret pumpeanlæg, kvægbestanden reduceredes både her og der. Kort sagt: — Efter 1970 ændredes det marskbetonede landskab væsentligt. Man så det i »Pindenge« som ved »Flasken«.

Senere kom så den helt store afvanding (1979) — jorddæmning mellem bl.a. åen og Muldholm/Flasken.

Hvor åens bredder før var frilagte — (ihvertfald efter slusens fornyelse og omplacering først i 1960'erne) — er de nu renoverede. Med enten store træer og tæt buskads til den ene side og tagrørsbræmme helt til åkanten på den anden, kun et mindre stykke op til slusen — brugt af lystfiskere — var

faktisk farbart i sommeren 1991.

Jeg erindrer den brede åbred mod Muldholm i 1960'erne. Visse områder var da næsten sterile — sand, østers- og hjertemuslingeskaller efter opgravning af åen — dannede små oaser for et yderst interessant insektliv. En mangfoldighed af jagtedderkopper, vævre vejhvepse slæbende på lammede målerlarver til yngelen i de camouflerede jordskakke, myresamfundene, jordhumbleboer, en lille bestand af den i Danmark sjældne sand-springer *Cicindela maritima*, mange forskellige biller — flyvende hen over det hele — den store elegante vandnymfe *Äeschna cyanéa*!

Trods omtalte landskabsændringer er her stadig meget at se for den naturinteresserede. Noget er blevet sjældent eller er helt forsvundet — andet er kommet til — endda i stor mængde, som skarven!

Når man før i tiden var opstemt ved vandriksens og plettet rørvagtels kald fra rørskovene omkring slusen, ved at en hvid stork i flere uger havde vist sig ved »Flasken«, var benøvet over de kæmpesværme af svaler, der ved solnedgang jagtede over fladvandet mellem stranden og slusen, har man i dag andre og lige så store glæder.

Man håbede at rørhøgeparret ville yngle i »Flaskens« rørskov — reden var der! — Man blev skuffet! Som plaster på såret yngede så skægmejsen — og det som en af de første gange i landets historie (vistnok tredje gang!).

Nu i 1991 høres græshoppesanger, flere reder af pungmejsler registreres, i august ser man for første gang i 30 år en rørdrum på lokaliteten. Man ville gerne vide, om fiskeørnen, der af og til ses svæve over Muldholm, yngler ved Rands Fjord — osv., osv.

Før afvandingen, — i min tolvårige billeindsamlingstid — var jeg nødt til at sætte mig ind i en lille smule botanik — (mange billearter holder kun til på ganske bestemte planter) — det faldt mig svært, så min kone trådte hjælpende til, og det udviklede sig til, at vi i grove træk prøvede at kortlægge egnens blomster og billefauna. Da herbariet talte ca. 250 numre og billeindsamlingen omkring 2200 arter — mange i antal — blev vi som mange amatører klar over, at nu krævedes professionalisme — så vi holdt op! — Naturglæde er jo meget andet end indsamling af præparater og daglig optælling af fugle.

Vi bevæger os stadig lidt rundt, tænker af og til på, hvordan Hvidbjerggenen har ændret sig. Fra sommeren 1959 hvor vi byggede et lille hus på netop udstykkede grunde ved Hvidbjerg Fladstrand. Man kunne se ned til stranden og op til Hvidbjergvej, hvor købmanden havde til huse. Der var bogstaveligt talt ingen større vækster. I dag er alt så tilgroet med store træer og buske og alkens vækster. Dengang så man stort set kun stær, svaler, en enkelt solsort og så det åbne lands fugl, tornirisen. Ville man se småfugle søgte man til området omkring »Bjerget«, eller gik via slusebro-

en over strandengen til Neder Bøgeskov. Fuglebestanden på disse lokaliteter var yderst forskellige, og det slår mig, at i dag kan du se og høre næsten alle arter fra begge områder i og omkring din sommerhushave. Hvad der engang var sjældent er i dag ofte almindeligt — behandlingen af landskabet afgør dets fauna.

Jørn Larsens iagttagelser er naturligvis foretaget i den milde halvdel af året. For at få det fulde og sandfærdige billede af fuglelivet alle fire årstider, må vintertiden og månederne lige før og efter selvfølgelig med, og her vil kun en lokal ornitolog kunne give den manglende del af billedet.

Preben Andersen, der bor i Egeskov, er en god bekendt og kollega til Jørn Larsen. Ingen kender nok årets gang på egnen bedre end han. I 1990 sendte han en omfattende rapport til Danmarks Ornitologiske Forenings afdeling for Vejle amt, og den omfattede 172 fuglearter, de 95 som ynglende, 73 som gæster og 3 som overflyvende gennem 20 år fra 1970-90. Selvfølgelig har hver enkelt naturelsker sine egne oplevelser og iagttagelser, og det gælder måske mest af alt ornitologer. Derfor er det interessant og værdifuldt at foretage en sammenligning, og det muliggør ekstra viden for alle os andre. Preben Andersen fortæller således, at isfuglen holder til ved Høll hele året, og at der har været så sjældne og spændende gæster som islandsk ryle, havørn, kongeørn, fjeldvåge, Temmincks ryle, tink-smed og bjergirisk, og han supplerer flamingoen ved Høll i juni 1975 med en pelikan i august 1989. Stæreflokkene om efteråret anslår han til 60.00, så der er virkelig tale om et tæppe af fugle.

Her skal derfor både bringes en supplementsliste og Preben Andersens samlede liste over vinteriagttagelserne fra 1970 til 1991.

Knortegås	Temmincks ryle
Blisgås	Kirkeugle
Sorthalset lappedykker	Vendehals
Knarand	Grønspætte
Atlingand	Skovpiber
Skeand	Husrødstjært
Spidsand	Ringdrossel
Havørn	Allike
Rød glente	Rødrygget tornskade
Blå kærhøg	Pirol
Hedehøg	Korttået træløber
Aftenfalk	Skovsanger

Trane
Klyde
Lille præstekrave

Savissanger
Misteldrossel

Og til den efterfølgende liste over vinterfuglene kan tilføjes:

Canadagås
Bramgås
Kongeørn
Vintermusvåge.

Men man skal jo ikke vente, at alle de fugle, der er nævnt her i bogen, er hverdagsgæster på Hvidbjerg-egnen. En del er direkte sjældenheder.

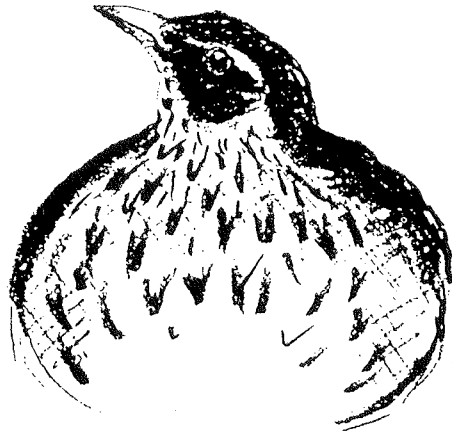
Fugle observationer efterår/vinter

— i området fra Vognkær enge, Mørkholt, Hvidbjerg og Høll
— samlet over en periode fra 1970-91.

Rødtribet lom	Fåtallig
Lille lappedykker	-
Toppet lappedykker	-
Skarv	alm.
Fiskehejre	-
Knopsvane	-
Sangsvane	-
Grågås	fåtallig
Mørkbuget knortegås	1 stk. d. 8.12.91
Gråand	alm.
Taffeland	fåtallig
Troldand	-
Edderfugl	til tider talrig
Havlit	fåtallig
Hvinand	alm.
Lille Skallesluger	fåtallig
Toppet Skallesluger	alm.
Stor Skallesluger	-

Spurvehøg	-
Musvåge	-
Fjeldvåge	fåtallig
Tårnfalk	alm.
Agerhøne	-
Fasan	-
Grønbenet rørhøne	-
Blishøne	-
Hættemåge	-
Stormmåge	-
Sølvmåge	-
Svartbag	-
Ringdue	-
Tyrkerdue	-
Natugle	-
Isfugl	ses ved Høll året rundt
Stor flagspætte	alm.
Silkehale	-
Gærdesmutte	-
Jernspurv	-
Rødhals	-
Solsort	-
Sjakker	-

Vindrossel	-
Misteldrossel	-
Fuglekonge	-
Halemejse	-
Sumpmejse	-
Topmejse	-
Sortmejse	-
Blåmejse	-
Musvit	-
Spætmejse	-
Træløber	alm.
Stor tornskade	fåtallig vintergæst
Skovskade	alm.
Husskade	-
Allike	-
Råge	-
Krage	-
Ravn	fåtallig
Gråspurv	alm.
Skovspurv	-
Bogfinke	-
Kvækerfinke	-
Grønirisk	-
Stillits	-
Grønsiken	-
Bjergirisk	fåtallig
Gråsiken	alm.

Lille korsnæb	fåtallig
Stor korsnæb	-
Dompap	alm.
Kærnebider	fåtallig
Snespurv	-
Gulspurv	alm.
Rørspurv	-
Kornværting	fåtallig

Det er i dag kun de ældre — og snart kun de ældste — der har oplevet den virkelige storhed i Hvidbjerg-egnens natur både sommer og vinter, forår og efterår. Fra syd til nord var der vand, mose, eng, sand, bjerge og skrænter i mennesketomme landskaber. Storme og skyer af sand kunne gøre dem endnu mere storladne, og det samme gjorde de hårde vintre med is og sne.

Med mængden af mennesker og deres boliger forsvandt det storladne.

1978.

Om foråret ankom idyllen i stedet, og den varede til efteråret, måske helt til næste vinter. Netop vinteren, når den var strengest, kunne stadig genskabe de sidste rester af storhed og vildskab. I isvintre skabtes fantastiske formationer på og langs stranden. De truede både bjerg, skrænter og strandbred. Vinterstormene forværrede billedet. Når mennesket vendte tilbage måneder senere, begyndte kampen for at redde bjerg, skrænt og strand. Små bølgebrydere skød ud i vandet — og forsvandt igen. Forsvarsmure af beton skærmer stejle steder, men bevoksning er nok det mest pålidelige forsvar.

Men natur har stadig voldsom magt og kraft. Det alvorligste eksempel kender alle de lokale. Det var da skrænterne nord for Hvidbjerg satte sig i bevægelse med huse, træer og buske. Jorden delte sig som ved jordskælv, veje og stier forsvandt. Fremmede gav uretfærdigt havet hele skylden.

Feriekolonier og campinglejre i området

Selvfølgelig rummer det store rekreative område også campinglejre, feriekolonier og lignende steder, hvor man i generationer har kunnet nyde det frie og friske liv.

Begynder vi ude ved Mørkholt, har vi i dag så store campingpladser som Tulip Camping og Indre Missions Camping. Sommerlejren »Maris Stella« i Mørkholt går tilbage til 1950, da søstrene fra Sct. Maria Hospital i Vejle købte grund og feriehus derude efter i flere år at have holdt sommerkoloni eller sommerlejr på selve Hvidbjerg, sidst i Villa Pia. Senere købte man nabogrunde og naboferiehuse, så »Maris Stella« nu har større muligheder.

Horsens FDF byggede i 1908 helt ned til stranden ved Hagenvej en

IM-campingpladsen i Mørkholt.

sommerlejr kaldet Søborg, men lejren flyttede senere til en ny lejrbygning i en tidligere grusgrav på Vognkjærvej.

Længere mod syd kan nævnes det tidligere »Gimle«, oprettet af Sct. Georgs Gilderne i Vejle som ferielejr for dårligt stillede børn fra både Fredericia og Vejle. Ejendommen blev senere solgt og ombygget til »Restaurant Gimle«. Den fungerede en del år som et udmærket madsted, men bygningerne nedbrændte totalt i 1973. Herefter erhvervede Børkop kommune grunden og indrettede den til opholdsarealer.

I 1951 indviedes V-Borgen — en stor lejrhytte på V-Borgvej, ejet af Vejle Ungdommens Fællesråd. I starten blev den alene benyttet af idrætsforeninger og skoler, men i dag udlejes det moderniserede kompleks til mange forskellige foreninger, institutioner m.v..

På Fladstranden længst mod syd lå kolonien Randsborg, drevet af Vejle FDF. Den blev senere nedlagt.

Videre bør man også nævne feriekolonien Børnenes Vel. Bygningen var i starten det andetstedsnævnte afholdshotel. Efter 1923 blev kolonien startet af Børnehjælpsdagen i Vejle. Senest blev bygningen overtaget af Vejle kommune, hvorefter det ikke blot var børn, men også beboere fra byens plejehjem, der kunne nyde godt af de smukke omgivelser.

Strandgudstjenesterne på Storeklit

Ideen med at holde »strandgudstjenester« stammer fra Mols, hvor jeg som præst i Agri-Egens indbød til gudstjenester på stranden ved Femmøller i årene 1964-68. Men den første strandgudstjeneste blev vel egentlig holdt ved Genesaret sø for snart 2000 år siden. Her var prædikestolen en fiskerbåd. Og det var jo her, det hele begyndte!

Da jeg i efteråret 1968 kom til Gårslev, besøgte jeg første gang Hvidbjerg, og jeg sagde til mig selv: Her skal du fortsætte! Jeg blev grebet af udsigten fra toppen af Storeklit og tanken om, at det er østkystens eneste større klit.

Sidst i juni 1969 fældede gårdejer Ejnar Buhl et birketræ i skoven ved Mørholt, og den følgende aften var vi samlet til den første strandgudstjeneste under birketræskorset på Hvidbjerg. Ikke så mange som på Mols, hvor hundreder samledes, men en flok på ca. 75. Det blev en uforglemmelig aften. Lidt blæsende, så vi krøb sammen et lille stykke nede på skråningen. Siden har vi 2-3 gange hver sommer uanset vejret været samlet på toppen af Storeklit, og mange minder knytter sig til disse samvær.

Det er »*naturens egen kirke*«, vi har oplevet - højt til loftet og med en vid horisont! Der blev talt til os gennem de mange naturstemninger. Aldrig var to aftener ens. Havet talte, vandet talte, sandet talte ... Ofte sang vi: »Hvad skal jeg sige, når mit sind i havets dybe grunde kun dog så lidt kan kige ind og ser så mange munde!« Talt blev der gennem birketræskorset, som pegede nedad og opad og udad ... Talt blev der først og sidst gennem bibelordet, Guds ord. Ikke lange prædikener, men 10-15 minutter. Og når solen stod lavt over Kattegat og Æbelø i øst, blev vi mindet om, at dagen går ... selv den skønneste sommerdag.

»*Turister medvirker*« stod der på plakaterne, som blev hængt op i butikkerne. Ja, det gjorde de, og med vidt forskellige instrumenter. Fra mange lande kom de og gav deres bidrag til en gudstjeneste, som i al sin enkelhed var et fællesskab på tværs af alle forskelle. Ofte blev strandgudstjenesten indledt og afsluttet med en trompetsolo. Rundt om i sommerhusene sad man også og lyttede. Og var måske med næste gang? Strandgudstjenesten blev en del af sommerlandet! Af Hvidbjerg!

Det var *aldrig* meningen, at strandgudstjenesten skulle erstatte søndagsgudstjenesten i vor gamle, skønne sognekirke, men gerne pege hen

på den. Derfor blev der også gennem alle år foruden kirkebladet uddelt en folder »Døren er åben!« – Storeklit var en del af den dør!

En særlig tak til bagermester Magaard, hvis sommerhus lige bag klitten har fungeret som »sakristi«. Det er mit håb at holde endnu nogle strandgudstjenester!

Svend Erik Sørensen

Brudstykker af en grundejerforenings dagbog ...

En frysende kold februardag i 1948 samledes en kreds af grundejere på Hvidbjerg Badehotel.

Det var lørdag den 7. februar — og initiativet til mødet var taget af kunsthandler Alfred Andersen i Hvidbjerg, der ønskede at redegøre for sine ideer og planer om en kommende grundejerforening for HVIDBJERG, HØLL og MØRKHOLT! —

Kunsthandler Alfred Andersen må have advokeret godt for sin sag, for man enedes om at nedsætte et hurtigtarbejdende udvalg, der bl.a. havde til opgave, at viderebehandle planerne, og fremkomme med oplæg til foreningens vedtægter og love m.v..

Udvalget bestod af:

Kunsthandler Alfred Andersen

Slagtermester Parmo Sørensen

Tømrermester Dalsgaard

Hotelejer Norup, Hvidbjerg Badehotel og

Købmand W. Brix.

Der blev herefter indkaldt til stiftende generalforsamling den 21. februar 1948. Man havde indbudt ca. 300 personer til generalforsamlingen. Det havde været meget vanskeligt at fremskaffe adresser på alle — selv med bistand fra kommunkontoret!

Men ved hjælp af en snefogedliste lykkedes det at få fat i de fleste i området.

På generalforsamlingen, der var bred opbakning bag, blev udvalgets udkast til vedtægter og love fremlagt, og efter nogen diskussion og med små ændringer blev den nye forenings love vedtaget. Se note 11).

Der var nok at tage fat på for den nye bestyrelse i efterkrigstidens Danmark. Det fremgår af de gamle bestyrelsesreferater, at en af de første opgaver, der lå lige for, var at rejse penge til foreningens aktiviteter. En Bazar var løsningen — mente man. Men man havde ikke taget myndighederne i ed — for politimesteren i Fredericia ville ikke give foreningen den nødvendige tilladelse til at sælge de påtænkte 5000 lodsedler. Så man enedes herefter om at holde en fest med efterfølgende bal for foreningens medlemmer i tilslutning til generalforsamlingen.

Man ville også udbygge transportmulighederne i området. Og på næst-

formanden direktør Abrahamsens foranledning blev der udfærdiget en skrivelse til statsbanerne med opfordring til at »lade Rutebilerne køre om Mørkholt og Hvidbjerg i stedet for som nu kun til Broen ved Høllsgaarde«. Listen var påtegnet af mange grundejere.

Det var efter de gamle bestyrelsesmødereferater at dømme, bestyrelsen meget magtpåliggende, at udbygge områdets »infrastruktur«.

Der blev indsendt et andragende til det, der dengang hed Varedirektoratet, hvor direktør Abrahamsen på vegne af foreningen ansøgte om tildeling af mel og lignende til en af foreningens medlemmer (Hjemmebageriet). Der foreligger ikke noget om, man fik den ansøgte miltildeling.

Foreningen gjorde i de første år et stort arbejde for at få en bedre og mere udbygget skiltning i hele området — og for egen regning! Der var udtalt tilfredshed med den nye skiltning, der bl.a. blev omtalt og affotograferet i bladet »Motor«. Blot var bestyrelsen utilfreds med, at initiativet fejlagtigt var tillagt Gaarslev Kommune!

Skiltningen betragtedes som et væsentligt aktiv — og på generalforsamlingen den 17. september 1949 meddelte formanden da også, at vejskilte ville blive inddraget ca. 1. oktober! —

Man beskæftigede sig også med andre finurligheder, som mange af os i dag ikke har kendskab til. F.eks. klagedes der over, at snekastningsgebyret ikke altid var korrekt beregnet — og man fremsatte forslag om, at manden, der havde kastet sne, skulle sætte sit navn under på kvitteringen! Formålet med denne procedure kunne være, at man derved måtte forvente en større ansvarlighed ved regningsudskrivelsen!

Grundejerforeningens bestyrelse fik gennem de næstfølgende år sat styr på mange ting i området — og man følte det som sin opgave at gøre området så attraktivt som muligt — både for de fastboende, men i lige så høj grad også for sommerhusbeboerne, og den begyndende turisme.

Vejene blev asfalterede — i hvert fald nogle af de mest befærdede, og det nævnes da også, at bestyrelsen gerne ønskede kommunens bistand til, at få hele vejen gennem Hvidbjerg asfalteret! — helt op til Hvidbjerg Hotel!

Brandfaren i området havde som i dag også tidligere været en af grundejerforeningens tilbagevendende opgaver med oplysning til medlemmerne om at være opmærksomme på den store brandfare i områderne omkring Store Klit m.v.. Særligt omkring Sankt Hans havde nerverne både hos grundejerforeningens bestyrelse og de grundejere, der lå op til de mest udsatte steder, stået på højkant! Situationen er ikke anderledes i dag.

Parkeringsspørgsmålet havde også fra de første dage af foreningens historie voldt problemer — selv om bilismen i 50'erne var til at overse i for-

hold til vore dage! Det lykkedes på et meget tidligt tidspunkt af foreningens historie at få skabt gode relationer til sognerådene — hvilket resulterede i et frugtbart samarbejde, som kom grundejerforeningens medlemmer til gode. Dette samarbejde er bibeholdt og udbygges stadig til glæde for begge parter.

Det vil føre for vidt her i denne lille omtale af grundejerforeningens virke at komme ind på alle de gennem årene gennemførte aktiviteter — og ved et tilbageblik må det da også konstateres, at en række af de samme aktiviteter og problemer, som bestyrelserne baksede med tilforn, er identiske med dem, bestyrelsen har på programmet i dag! Her skal blot nævnes: skiltningen i området, den om-sig-gribende parkering på vejene — der på store sommerdage kan være til stor gene, når brand- og redningskorps skal frem i forbindelse med ulykker ved skov eller strand! Både på vandet og på stranden. Ødelagte redningsposter. Udkørsels- og oversigtsforholdene fra sidevejene. Nabostridigheder i forbindelse med hegn og skel o.s.v., o.s.v..

Grundejerforeningens område rummer noget af Danmarks smukkeste natur med store variationer i landskabet. Fra Høllsmindets lave, fredede vådområde med et fugleliv, der tæller op til 150 forskellige fuglearter året rundt, til de meget smukke højtbeliggende områder omkring store klit med fyrrekrat og sand- og klitformationer, som er helt specielle i sin art!

Vejr og vind har naturligvis haft stor indflydelse på de ændringer, der er sket i området gennem tiderne. Og allerede i det relative korte åremål foreningen har eksisteret, er der sket mærkbare forandringer af kystens profil.

Gennem årene har de store storme i efterårs- og vintermånederne, kombineret med ekstreme højvandssituationer været med til at nedbryde og ændre strand- og klitformationerne.

Det er naturligvis gået værst ud over de grundejere, der er placeret i første række på fladstranden og på skrænterne ud til vandet på de højere liggende områder ved Store Klit og ud efter Mørkholt!

Der har gennem tiderne været mange af den slags »naturkatastrofer«, hvor havet æder af kyststrækningen.

Højvandssituationer i de lavtliggende vådområder ved Høllsminde, hvor flere af sommerhusene er beliggende på koter under 1,0 — har gang på gang givet oversvømmelser med store omkostninger til følge.

Så sent som i 1872 omtaler man en ekstrem højvandssituation med en vandstand på op til 3½ meter over daglig vande! En research i VEILE AMTS AVIS fra den 14., 15. og 16. november 1872 bekræfter, at der op til disse datoer rasede en uhørt voldsom storm eller orkan må man hellere sige, som trak store ødelæggelser efter sig i bl.a. områderne omkring Hor-

sens, Vejle, Fredericia og Kolding!

Veile Amts Avis skriver i en »leder« den 14. november 1872 — at »Høivandet var igaar i Veile Havn $4\frac{3}{4}$ Fod over daglig Vandstand. Det har ikke naaet denne Høide siden den 2den Januar 1855«. Citat slut. Der meldtes om orkanagtig østenstorm med sne. Ved at gennelæse Tidendet de tre dage får man et ganske godt indtryk af de enorme ødelæggelser, som denne stormflod havde forårsaget — og det må med rette kunne påregnes, at lignende ødelæggelser også er sket i Hvidbjerg, Høll og Mørkholt-områderne — selv om de ikke er nævnte ved navn. Men aviserne dengang — med blot to sider — måtte koncentrere sit stof om købstæderne og hvad der rørte sig der! Så det er nok grunden til den manglende spalteplass!

En anden begivenhed, der bør nævnes her, er julestormen i vinteren 1978 — der forårsagede store ødelæggelser i grundejerforeningens område, og værst gik det ud over skrænterne ved Store Klit og udefter Mørkholt, hvor store dele af skrænterne med sommerhuse på rutsjede i havet! En katastrofe, der resulterede i, at der i samråd med Børkop Kommune blev nedsat et lodsejerudvalg, der skulle se på mulighederne for at igangsætte foranstaltninger, der i fremtiden kunne dæmme op for lignende massakrer på kyst og huse. Grundejerforeningen var også her repræsenteret ved foreningens formand.

Alle var enige om, at der måtte gøres noget — men udgifterne til en effektiv kystsikring ville blive betragtelige, og kunne ikke alene betales af lodsejerne. Loven om kystsikring var året i forvejen lavet om, således at den tidligere 50%’s dækning fra det offentlige nu var bortfaldet. Man skulle altså selv betale alle omkostninger til en evt. kystsikring. Og hermed holdt også enigheden op!

Der var nemlig ikke fuld enighed om alle skulle være med til at betale omkostningerne ved en kystsikring! En del grundejere med huse, der var beliggende på de lavere kystnære områder — mente sig ikke forpligtet til at bidrage, da en kystsikring ud for deres ejendomme ikke ansås for nødvendig!

Alle instanser, der kunne medvirke til gavn for sagen, blev aktiveret i denne sag. Kystinspektoratet, Fredningsnævnet, Landvæsenskommissionen, rådgivende ingeniørfirma, der udarbejdede planer, overslag og løsningsmodeller til en effektiv — men meget bekostelig kystsikring!

Spørgsmålet endte til sidst i Folketinget, hvor ministeren for Offentlige Arbejder, Jens Riisgaard Knudsen (S), gav udtryk for forståelse i sagen — men de gode intentioner kunne intet stille op overfor den afmagt, som de økonomiske konsekvenser affødte hos politikerne! Tinget afviste da også at yde bistand af nogen art til en statslig kystsikring. Den økonomiske belastning for lodsejerne omkring kystsikring i Hvidbjerg-området ville ifølge beregninger beløbe sig til mellem 8 og 9 millioner kroner!

Og det faldt sagen på! Problemet er der imidlertid stadigvæk og vil vise sig igen, næste gang vejrguderne viser sig fra deres værste side med storm og højvande!

Apropos højvande! — så blev grundejerforeningen også involveret i spørgsmålet om tilladelse til at lade opføre et højvandsdige ud mod det fredede område ved Høllsminde til imødegåelse af vandindtrængning i de lave områder ved og omkring Høllsmindevej og Sommerstien.

Sagen kører p.t. gennem Vejle Amt, der i samråd med Grundejerforeningen har ført forhandlinger med Fredningsnævnet og Overfredningsnævnet. Sagen har været til behandling i de forskellige instanser i ca. 3 år — og i en nylig afsagt kendelse fra overfredningsnævnet — har man meddelt, at Overfredningsnævnet ikke ser, der er noget til hinder for opførelse af et sådant højvandsdige i området. Diget vil på ingen måde gribe ind i de naturværdier, der er skabt i området.

Det er nu op til amtet, om man der finder, at der er belæg nok for opførelse af et sådant højvandsdige, og ikke mindst: Hvad kommer det til at koste — og hvem og hvor mange af grundejerne i området skal være med til at betale! Enighed hører ofte op — når talen kommer på økonomi!

Som det fremgår af det tidligere nævnte, er grundejerforeningens virke

og aktiviteter affødt af den stadige udvikling, der sker i området – en udvikling som grundejerforeningen meget håber må blive en styret udvikling, hvor hensynet til bevarelse af de naturværdier, der er skabt gennem mange generationer – ved et samspil i fin balance mellem natur og mennesker – må bevares og have prioritet forud for interesser, det måtte være af politisk eller økonomisk observans.

Grundejerforeningen for Hvidbjerg, Høll og Mørkholt

Peter E. Seehausen
Formand

Noter

- 1) Der er beretninger om, at da Gaarslev kirkes nye prædikestol var færdiglavet 1601 i Middelfart, blev den transporteret ad søvejen til Høll, og derfra gik transporten videre til kirken.

Det samme fortælles om den nye altertavle, der også blev lavet i Middelfart og var færdig ca. 1680.

Og da en mand fra Kiel-egnen 1864 ville til Gårslev sogn og bygge mølle der, siges han at have pakket sin mølle dernede på en (eller flere) tømmerflåder og fragtet det hele til Hvidbjerg, hvorved igen må menes Fladstranden og sikkert anløbsstedet ved Høll.

- 2) Man skal ikke forestille sig, at Høll-egnens beboere altid var fattige fiskere og daglejere eller uformuende husmænd. 1787 kunne en mand i Høllhuse således låne Mads Sørensen fra Gårslev 100 rigsdaler til at gøre ham til selvejer.

Høll-egnen ansøgte 1899 sognerådet i Gårslev om oprettelse af en pogeskole i Høll. Det blev til et nej fra sognerådet, der dog gerne ville støtte eventuelle privatskoler, sådan som man på den tid gjorde overalt i landet, hvor der var urimeligt langt til landsbyens hovedskole, eller urimeligt dårlig vej.

- 3) En tanghytte på Stejlepladsen for enden af Vognkjærvej kunne ses endnu i 1940'erne, men den blev brugt til fiskeredskaber.
- 4) Hans Borlevs ejendom og jord lå lige ved skellet til Mørkholt ejerlav. Da Niels Knudsen, den tidligere uddeler i Gårslev, overtog ejendommen, startede han i slutningen af første verdenskrig en lille handel i en verandatilbygning til Borlevs gård. Senere kom sal og værelser til, og det blev til andelsselskabet Borlevskov med ca. 80 andelshavere, der skulle stå for et hvilehjem og rekreativshjem for brugsuddelere. Niels Knudsen blev formand og søgte 1919 forgæves om tilladelse til at starte et konditori. 1922 blev Borlevskov solgt til Magnus Møller, der byggede Hvidbjerg Badehotel og 1934 købte Klit-huset. Fra 1936-50 var ejerne vognmand Louis Nielsen, fabrikant Thorvald Jensen, Fredericia, og Søren Norup Nielsen. 1950 blev hotellet købt af Kaj Olsen, direktør for Hotel Landsoldaten i Fredericia, og det var ham, der skabte det nuværende hotel.
- 5) Kammerråd C. Dalgas's indberetning om landboforholdene i Vejle amt fra årene 1823-26 bekræfter dyrkning af hør på egnen (Rødebanke n.v. for Hvidbjerg).
- 6) Tilplantningen fandt sted efter Hedeselskabets plan og anvisning, og udgifterne fordeltes efter interessenternes andel i plantningen.

- 7)

UDSKRIFT
af
KENDELSESPROTOKOL
for
Fredningsnævnet for Vejle amts fredningskreds

Den 17. juni 1970 afsagdes i sagen:

Fredning af Hvidbjerg Klit sålydende

KENDELSE:

I. Fredningssagen. Ved overenskomst af 14. juni 1937 mellem Fredningsnævnet for Vejle amtsrådsreds og a/s Hvidbjerg blev der truffet bestemmelse om fredning af selskabets ejendom matr. nr. 71 a Gårslev by og sogn, således at en del af ejendommen, der den 6. december 1937 blev udstykket som matr. nr. 71 v Gårslev by og sogn, blev totalfredet med nogle få forbehold, medens der for den øvrige del af selskabets ejendom blev truffet bestemmelse om, at ejendommen ikke måtte udstykkes i mindre parceller end 788 m², og ved bebyggelse skulle tegninger til bygning, også visende dens beliggenhed på grunden, foruden godkendelse af aktieselskabets bestyrelse, tillige have nævnets godkendelse.

Fredningsbestemmelserne blev ikke tinglyst.

På selskabets ejendom, der nu er matrikuleret som matr. nr. 71 a, 71 m og 71 v Gårslev by og sogn, er der den 7. oktober 1940 tinglyst deklaration om strandbyggelinie i henhold til lov 140 af 7/10 1937. Efter strandbyggelinien forløb er byggeri uden dispensation fra bestemmelsen i § 46, stk. 1, i lov nr. 314 af 18/6 1969 om naturfredning, jfr. § 25, stk. 1, i den tidligere gældende lov alene mulig på en nord for matr. nr. 71 v beliggende lod af matr. nr. 71 a.

Ved skrivelse af 5. september 1969 rettede a/s Hvidbjerg henvendelse til nævnet med ansøgning om dispensation fra strandbyggelinien til bebyggelse af en sydlig lod af matr. nr. 71 a, således at der, hvis ansøgningen blev imødekommet, ved udstykning kunne frasælges 2 sommerhusgrunde, een nord for og een syd for det fredede matr. nr. 71 v.

Dispansationsansøgningen gav anledning til brevveksling mellem nævnet, Fredningsplanudvalget for Vejle amt, Ministeriet for kulturelle anliggender og Naturfredningsrådet, og der konstateredes betydelige fredningsmæssige betænkeligheder ved en bebyggelse af de pågældende 2 parceller, der henligger som en integrerende del af Hvidbjerg Klit, det fredede matr. nr. 71 v.

Ved skrivelse af 10. april 1970 har Fredningsplanudvalget for Vejle amt i henhold til naturfredningslovens § 11 for nævnet rejst fredningssag for de a/s Hvidbjerg tilhørende arealer, matr. nr. 71 a, 71 m og 71 v Gårslev by og sogn. I nævnte skrivelse er blandt andet anført:

II. Påstanden. »Området, som ønskes fredet (hele matr. nr. 71 a, 71 v og 71 m Gårslev by og sogn, jf. bilagte rids), udgøres af strandarealer samt hele den fritliggende del af Hvidbjerg klit, der med sine markante sandformationer fremtræder som et enestående landskabelement ved Vejle fjord.

Området er om sommeren af overordentlig stor rekreativ betydning for befolkningen, som opholdsareal i tilknytning til den gode badestrand ved klitten, ikke alene for beboerne i det store antal omkringliggende sommerhuse, men også for bybefolkningen i Vejle, Fredericia m.v.

Nærværende fredningssag rejses som et supplement til den tidligere fredningsoverenskomst af 14/6 1937 mellem fredningsnævnet og A/S Hvidbjerg, der gælder for hele det nuværende matr. nr. 71 v Gårslev by og sogn, idet denne fredning ønskes udvidet med begge lodder af matr. nr. 71 a samt 71 m Gårslev by og sogn, således at disse bevarer i deres nuværende naturtilstand med forbud mod bebyggelse eller anbringelse af skæmmende indretninger, beplantning, dyrkning og gravning.

Endvidere ønskes i fredningen for det samlede område medtaget bestemmelse om, at der er fri ret for almenheden til færdsel til fods og ophold over alt på arealet samt ret til

badning fra stranden, dog således at der af fredningsnævnet bedes fastsat et passende ordensreglement.«

Da a/s Hvidbjerg er eneste lodsejer, har sagens indbringelse for nævnet ikke været bekendtgjort i Statstidende.

Den 15. maj 1970 besluttede nævnet at antage sagen, og der afholdtes besigtigelses- og forhandlingsmøde med lodsejeren, repræsentanter for Fredningsplanudvalget for Vejle amt og Børkop kommune.

På mødet erklærede a/s Hvidbjerg sig indforstået med, at ejendommen fredes således, at den overdrages til det offentlige.

III. Nævnets bemærkninger til påstanden. Nævnet er med udvalget enig i, at området i høj grad er fredningsværdigt på grund af dets landskabelige værdi og beliggenhed ved Vejle Fjord og på grund af den offentlige interesse i at bevare hele den særprægede Hvidbjerg Klit som opholdsareal for almenheden.

Sagen vil derfor være at fremme således:

Ejendommen matr. nr. 71 a, 71 m og 71 v Gårslev by og sogn fredes således, at den overdrages til det offentlige v/ Ministeriet for kulturelle anliggender. Arealerne skal derefter bevares i deres nuværende naturtilstand med forbud mod bebyggelse eller anbringelse af skæmmende indretninger, beplantning, dyrkning og gravning. Efter fredningsnævnets nærmere bestemmelse vil der på arealerne kunne etableres een eller flere toiletbygninger.

På arealerne skal være fri ret for almenheden til færdsel til fods og ophold samt ret til badning fra stranden.

Fra arealerne, herunder stranden, må ikke bortfjernes sand, sten eller grus.

For benyttelsen af arealerne vil der af fredningsplanudvalget være at udarbejde et ordensreglement, der efter at være godkendt af nævnet skal opslås på arealerne.

IV. Lodsejeren påstand og nævnets stilling hertil. Lodsejeren, a/s Hvidbjerg, der har erklæret sig indforstået med sagens fremme, som foran bestemt, har påstået sig tillagt erstatning på 35.000 kr. Nævnet har under hensyn til, at området er sommerhusområde, og til, at en parcel af matr. nr. 71 a kunne bebygges uden dispensation, fundet kravet rimeligt og fastsat erstatningen overensstemmende med påstanden, således at 3/4 udredes af statskassen og 1/4 af Vejle amtsfond.

V. Nævnets aftaler med andre interessenter. Børkop kommune har erklæret sig villig til ved planlægning af veje og parkeringspladser i området at forsøge at skaffe parkeringsplads til brug for det fredede område og søge at anlægge stiforbindelse dertil. Kommunen vil endvidere være villig til efter nærmere aftale med Fredningsplanudvalget for Vejle amt at deltage i udgifterne til etablering af toiletter og renholdelse af arealerne.

T h i b e s t e m m e s :

Ejendommen matr. nr. 71 a, 71 m og 71 v Gårslev by og sogn fredes som foran anført.

I erstatning for afståelse af arealerne til det offentlige udredes til a/s Hvidbjerg 35.000,- kr., der forrentes fra kendelsens afsigelse, til betaling sker, med en årlig rente, der er 1% højere end den af Danmarks Nationalbank fastsatte diskonto pr. nævnte dato. Erstatningen udredes med 3/4 af statskassen og med 1/4 af Vejle amtsfond.

Bruun

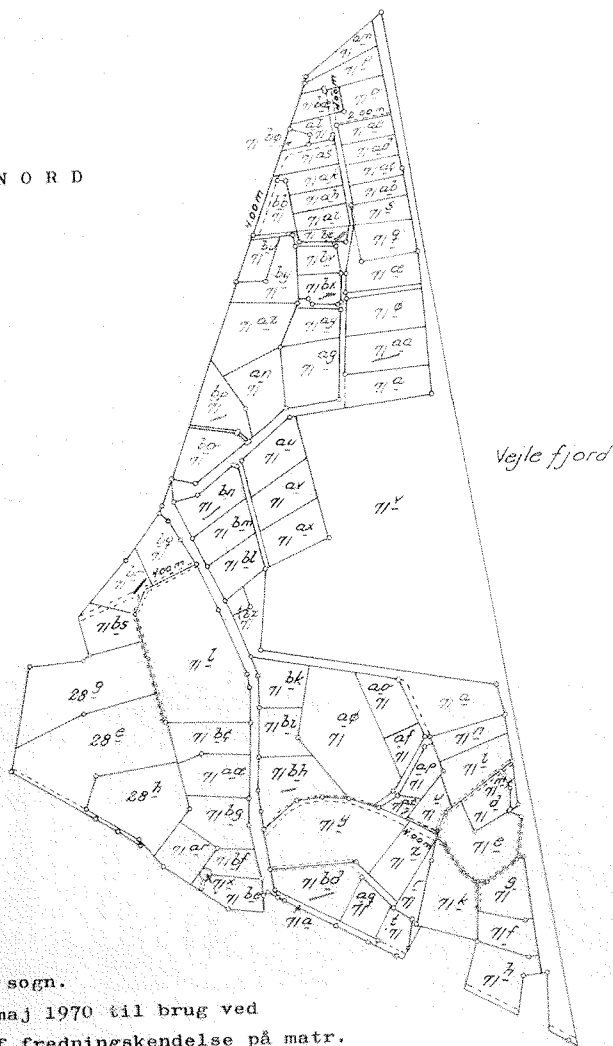
Søren Nielsen

Egon Nyegaard

Landinspektør Erik Lund,
Kaalundsvej 25, Fredericia,
tlf. 92 45 40.

Akt: Skab nr.
(Kort af sommerkolonier)

N O R D

Terrain af
Gårslev by og sogn.
Udfærdiget i maj 1970 til brug ved
tinglysning af fredningskendelse på matr.
nr. 71a, 71m og 71v, Gårslev by og sogn.
Desuden er på nærværende rids vist de ejen-
domme, på hvilke A/S Hvidbjerg har begæret
tinglyst "Vilkår for salg af parceller i
sommerkolonien Hvidbjerg."

Erik Lund
landinspektør

1:4000

Leisen & Kjeldsen, A.S.

- 8) Theodor O. Folmer fra Hølsgårde Kro var hurtigt ude, da Hvidbjerg pludselig kunne øjne en fremtid som turistmål. Allerede 1914 købte han jord på Fladstranden og søgte om beværterbevilling, som han fik allerede samme års sommer. Snart var der pavillon, restaurant, afholdshotel og rejsestald, men det var ikke nogen økonomisk guldgrube, og bestyreren gik fallit. Afholdshotellet solgtes 1923 til selskabet Børnenes Vel.

FDF fra Vejle var lige så hurtigt ude. 1914 byggede man feriekolonien Randsborg. Den blev nedrevet 1964. 1914 fik Fladstranden også sin første kiosk. Ikke unaturligt kom den til at ligge tæt ved Randsborg.

- 9) Vejle Dampbåde sejlede meget tidligt ikke alene med passagerer; 1906 var der forhandlinger i gang om postruter, og damperne skulle først klare postbesørgelse mellem Vejle Fjords Sanatorium og Vejle. Senere kom også Fakkegrav til, og Brejning har også været inde i billedet. Et brev dateret 31. august 1922 omtaler, at åndsvageanstalterne ville give økonomisk støtte til postbesørgelse med Vejle-bådene. At det ikke var de kommunale myndigheder, men anstalterne, der ville give tilskud, kan ikke undre. Anstalterne var så at sige en stat i staten. Der var tilsyneladende også en vis postbådsforbindelse mellem Munkebjerg og Vejle, men Hvidbjerg synes ikke at være med. Det kunne forklares med, at almindelig aflevering og modtagning på Hvidbjerg strand ikke var særlig praktisk.

På den anden side var der officielle postkasser om bord på Vejle Dampbåde, og det lyder rimeligt at antage, at der er gået både breve og pakker fra Hvidbjerg til og over Vejle. Skulle nogen (sikkert samlere) ligge inde med beviser på denne forbindelse, bedes man orientere det lokalhistoriske arkiv i Børkop.

Vejle Dampbåde sejlede også lejlighedsvis med kreaturer, men her kan Hvidbjerg i det mindste ikke komme ind i billedet.

- 10) Slusedæmningerne ved Rands Fjord stammer fra 1871.

11) Grundejerforeningens vedtægter:

Paragraf 1.

Foreningens formål

Foreningen har til opgave at påse og varetage grundejernes tarv i almindelighed og at gøre medlemmerne bekendt med forhold, der måtte have interesse for dem.

Paragraf 2.

Foreningens medlemmer

Som medlem kan optages enhver, der ifølge skøde eller købekontrakt besidder, eller for en ejer administrerer, en på Hvidbjerg, Høll eller Mørkholt beliggende fast ejendom. Endvidere kan optages enhver husejer på lejet grund. Ind- og udmeldelser foretages til bestyrelsen.

Paragraf 3.

Kontingent

Kontingent fastsættes til kr. 5,- årligt.

I indskud betales kr. 5,-. Kontingentet opkræves en gang årligt.

Paragraf 4.

Bestyrelsen

Bestyrelsen består af en formand og 6 medlemmer. Bestyrelsen vælger selv formand, næstformand og kasserer.

Generalforsamlingen vælger 2 revisorer, 1 revisorsuppleant samt 2 bestyrelsessuppleanter. De 6 bestyrelsesmedlemmer samt revisorerne afgår skiftevis årligt, første gang ved lodtrækning. Formanden vælges for 2 år. Genvalg kan finde sted.

Paragraf 5.

Generalforsamlingen

Generalforsamlingen er den højeste myndighed. Den ordinære generalforsamling afholdes 1 gang årligt i juli måned og indvarsles skriftligt 10 dage forud.

Forslag, der ønskes behandlet, må indgives til formanden senest 5 dage før generalforsamlingen. Generalforsamlingen er beslutningsdygtig, uanset de mødtes antal.

Paragraf 6.

Regnskab

Regnskabsåret er fra 1. juli til 30. juni.

Regnskabet afleveres til revisorerne senest 25. juni og forelægges generalforsamlingen til godkendelse.

Paragraf 7.

Ændringer

Ændring af foreningens love kan ske på en generalforsamling og kræver mindst 3/5 af de afgivne stemmer.

Paragraf 8.

Tab af medlemsret

Udelukkelse af foreningen kan ske, når mindst 10% af foreningens medlemmer fremsætter skriftlig begæring herom, eller efter forslag fra bestyrelsen.

I begge tilfælde skal det dog gøres til genstand for generalforsamlingens beslutning og

kræver mindst 3/4 af de afgivne stemmer. Undladelse af kontingentets erlæggelse i et år berettiger bestyrelsen til at slette vedkommende af foreningen.

Paragraf 9.

Opløsning af foreningen

Foreningens opløsning kan kun ske på en generalforsamling og kræver 3/4 af de afgivne stemmer.

Ved opløsning af foreningen vil foreningens eventuelle midler være at anvende til de lokale F.D.F. (Randsborg), Børnenes Vel og St. Georgsgildet.

Den første bestyrelse kom ikke som anført i vedtægterne til at bestå af 7 medlemmer — men af 10! Og bestyrelsen konstituerede sig således:

- Formand, kunsthandler Alfred Andersen, Hvidbjerg
- Næstformand, direktør Abrahamsen, Vejle
- Kasserer, bankfuldmægtig Chr. Hansen, Fredericia og
- Sekretær, købmand W. Brix, Fredericia.

Ved en senere generalforsamling den 7. juli 1951 blev vedtægternes paragraf 4 ændret — og bestyrelsen kom til at bestå af de 7 medlemmer, der valgtes for en 2-årig periode.

Som det fremgik af vedtægterne skulle »foreningen varetage medlemmernes tarv i almindelighed og gøre medlemmerne bekendt med forhold, der måtte have interesse for dem«.

De 3 første vers af Johannes Jørgensen-digtet

Det klinger fjærnt, det klinger blødt
som danske Fuglerøster —
Jeg løfter mit Hoved og lytter
ved Middelhavets Kyster. —

Der staar en Palme for min Dør,
dens Blade sagte gyng —
jeg mindes en Morgen ved Vejle Fjord,
jeg hørte Fuglene synge.

Gulspurven kvidred fra Gran til Gran,
Stærerne fløjted i Linde —
Vejle Fjord blaaned og blinked i Sol,
i Sol saae jeg Hvidbjerg skinne.

Husene og sommergæsterne

»Hvidbjerghus« har været sommerbolig for adskillige kendte beboere, f.eks. arkitekt Jespersen, læge J. Ulrik Gerdes, fabriksbestyrer civiling. Hemmingsen, forfatteren Finn Gerdes og fabrikant Cohr, alle Fredericia.

»Lille Eje«, Hvidbjergvej 58, blev bygget af læge Friis, Børkop. Det hørte til Hvidbjergs første ejendomme.

I første halvdel af 1920'erne fik Ezra Petersen »Strandgaarden« ved Høll på Hvidbjergvej. Sønnen Jan Ezra byggede senere oppe på Hvidbjerg på vestsiden af Hvidbjergvej.

»Klithuset« (Hvidbjergvej 91) er identisk med den gamle rytterskole i

Gårslev, købt 1910 af tækkemand Hans Kristoffersen og genopført her. Hans Kristoffersen boede selv ved århundredskiftet på Hvidbjergvej 97. I begge huse møder vi Marius og Marie Mikkelsen, kendt af alle gamle Hvidbjerg-beboere som købmandspar fra 1920'erne.

I 1854 møder vi Hans Buhl Jagd som væver og boelsmand på nuværende Hagenvej 102. Han var født 1823 som søn af skoleholderen i Gårslev.

Kilder og henvisninger

Børkop lokalhistoriske Arkiv.

Vejle kulturhistoriske Museum.

Rands Fjord Rapport, udgivet 1973 af Arkæologisk Forening Vejle.

Medvirkende Olaf Aastrup, Vejle; Birger Bering, Vejle; H. Bækgaard, Nr. Staby; H. Hahn, Vejle; Jan Haugum, Vejle; Vig Knudsen, Vejle; Sv. Lemvig, Fredericia; Vivian Skov, Børkop; Arne Lind, Svogerslev; H. Jørgensen, Bredstrup.

Institut for Navneforskning, v. Gordon Albøge, Københavns Universitet.

Olaf Aastrup: »Er Gudenåkulturen også en kystkultur?«. V.A.Å. 1971.

Olaf Aastrup: »Interglaciale bopladser i Vejle-egnen«. V.A.Å. 1960.

Fredericia Socialdemokrat om »Turisttidende« 13. juni 1928.

Fredericia Dagblad, flere artikler og notitser fra 1910-20.

Elbobladet om arkitekt Frits Reinhold Jensen, 6. juli 1988.

Gaarslev, spredte træk af sognets historie v. P. Mikkelsen og Hanne Hovmand m.fl..

J.J. Ravn: Elbo og Holman Herreder.

Jens Skytte, Kolding: Rejser i gl. dage over Vejle Fjord og Lillebælt.

Jørgen Swane, amtsforvalter: »Østers-anlægget i Vejle Fjord«. (V.A.Å. 1940).

Marius Hansen, førstelærer: »Vejle Fjord«. V.A.Å. 1940.

Finn Gerdes. Noveller.

Johan Hvidtfeldt: »Bidrag til Vejle Bys Historie i tidsrummet 1660-1700«. V.A.Å. 1933, side 165 ff. om fiskeri.

Johs. Jørgensen. Digt.

Aksel Lassen: »Skæbneåret 1659«. Universitetsforlaget i Århus 1958.

Rasmus Mortensen, Marius Hansen, Aage Bredsted: »Vejle Amt, en hjemstavnsbog«. Kolding 1934.

- A/S Hvidbjergs arkiver, der overdrages til Børkop lokalhistoriske Arkiv.
- Ribe Oldemoder/Oldemoder/Pia Mater eller »Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol«. Ved O. Nielsen, København, 1869.
- Niels Sørensen: »En Søren Kanne-Daad for 100 Aar siden«. Fra Rands Fjord. V.A.Å. 1920, s. 59-62.
- J.J. Ravn og H. Ussing: »Stednavne i Holmans og Elbo Herreder«. 1916. 31 s. Særtryk af Namn og bygd, 1917.
- Vejle Amts Stednavne, udgivet af Stednavneudvalget i forb. m. Vejle Amts historiske Samfund, 1944.
- H.P. Dons: »Feriekolonien på Hvidbjerg«. (Jul i Vejle 1937, årg. 2 s. 33-34).
- Niels Th. Mortensen: »Malerkunsten i Vejle Amt«. Bl.a. om maleren Ejnar Iversens Hvidbjerg-malerier. (V.A.Å. 1952, s. 117-18). På Vejle Kunstmuseum hænger stort Ejnar Iversen-maleri »Sommeraften ved Hansens kiosk« fra den store (parkerings)plads syd for hotellet.
- Trap, Beskrivelse af Danmark, udgaverne 1850, 1879, 1909, 1926 m.fl..

Forkortelse: V.A.Å. = Vejle Amts Årbog.

En tak til meddelere

Under udarbejdelsen af denne bog har fonden modtaget mange værdifulde oplysninger, lånt billeder og fået hjælp på mange måder fra en lang række personer og institutioner. Her skal lyde en tak til følgende personer:

Kamma Varming, Fredericia.

Fhv. Gårdejer Svend Pedersen, Mørkholt, Signe Pedersen og Mathilde Rand.

Skoleinspektør Preben Mikkelsen, Gaurslund Skole.

Gordon Albøge, Institut for Navneforskning, København.

Knud Simon Christensen, København.

Jan Ezra Petersen, Hvidbjerg.

Svend Marker, Snoghøj.

T. Junget, Fredericia Røde Kors.

Sigfred Jensen, Rosenstien, Hvidbjerg.

Karen og Simon Mai, Fredericia.

Elvina Eriksen, Fredericia.

Ejnar Iversen, Vejle.

Fhv. kaptajn på Vejle Dampbåde Peter Kimer Rasmussen, Vejle.

J. Konradsen, Fredericia.

De lokalhistoriske arkiver i Børkop og Fredericia.

Sponsorer

Fonden vil gerne rette en varm tak til de mange, der har muliggjort bogens udgivelse.

Uden økonomisk støtte fra flere sider ville det ikke have været muligt at udgive bogen. Denne tak gælder følgende:

Nykredit

Kjemsfonden

Tove Bjørnshauges Fond

Vejle Amts Folkeblad

Sparekassen Bikuben

Den Danske Bank

Middelfart Sparekasse

Fredericia kommune

Vejle kommune

Grundejerforeningen for Hvidbjerg, Høll og Mørkholt.

